

Synteza diagnozy stanu i uwarunkowań rozwoju obszaru powiatu tucholskiego

Materiał wykonany na potrzeby
„Strategii rozwoju obszaru powiatu tucholskiego”
oraz
„Strategii Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu
Tucholskiego”

Wstęp 3

Obszar badań – powiat tucholski 7

Kluczowe uwarunkowania - determinanty rozwoju powiatu tucholskiego 8

Identyfikacja problemów rozwoju powiatu 8

Identyfikacja potencjałów endogenicznych 16

Pozostałe uwarunkowania sprzyjające rozwojowi, nie zaliczane do potencjałów endogenicznych 23

Najważniejsze zagrożenia rozwoju powiatu 25

Identyfikacja najważniejszych potrzeb rozwojowych w obszarze powiatu tucholskiego 26

Analiza SWOT 28

Załącznik do diagnozy. Synteza uwarunkowań według dziedzin aktywności społeczno-gospodarczej 29

Środowisko 29

Mieszkańcy 40

Demografia 40

Jakość życia – obsługa ludności 46

Jakość życia – problemy społeczne 63

Gospodarka 80

Dostępność i spójność komunikacyjna 103

Infrastruktura 111

Zewnętrzne czynniki rozwoju 123

Wstęp

Niniejsze opracowanie stanowi „Syntezę diagnozy stanu i uwarunkowań rozwoju obszaru powiatu tucholskiego” wykonywaną w ramach złożonego przedsięwzięcia polegającego na aktualizacji dokumentów strategicznych obszaru powiatu – w nawiązaniu do nowej strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego (z roku 2013) i wynikających z niej założeń polityki terytorialnej województwa, a proces ten odbywa się w kontekście nowego okresu programowania Unii Europejskiej (na szczelbu województwa uosabianego przez regionalny program operacyjny na lata 2014-20).

Niniejsze opracowanie po dokonaniu uzupełnień o część określającą priorytety, wskazującą cele i kierunki oraz zawierającą wykaz imiennie zidentyfikowanych przedsięwzięć rozwojowych będzie stanowiło „Założenia Strategii rozwoju obszaru powiatu tucholskiego”, które po dokonaniu niezbędnych konsultacji społecznych i uzupełnieniu o zagadnienia z nich wynikające oraz po przeprowadzeniu procedury strategicznej oceny oddziaływania na środowisko - będzie mogło formalnie być traktowane jako projekt strategii rozwoju powiatu tucholskiego – zastępującej obecnie obowiązującą strategię przyjętą w roku 2007.

Przystępując do prac nad „Założeniami Strategii rozwoju obszaru powiatu tucholskiego”, przyjęto następujące podstawowe założenia metodologiczne:

- obszarem opracowania jest obszar powiatu – strategia będzie identyfikować potrzeby całego terytorium powiatu, a nie będzie wyłącznie nawiązywać do kompetencji samorządu powiatowego; strategia jest tworzona przy pełnym zaangażowaniu samorządu powiatowego oraz samorządów wszystkich gmin powiatu i zwiera identyfikację wszystkich potrzeb istotnych dla obszaru powiatu,
- założenia do strategii – które docelowo staną się strategią rozwoju powiatu, przyjmowaną przez radę powiatu – są sporządzane w sposób ułatwiający aktualizację poszczególnych strategii gmin powiatu – faza diagnostyczna (na którą składają się szczegółowe zeszyty tematyczne oraz syntetyczna diagnoza stanu i uwarunkowań rozwoju) ma charakter uniwersalny i może pełnić rolę diagnozy do aktualizacji strategii gminnych,
- system monitorowania realizacji ustaleń strategii jest projektowany w sposób umożliwiający jego łatwe zaadaptowanie do monitorowania także strategii gminnych – proponuje się model monitorowania, w którym dane pozyskiwane na poziomie powiatowym mogą być w maksymalnym stopniu wykorzystane także przez gminy do monitorowania strategii gminnych, co nie tylko znacznie ogranicza zakres prac samorządów, ale zapewnia wszystkim gminom pełną porównywalność monitoringu. Dzięki temu, gminy decydując się na aktualizację własnych strategii, będą mogły skorzystać z rozwiązań zaproponowanych w strategii powiatowej (w praktyce – przyjmując taki sam model monitorowania).
- założenia strategii są sporządzane przy zachowaniu merytorycznej i metodologicznej zgodności z założeniami polityki terytorialnej województwa kujawsko-pomorskiego (wyrażonej w Uchwale nr 43/1605/13 Zarządu Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 30 października 2013 r.), w tym w szczególności umożliwiają przygotowanie strategii dla formułowanego w założeniach polityki terytorialnej województwa Obszaru Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Tucholskiego. Część diagnostyczna wykonywana na potrzeby „Założeń Strategii” stanowi jednocześnie diagnozę dla Strategii ORSG – jest w

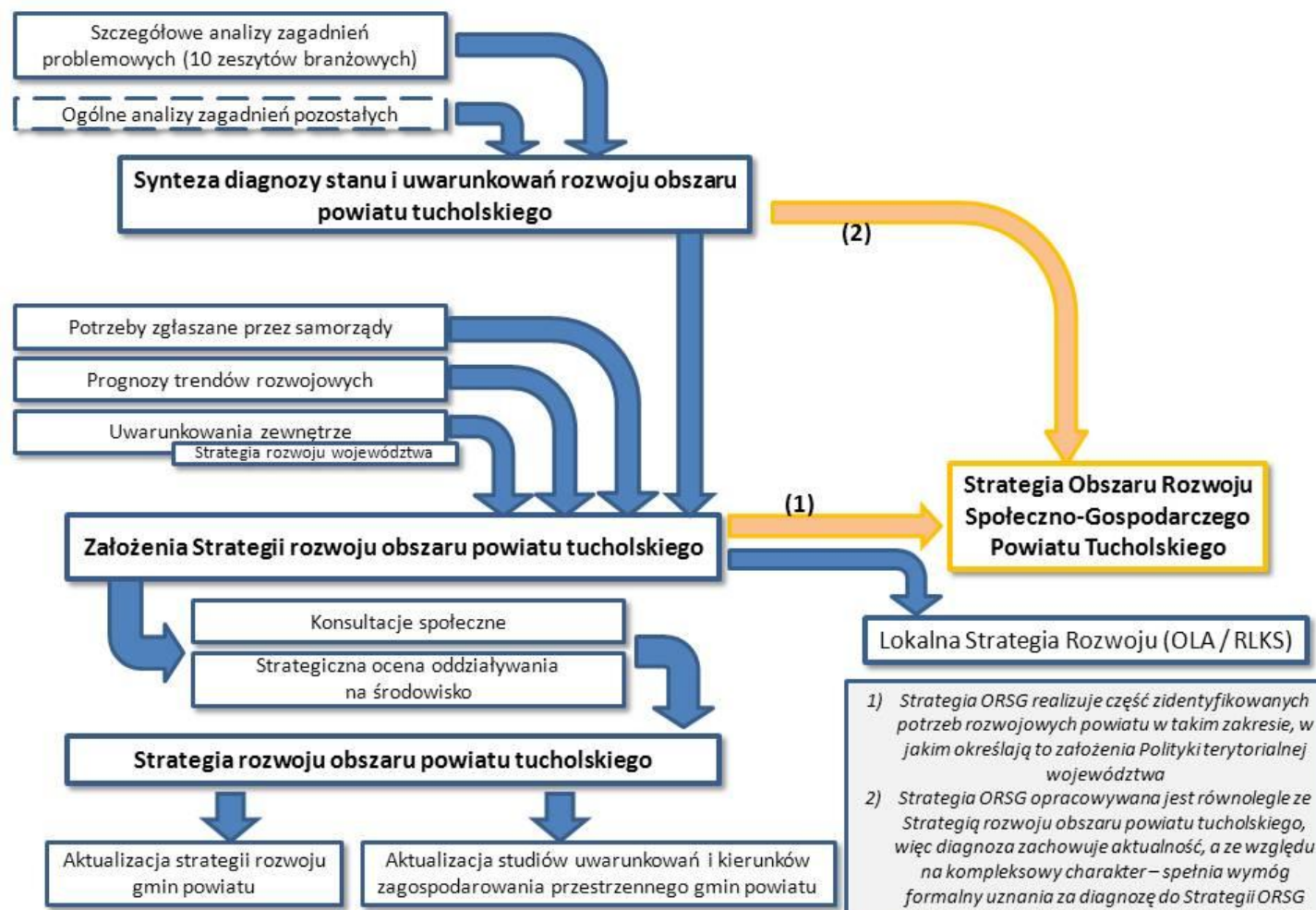
wystarczającym stopniu aktualna (została wykonana w latach 2014-15) i obejmuje całokształt problematyki rozwoju powiatu. Innym rodzajem zależności pomiędzy obydwoma strategiami jest pełnienie przez Strategię ORSG roli dokumentu wykonawczego (wdrożeniowego) – realizującego część potrzeb określanych w Założeniach do strategii powiatowej. Strategia ORSG jest opracowaniem znacznie bardziej szczegółowym, które jednak rozwija tylko wybrane kierunki rozwoju powiatu sformułowane w założeniach strategii dla obszaru powiatu (możliwe do realizacji w ramach polityki terytorialnej województwa). Obydwa opracowania zarówno w warstwie merytorycznej jak i metodologicznej są całkowicie spójne. Oznacza to, że Strategia ORSG realizuje potrzeby zidentyfikowane (wynikające) ze strategii dla obszaru powiatu, a jednocześnie w sposób ścisły nawiązuje do drzewa ustaleń sformułowanego w strategii rozwoju powiatu. Inaczej ujmując: w logice planowania rozwoju obszaru powiatu, Strategia ORSG stanowi kontynuację ustaleń strategii powiatowej w zakresie tych aspektów, które ze względów formalnych (wynikających z założeń polityki terytorialnej województwa) może obejmować.

Ważnym założeniem metodologicznym było dokonanie szczegółowego rozpoznania kilku obszarów tematycznych uznanych za szczególnie ważne dla funkcjonowania powiatu. W przeciwieństwie do pozostałych sfer, które ze względu na mniejszą wagę dla rozwoju powiatu i każdej z gmin powiatu, zostały zdiagnozowane na bardziej ogólnym poziomie, te zagadnienia zostały szczegółowo scharakteryzowane w następujących zeszytach tematycznych, stanowiących integralną część fazy rozpoznania stanu i uwarunkowań rozwoju obszaru powiatu:

- Uwarunkowania zewnętrzne rozwoju powiatu tucholskiego
- Prognoza rozwoju ludności na terenie powiatu tucholskiego do roku 2035
- Charakterystyka przedsiębiorczości na terenie powiatu tucholskiego
- Powiązania funkcjonalne - dojazdy do pracy na terenie powiatu tucholskiego w roku 2011
- Charakterystyka gospodarki wodno-ściekowej na terenie powiatu
- Stan rozwoju sieci drogowej w powiecie tucholskim
- Stan rozwoju usług publicznych na terenie powiatu
- Uwarunkowania rozwoju funkcji turystycznych
- Uwarunkowania rozwoju wynikające z położenia w systemie obszarów chronionych
- Problemy społeczne – bezrobocie i pomoc społeczna na terenie powiatu tucholskiego

Zawarta w niniejszym opracowaniu diagnoza stanu i uwarunkowań rozwoju obszaru powiatu jest więc w zakresie powyższych zagadnień - tylko syntezą i skrótem znacznie obszerniejszych i dużo bardziej szczegółowych analiz branżowych. Powyższe analizy zostały w niniejszym opracowaniu uzupełnione informacjami o pozostałych zagadnieniach istotnych dla funkcjonowania powiatu (dla spełnienia wymogu kompletności diagnozy stanu i uwarunkowań rozwoju).

System planowania rozwoju i zarządzania przestrzenią w obszarze powiatu tucholskiego

Rysunek. System planowania rozwoju i zarządzania przestrzenią w obszarze powiatu tucholskiego – schemat aktualizacji dokumentów planistycznych gmin i powiatu w dostosowaniu do wymogów polityki terytorialnej województwa kujawsko-pomorskiego

Źródło: Opracowanie własne

Diagnoza rozwoju obszaru powiatu tucholskiego oprócz wewnętrznych uwarunkowań rozwoju, uwzględnia wpływ czynników zewnętrznych (uwarunkowania zewnętrzne), w tym przede wszystkim funkcjonowanie powiatu w systemie społeczno-gospodarczym województwa kujawsko-pomorskiego i pogranicza województw kujawsko-pomorskiego i pomorskiego.

W celu maksymalnie pełnego przeanalizowania możliwości rozwoju powiatu, w opracowaniu zawarto możliwie liczne porównania w zakresie analizowanych zagadnień z sąsiednimi obszarami oraz z wartościami średnimi, co pozwala na nakreślenie obiektywnego zewnętrznego tła zachodzących procesów.

W trakcie opracowywania „Diagnozy” korzystano z materiałów Głównego Urzędu Statystycznego (zwłaszcza Bank Danych Lokalnych), danych uzyskanych ze starostwa powiatowego, instytucji podległych starostwu oraz urzędów poszczególnych gmin powiatu, z publikacji i opracowań archiwalnych Wojewódzkiego Biura Planowania Przestrzennego w Bydgoszczy oraz Kujawsko-Pomorskiego Biura Planowania Przestrzennego i Regionalnego we Włocławku, a także z Państwowej Inspekcji Ochrony Środowiska, Państwowego Instytutu Geologicznego i innych.

W trakcie opracowywania „Strategii” dołożono wszelkich starań, by wykorzystane dane statystyczne oraz inne informacje, będące podstawą do analizy uwarunkowań, szans i zagrożeń rozwoju gminy, były możliwie najbardziej aktualne. Zdecydowana większość danych statystycznych dotyczy roku 2013, informacje na temat realizacji zadań własnych powiatu i gmin - roku 2014 lub 2015. Niektóre zagadnienia nie są badane regularnie - w takiej sytuacji posłużono się możliwie najbardziej aktualnymi danymi (np. dane Powszechnego Spisu Rolnego z roku 2010 i Narodowego Spisu Powszechnego z roku 2011).

Niniejsze opracowanie stanowi najbardziej syntetyczną formę przedstawienia stanu i uwarunkowań rozwoju obszaru powiatu. W części zatytułowanej „Kluczowe uwarunkowania - determinanty rozwoju powiatu tucholskiego” skupiono się na identyfikacji:

- problemów rozwoju powiatu,
- potencjałów endogenicznych,
- najważniejszych zagrożeń rozwoju powiatu,
- najważniejszych potrzeb rozwojowych w obszarze powiatu tucholskiego,
- oraz na dokonaniu analizy SWOT

W Załączniku do diagnozy – stanowiącym immanentną część syntezy części diagnostycznej - przedstawiono „Syntezę uwarunkowań według dziedzin aktywności społeczno-gospodarczej”. Ta część – będąca daleko idącym skrótem szczegółowych analiz branżowych wykonanych w fazie diagnostycznej - przedstawia dane, informacje i wnioski, które stanowiły podstawę dla sformułowania „Kluczowych uwarunkowań - determinant rozwoju powiatu tucholskiego”.

Obszar badań – powiat tucholski

Przedmiotem analiz jest powiat tucholski, położony w północno-zachodniej części województwa kujawsko-pomorskiego i składający się z sześciu gmin: miejsko-wiejskiej gminy Tuchola oraz wiejskich gmin: Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo, Śliwice.

Zajmuje powierzchnię 1075 km kw i jest zamieszkiwany przez około 48,3 tys. osób. Na terenie powiatu znajduje się tylko jedno miasto.

Graniczy z powiatami: świeckim, bydgoski i sępoleńskim w województwie kujawsko-pomorskim oraz chojnickim i starogardzkim w województwie pomorskim.

Jest jednym z 19 powiatów ziemskich województwa kujawsko-pomorskiego, w strukturze którego należy do jednostek o dużej powierzchni, małej liczbie ludności, bardzo małej gęstości zaludnienia.

Gminy powiatu pod względem liczby mieszkańców należą na tle województwa do jednostek: dużych (Tuchola), przeciętnych (Cekcyn, Lubiewo, Śliwice) i małych (Gostycyn, Kęsowo). Pod względem zajmowanej powierzchni, gminy Cekcyn i Tuchola należą do bardzo dużych, Śliwice i Lubiewo do dużych, Gostycyn do średnich, a Kęsowo zalicza się do mniejszych.

Powiat charakteryzuje się pewnym zróżnicowaniem wewnętrznym w zakresie wielu cech opisujących stan rozwoju społeczno-gospodarczego czy zagospodarowania przestrzennego, w tym np.: liczby mieszkańców, charakteru użytkowania gruntów, udziału i rangi obszarów chronionych, stanu przedsiębiorczości i poziomu bezrobocia, potencjału rolnictwa, potencjału turystyki, dostępności komunikacyjnej. Niemniej jednak niezaprzeczalną cechą wspólną wszystkich gmin powiatu, jest ciążenie do Tucholi, jako głównego ośrodka obsługi mieszkańców i tradycyjnego centrum gospodarczo-kulturalno-usługowego oraz wspólnota i pewna odrębność kulturowa wykształcona na bazie tradycji borowiackich.

Cechą charakterystyczną powiatu jest jego administracyjna zwartość – dostępne dane pozwalają na stwierdzenie, że w ciągu ostatnich kilkuset lat, bez względu na przynależność państwową i ustrój polityczny, ziemie obecnego powiatu tucholskiego były lokowane w granicach tych samych jednostek nadrzędnych podziału administracyjnego – a więc jest to obszar o wspólnej przeszłości, co obok cech przyrodniczych i społecznych ma duży wpływ na wspólnotę tożsamości tego obszaru.

Kluczowe uwarunkowania - determinanty rozwoju powiatu tucholskiego

Identyfikacja problemów rozwoju powiatu

Niekorzystna sytuacja na rynku pracy

Powiat tucholski należy do obszarów o trwałej, wysokiej nierównowadze na rynku pracy. Jest to najważniejszy problem rozwojowy powiatu, bo wiąże się z relatywnie niskim poziomem życia znacznej części mieszkańców.

Niekorzystna sytuacja na rynku pracy dotyczy kilku aspektów:

1. Wysoka bezwzględna liczba osób bez pracy. W ostatnich latach jest to znacznie ponad 3,5 tys.

Tabela. Zmiany liczby bezrobotnych na terenie powiatu

rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
liczba bezrobotnych	5424	5007	4142	3188	2674	3140	3505	3482	3807	3988

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS BDL

2. Wysoka stopa bezrobocia. W ostatnich latach jest to około 20-22%.

Tabela. Porównanie poziomu bezrobocia powiatu z wybranymi jednostkami

jednostka	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
stopa bezrobocia w powiecie tucholskim	29,9	28,3	23,8	18,5	15,6	18,0	19,8	19,6	21,1	21,9
powiat tucholski na tle innych obszarów (% wskaźnika notowanego w powiecie tucholskim na tle wybranych jednostek)										
powiat bydgoski	141,7	142,2	147,8	168,2	175,3	151,3	155,9	155,6	157,5	158,7
powiat chojnicki	108,7	106,8	101,3	104,5	106,1	97,3	108,8	97,0	105,5	112,9
powiat sępoleński	89,3	94,6	91,2	84,9	74,3	76,3	76,4	76,9	85,4	87,6
powiat starogardzki	96,8	93,4	91,9	97,4	113,0	90,0	103,1	97,5	101,0	114,1
powiat świecki	115,9	118,4	118,4	114,9	104,0	100,6	99,0	107,1	112,2	120,3
województwo kujawsko-pomorskie	126,7	126,9	124,0	124,2	117,3	111,1	116,5	115,3	116,6	120,3
Polska	157,4	160,8	160,8	165,2	164,2	148,8	159,7	156,8	157,5	163,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS BDL

3. Cechy strukturalne bezrobocia są w powiecie generalnie typowe dla tego zjawiska, bardzo zbliżone do obserwowanych w innych obszarach. Najważniejszą różnicą jest wyraźnie trudniejsza, niż przeciętnie, sytuacja ludzi młodych na rynku pracy.

4. Ocena skali bezrobocia na tle innych obszarów jest złożona. Przede wszystkim podkreślić należy, że na tle województwa kujawsko-pomorskiego powiat nie należy do jednostek o najwyższych wskaźnikach, choć zawsze lokuje się w grupie powiatów o wysokich wskaźnikach. Stopa bezrobocia w ostatniej dekadzie jest corocznie wyższa od średniej wojewódzkiej i znacznie wyższa od średniej krajowej, ale na tle 23 powiatów lokuje tucholski na około 8-10 pozycji. Problemem jest więc nie tyle względna skala bezrobocia, co jego obiektywny wymiar. Poziom bezrobocia jest bardzo wysoki, a fakt, że na terenie województwa są obszary o gorszych wskaźnikach nie jest wynikiem dobrej sytuacji powiatu tucholskiego, lecz jeszcze gorszej sytuacji tych powiatów. Na uwagę zasługuje też fakt, że spośród powiatów, z którymi powiat tucholski sąsiaduje (także w województwie pomorskim), wszystkie poza sępoleńskim wykazują sytuację lepszą lub znacznie lepszą pod względem stopy bezrobocia. Z jednej strony skutkuje to niekorzystnym wizerunkiem powiatu, ale z drugiej stwarza szanse na poszukiwanie pracy w powiatach sąsiednich, o relatywnie lepszej sytuacji.

Trudna sytuacja materialna ludności

Jedną z obiektywnych miar sytuacji materialnej ludności, jest skala pomocy udzielanej w ramach systemu pomocy społecznej. Wskaźnik udziału osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej w ludności ogółem, wynosił w roku 2013 w powiecie tucholskim 16,2% i lokował powiat na 4. pozycji w województwie. Warto zauważyć, że średnia dla kujawsko-pomorskiego wynosiła 11,5%, dla Polski 8,3%, a powiaty sąsiednie notowały wartości 12-13% (z wyjątkiem bydgoskiego, gdzie wskaźnik ten jest niższy od 9%).

Także we wcześniejszych latach, wskaźnik ten był wysoki i corocznie notował powiat wśród obszarów o największych potrzebach.

Pośrednio o sytuacji materialnej mieszkańców świadczą także dochody budżetów gmin i budżetów powiatów stanowiące udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa. W przeliczeniu na 1 mieszkańca, powiat tucholski lokuje się w roku 2013 na 19 pozycji wśród 23 powiatów. Także sąsiednie powiaty województwa pomorskiego notują wartości znacznie wyższe.

Tabela. Dochody budżetów gmin stanowiące udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych (2013)

powiat	dochody (zł na 1 mieszkańca)
Powiat bydgoski	727,7
Powiat sępoleński	311,6
Powiat świecki	443,2
Powiat tucholski	348,0
Powiat chojnicki	414,0
Powiat starogardzki	442,4

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Dochody budżetów powiatów stanowiące udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego od osób fizycznych (2013)

powiat	dochody (zł na 1 mieszkańca)	wartość w powiecie tucholskim na tle wartości w danej jednostce (%)
Powiat bydgoski	199,3	47,8
Powiat sępoleński	85,3	111,7
Powiat świecki	121,4	78,5
Powiat tucholski	95,3	-
Powiat chojnicki	113,4	84,0
Powiat starogardzki	121,2	78,7

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS BDL

Utrudniona dostępność zewnętrzna powiatu

Powiat tucholski należy do obszarów położonych poza przebiegiem najważniejszych ciągów komunikacyjnej znaczenia wojewódzkiego, krajowego, czy międzynarodowego. Przebiegająca przez teren powiatu infrastruktura pod względem rangi i znaczenia nie zalicza się ona do najwyższych kategorii i ustępuje pod tym względem infrastrukturze zlokalizowanej w innych częściach województwa kujawsko-pomorskiego.

Na terenie województwa, tylko przez teren dwóch powiatów nie biegną drogi krajowe - tucholskiego i rypińskiego. Dostępność powiatu rypińskiego jest jednak lepsza, gdyż sieć dróg wojewódzkich jest tu nieco gęstsza, a odległości do biegnących w sąsiednich powiatach dróg krajowych - nieco mniejsze.

Gęstość dróg wojewódzkich na terenie powiatu jest dosyć niska (choć nie należy też do najniższych). W większości powiatów sytuacja jest lepsza między innymi ze względu na występowanie dróg krajowych, które nie tylko zagęszczają sieć, ale też sprzyjają rozwojowi dróg wojewódzkich; wiele z powiatów ma mniejszą powierzchnię co ułatwia obsługę za pomocą sieci dróg, a także większą gęstość zaludnienia i/lub większą liczbę miast - co również w naturalny sposób sprzyja rozwojowi sieci drogowej; wreszcie część powiatów ma bardziej tranzytowy charakter. Gorsze uwarunkowania rozwoju sieci dróg są więc w dużej mierze wynikiem peryferyjnego położenia oraz występowania określonych - niezbyt sprzyjających - warunków naturalnych. Podkreślić też należy, że znaczna część powiatu nie jest obsługiwana przez drogi wojewódzkie - dotyczy to całej gminy Śliwice oraz zdecydowanej większości gminy Cekcyn (droga 240 biegnie w jej skrajnie południowej części). Spośród wiejskich siedzib gmin na terenie powiatu przy drodze wojewódzkiej leży jedynie Gostycyn. dla mieszkańców wschodniej części powiatu, zwłaszcza gminy Lubiewo, duże znaczenie w zapewnieniu dostępności międzyregionalnej ma - położony stosunkowo niedaleko (ok. 30 km) węzeł drogowy w Świeciu, zapewniający połączenie z dużo ważniejszymi i charakteryzującymi się znacznie większym natężeniem ruchu, drogami krajowymi nr 91 i nr 5.

W sąsiedztwie (ale nie bezpośrednim!) powiatu tucholskiego biegną 2 drogi krajowe: na północny-zachód od granic powiatu biegnie droga nr 22, będąca fragmentem szlaku komunikacyjnego z Trójmiasta do Gorzowa Wielkopolskiego (jest to także jeden z wariantów połączenia Trójmiasta ze Szczecinem) a w relacjach międzynarodowych - jest to fragment szlaku Obwód Kaliningradzki i Kraje Bałtyckie - Berlin - Europa Zachodnia (odległość z Tucholi do drogi nr 22 wynosi ok. 25 km, natomiast odległość ze Śliwic i Kęsowa nie przekracza 20 km); na południowy-zachód od granic powiatu biegnie droga krajowa nr 25 (Oleśnica - Bobolice) - droga ta łączy centralną część kraju ze środkowym Wybrzeżem (odległość z Tucholi do drogi nr 25 wynosi ok. 25-30 km, odległości z Gostycyna i Kęsowa są mniejsze).

Oceniając dostępność powiatu w komunikacji kolejowej, stwierdzić należy, że biegnące przez jego teren linie nie są wykorzystywane do komunikacji międzyregionalnej - służą właściwie tylko celom lokalnym, przewozom ludności na niewielkie dystanse. Linie 201 i 208, a zwłaszcza linia Kościerzyna - Bydgoszcz (201), cechują się bardzo dużym znaczeniem społecznym. Wschodnia część powiatu tucholskiego i zachodnia część powiatu świeckiego wykazują dosyć silne i utrwalone od kilkudziesięciu lat, ciężenia do Bydgoszczy (wynika to także z faktu słabej obsługi tych terenów przez PKS i utrudnionym dostępem - zwłaszcza do Świecia, ale także Tucholi; Bydgoszcz jest dzięki komunikacji kolejowej najłatwiej dostępnym miastem dla mieszkańców niektórych gmin z tych okolic).

Oceniając dostępność powiatu tucholskiego w komunikacji kolejowej na tle innych powiatów województwa, należy podkreślić dwa aspekty:

- tylko kilka powiatów w województwie posiada naprawdę dobrą dostępność w komunikacji kolejowej (należy tu uwzględnić dużą liczbą stacji, w tym w pobliżu dużych miejscowości oraz dużą liczbę połączeń) - zaliczyć tu należy przede wszystkim powiaty inowrocławski i bydgoski. Pozostałe powiaty bądź są w ogóle pozbawione pasażerskiego transportu kolejowego (np. sępoleński, żniński, rypiński), bądź też jego znaczenie jest znikome ze względu na małą rangę linii i bardzo małą liczbę połączeń (np. lipnowski, chełmiński). Nawet powiaty przez które biegną najważniejsze na terenie województwa linie kolejowe, często nie czerpią z tego tytułu korzyści w postaci dobrej dostępności, ze względu na małą liczbę stacji, lub też zlokalizowanie stacji poza głównymi miastami (w miejscowościach do których nie ma dostępu z innych obszarów), lub też skrajnie peryferyjny przebieg linii (np. brodnicki, radziejowski, golubsko-dobrzyński). W tym kontekście dostępność powiatu tucholskiego, pomimo niskiej rangi linii, jest lepsza, niż w przypadku wielu powiatów w województwie,
- w przypadku powiatu tucholskiego podstawowe znaczenie ma zapewnienie prawidłowej obsługi w relacjach do Bydgoszczy i Chojnic (jako miejsc pracy, nauki i załatwiania różnego rodzaju potrzeb z zakresu handlu i usług). Chodzi więc o wykorzystanie kolei do zaspokajania codziennych, podstawowych potrzeb mieszkańców. Powiat nie ma ambicji posiadania szybkich połączeń międzyregionalnych. Miarą sukcesu będzie funkcjonowanie takiej liczby połączeń i w takich porach, które będą realizowały właśnie te potrzeby ludności. Jest to, w porównaniu z innymi powiatami, sytuacja specyficzna, ponieważ w żadnym z powiatów znaczenie społeczne kolei nie jest tak duże.

Układ sieci drogowej w tej części województwa powoduje utrudnioną dostępność Bydgoszczy w samochodowym transporcie indywidualnym (pomimo stosunkowo małej odległości czas jazdy jest relatywnie długi), a PKS praktycznie nie prowadzi połączeń bezpośrednich tych gmin z Bydgoszczą. Komunikacja kolejowa jest więc najszybszym, bądź jedynym środkiem komunikacji z Bydgoszczą. Tym samym funkcjonowanie tej linii ma bardzo duże znaczenie dla lokalnego rynku pracy i dla młodzieży szkolnej, jednak

ze względu na małe zaludnienie tej części regionu, potoki ruchu, mimo iż w stosunku do liczby mieszkańców tego terenu - duże, są obiektywnie niewielkie i stanowią zagrożenie zawieszenia komunikacji ze względów ekonomicznych.

Tak duże znaczenie społeczne transportu kolejowego, związane z niekorzystnymi warunkami funkcjonowania komunikacji PKS i motoryzacji indywidualnej, nie jest praktycznie spotykane w żadnej innej części województwa i musi być podkreślane jako jeden z podstawowych argumentów na rzecz utrzymania i wzmacniania pasażerskiego transportu kolejowego na tej linii (leży to także w interesie powiatu świeckiego).

Opisane powyżej uwarunkowanie ma charakter trwały i w praktyce nie podlega interwencji z poziomu samorządów gminnych i powiatowych. Interwencja z poziomu wojewódzkiego możliwa jest tylko w ograniczonym zakresie.

Wysokie koszty realizacji zadań własnych wynikające z uwarunkowań fizyczno-geograficznych

Powiat charakteryzuje się warunkami fizyczno-geograficznymi znacznie utrudniającymi realizację zadań własnych. Duża powierzchnia, znacznie rozdrobnienie osadnictwa oraz mała gęstość zaludnienia powodują, że zapewnienie już minimalnych standardów wiąże się z ponoszeniem niewspółmiernie wysokich kosztów związanych z realizacją infrastruktury oraz jej utrzymaniem. W przypadku rozproszonego osadnictwa niezbędne jest rozwijanie sieci infrastrukturalnych o stosunkowo długich przebiegach (w stosunku do liczby mieszkańców z nich korzystających), a mała gęstość zaludnienia powoduje konieczność utrzymywania większej liczby placówek obsługi ludności (w przeciwnym razie odległość do nich byłaby zbyt duża i obniżałaby komfort dostępności - dotyczy to na przykład sieci szkół).

Niska gęstość zaludnienia ogranicza możliwości rozwoju gospodarczego, ponieważ obniża popyt na działalności handlowo-usługowe, a więc pośrednio przyczynia się do obniżania dochodów budżetów gmin jak też wiąże się z ograniczaniem liczby miejsc pracy. Ten rodzaj przedsiębiorczości jest w powiecie słabo rozwinięty.

Podstawowe parametry opisujące powyższy problem:

- powierzchnia powiatu - ponad 1075 km kw. - jest to 7. co do wielkości powiat w województwie, stanowi 6% powierzchni województwa
- lesistość - tucholski jest jedynym powiatem, w którym lasy zajmują prawie połowę powierzchni (48%) i stanowią ponad 12% wszystkich lasów w województwie; wysoka lesistość powoduje, że część miejscowości znajduje się w dużym oddaleniu od pozostałych, przy czym przestrzeń pomiędzy miejscowościami jest niezainwestowana i niezamieszкана
- gęstość zaludnienia - konsekwencją dużej na tle innych powiatów powierzchni, ale porównywalnej liczby mieszkańców, są niskie wskaźniki gęstości zaludnienia. Ogólny wskaźnik gęstości zaludnienia wynosi zaledwie 45 osób/1 km kw, co jest wartością najniższą wśród powiatów ziemskich, stanowi niespełna 60% wartości średniej i dosyć wyraźnie ustępuje kolejnemu powiatowi (sępoleńskiemu), który na tle pozostałych powiatów także wykazuje obiektywnie niską wartość.

- rozproszenie osadnictwa - powiat cechuje się dużą liczbą małych miejscowości oraz różnego rodzaju części miejscowości, położonych poza zawartą zabudową wsi. Łącznie nieco ponad połowa wszystkich miejscowości to wsie bardzo małe - które skupiają zaledwie około 10% ludności wiejskiej. Przeciętna wielkość miejscowości wiejskiej wynosi w powiecie 175 osób. Należy do najniższych wśród powiatów województwa, a średnia wojewódzka jest o połowę wyższa (około 220 osób).

Opisane powyżej uwarunkowanie ma charakter trwały i w praktyce jest niezmiennie.

Stosunkowo mały potencjał gospodarczy

Powiat cechuje się ogólnie niewielkim potencjałem gospodarki, mającym bezpośrednie przełożenie na jakość życia mieszkańców oraz dochody własne budżetów gmin i powiatów (a więc zarówno bezpośrednio, jak i pośrednio obniża zdolność do inwestowania na terenie powiatu). Ten problem ściśle wiąże się z problemem braku zbilansowania runku pracy oraz problemem wysokiego uzależnienia mieszkańców od świadczeń pomocy społecznej.

Kilka przesłanek dowodzi słuszności powyższej tezy o niewielkim potencjale gospodarczym powiatu:

- Powiat prezentuje stosunkowo niski wskaźnik przedsiębiorczości ogółem.
- Powiat prezentuje stosunkowo niski wskaźnik aktywności osób fizycznych (niski wskaźnik osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą).
- Powiat prezentuje bardzo niskie wartości (w przeliczeniu na 1 mieszkańca) wpływów podatkowych z tytułu udziałów (i budżetów gmin i budżetu powiatu) w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych. Lokuje się dopiero na 17 pozycji wśród 19 powiatów. W stosunku do większości powiatów, są to wpływy niższe o kilkadziesiąt procent, w stosunku do powiatów o najwyższych wartościach - są one niższe 3-4-krotnie.
- Powiat prezentuje dosyć niski wskaźnik osób pracujących w podmiotach zatrudniających powyżej 9 pracowników. W działalnościach: przemysł i budownictwo, handel i naprawy; transport i gospodarka magazynowa; zakwaterowanie i gastronomia; informacja i komunikacja działalność finansowa i ubezpieczeniowa; obsługa rynku nieruchomości oraz pozostałe usługi - jest to zaledwie 147,8 pracujących na 1000 mieszkańców. Lokuje to powiat na 14 pozycji wśród 19 powiatów ziemskich. W zakresie działalności handel i naprawy jest to pozycja 17. Takie wskaźniki świadczą przede wszystkim o stosunkowo małym potencjale firm większych - które mają szczególnie duże znaczenie w stymulowaniu rozwoju obszarów i pobudzaniu lokalnego runku, np. przez kooperację.
- W ostatnich latach rozwój przedsiębiorczości na terenie powiatu przebiegał znacznie wolniej niż przeciętnie w województwie oraz wolniej niż w powiatach sąsiednich. W efekcie - powiększyły się dysproporcje pomiędzy powiatem tucholskim, a powiatami sąsiednimi i znacznie obniżyły się pozycje gmin powiatu - niektóre z nich przed 10-15 laty były postrzegane jako obszary o wysokiej przedsiębiorczości, obecnie wszystkie gminy powiatu należy zaliczyć do obszarów na tle województwa wykazujących wskaźnik słabe, bardzo słabe lub co najwyżej - przeciętne. Względnie (na tle innych obszarów) nastąpiło więc istotne pogorszenie stanu przedsiębiorczości powiatu.

- Dane o dojazdach do pracy w roku 2011 wskazują, że aż 49% wyjeżdżających z gmin powiatu do pracy, wyjeżdżało poza teren powiatu (a więc bardzo duża jest skala zaspokajania potrzeb na pracę poza powiatem). Jednocześnie ma miejsce ogromna dysproporcja pomiędzy dojazdami a wyjazdami do pracy. Spoza terenu powiatu na teren powiatu do pracy dojeżdżało tylko 176 osób, podczas gdy z terenu powiatu do pracy poza terenem powiatu wyjeżdżały aż 1462 osoby. Pośrednio świadczy to o potencjale powiatowej gospodarki, która nie jest w stanie zapewnić mieszkańcom powiatu pracy na terenie powiatu.
- Pośrednio o niskim poziomie rozwoju gospodarczego świadczy także najwyższy udział ludności utrzymywanej - wg NSP 2011 jest to aż 36,1% ogółu, podczas gdy w powiatach ziemskich jest to najczęściej 30-34%. W grupie tej mieszczą się dzieci i młodzież (pod względem ich udziału powiat nie wyróżnia się szczególnie), ale także osoby nie pracujące (więc pod tym względem sytuacja powiatu jest niekorzystna na tle innych).
- Powiat pozbawiony jest terenów inwestycyjnych i nie jest prawnie przygotowany do ich wyznaczania - dużym problemem jest wysoki stopień dezaktualizacji studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

Tabela. Podstawowe wskaźniki przedsiębiorczości (2013)

jednostka	podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności	podmioty na 1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym	osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 1000 ludności	osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą na 100 osób w wieku produkcyjnym
KUJAWSKO-POMORSKIE	914	143,5	68	10,7
Powiat bydgoski	1064	164,4	86	13,2
Powiat sępoleński	740	117,2	54	8,6
Powiat świecki	742	115,3	56	8,7
Powiat tucholski	703	110,5	54	8,4
Powiat chojnicki	868	137,9	70	11,0
Powiat starogardzki	881	138,0	71	11,1
<i>tucholski na tle 23 powiatów województwa</i>	<i>19</i>	<i>18</i>	<i>17</i>	<i>18</i>

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Dochody budżetów gmin i budżetu powiatów stanowiące udziały w podatkach stanowiących dochody budżetu państwa z tytułu podatku dochodowego od osób prawnych (2013)

powiat	dochody budżetów gmin (zł na 1 mieszkańca)	dochody budżetów powiatów (zł na 1 mieszkańca)
Powiat bydgoski	23,3	4,8
Powiat sępoleński	10,8	2,3
Powiat świecki	30,5	6,4
Powiat tucholski	8,4	1,7
Powiat chojnicki	12,8	2,7
Powiat starogardzki	13,3	2,6

Źródło: Obliczenia własne na podstawie danych GUS BDL

Peryferyjne położenie

Ważnym ograniczeniem rozwoju powiatu i bardzo ważną stratą konkurencyjną wobec niektórych z pozostałych powiatów województwa, jest peryferyjne położenie, rozumiane nie tylko w ujęciu dostępności komunikacyjnej, ale przede wszystkim uczestnictwa w procesach rozwojowych, które mają miejsce na terenie województwa.

Intensywność procesów rozwojowych jest zazwyczaj ściśle powiązana z potencjałem głównych ośrodków miejskich - czyli siedzib regionów. W województwie kujawsko-pomorskim obydwie stolice są centralnie położone, a promienisty układ głównych szlaków komunikacyjnych (które są korytarzami dyfuzji innowacji generowanych w ośrodkach stołecznych lub dystrybuowanych przez te ośrodki) powoduje, że dosyć prosta jest zależność między odległością od siedzib stolic regionów, a czerpaniem korzyści z ich potencjału. Prostą ilustracją tych zależności jest strefowanie poziomu rozwoju w zależności od odległości i dostępności zapewnianej przez główne linie komunikacyjne - stąd tak korzystny stan rozwoju stref podmiejskich, a wśród obszarów leżących dalej od centrów miast korzystniejszy jest stan rozwoju tych, które wykazują walor dobrej dostępności za pomocą głównych dróg. Niestety powiat tucholski w obydwu wymiarach prezentuje niekorzystny stan - po pierwsze należy do powiatów „zewnętrznego kręgu” - czyli jednostek nie graniczących bezpośrednio z Bydgoszczą lub Toruniem lub ich strefami podmiejskimi (wprawdzie graniczy z powiatem bydgoskim - ale ta część gminy Koronowo, która sąsiaduje z powiatem tucholskim nie wykazuje już żadnych cech podmiejskości), po drugie leży nie tylko poza przebiegiem głównych dróg, ale nawet poza przebiegiem dróg krajowych o charakterze drugorzędnym. Z powyższych względów powiat tucholski wykazuje zdecydowanie mniej korzystne uwarunkowania, niż bydgoski, świecki, nakielski, a nawet sępoleński, który wykazując podobne cechy peryferyjności jest jednak dostępny w sieci dróg krajowych.

Odległość czasowa dla transportu indywidualnego (samochodu osobowego) z Tucholi do bliżej położonej siedziby województwa (Bydgoszczy lub Torunia) wynosi 59 minut (do Bydgoszczy, do Torunia - 81). Dla porównania dla pozostałych miast powiatowych wartości te wynoszą: Świecie - 45 (do Bydgoszczy, ale do Torunia - tylko 48), Nakło - 32 (do Bydgoszczy, ale do Torunia - 72), Sępólno Krajeńskie - 57, Żnin - 39, Mogilno - 54, Chełmno - 42, Inowrocław - 38, Wąbrzeźno - 48, Rypin - 67, Lipno - 51, Włocławek - 46, Grudziądz - 48, Radziejów - 56, Golub-Dobrzyń - 44, Brodnica - 65, Aleksandrów Kujawski - 29. Tuchola należy więc do grupy ośrodków

powiatowych o stosunkowo najdłuższym, czasie dojazdu. Ma to znaczenie także dla obsługi ludności oraz obsługi biznesu w zakresie usług, które są dostępne tylko w ośrodkach regionalnych. Tereny położone bliżej wykazują tu przewagi konkurencyjne.

Opisane powyżej uwarunkowanie ma charakter trwały i w praktyce jest niezmiennie.

Identyfikacja potencjałów endogenicznych

Potencjał endogeniczny to specyficzna dla danej lokalizacji (regionu, powiatu, miejscowości, rejonu) cecha, która może być podstawą jego dalszego rozwoju (przynoszącą korzyści społeczne i ekonomiczne) nie tylko ze względu na obiektywnie korzystne uwarunkowanie, które stanowi, ale często także ze względu na fakt odróżniania danego obszaru od jego sąsiedztwa (potencjał endogeniczny jako cecha różnicująca obszary)

Potencjał endogeniczny jest więc czynnikiem rozwoju tkwiącym w danym obszarze i stanowi jego przewagę konkurencyjną:

- w ujęciu regionalnym może i powinien stanowić podstawę do budowy inteligentnej specjalizacji
- w ujęciu lokalnym może i powinien być podstawą dla budowy strategii rozwoju lokalnego
-

Szczególna rola potencjałów endogenicznych wynika z Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary wiejskie.

Na terenie powiatu tucholskiego identyfikuje się następujące potencjały endogeniczne:

Bardzo wysoka jakość środowiska

Dostępne dane statystyczne i wyniki analiz Inspekcji Ochrony Środowiska potwierdzają, iż powiat tucholski charakteryzuje się wysoką jakością środowiska, niskim poziomem emisji zanieczyszczeń oraz dużym udziałem powierzchni chronionych - w zakresie wymienionych cech lokuje się wśród obszarów o najkorzystniejszych uwarunkowaniach w regionie.

Należy do obszarów o największym udziale powierzchni chronionych. Wskaźnik ten wynosi 64,4% i lokuje powiat na drugiej pozycji, po powiecie sępoleńskim (77,6%). Średni udział powierzchni chronionych w powierzchni województwa wynosi 32,4%. Oprócz powiatów sępoleńskiego i tucholskiego, tylko brodnicki notuje udział obszarów chronionych na poziomie ponad 50% (55,2%), a świecki, golubsko-dobrzyński i bydgoski - powyżej 40%. Bezwzględna powierzchnia obszarów chronionych w powiecie tucholskim wynosi 69,2

tys. ha i jest to obok powiatu świeckiego (70,9 tys. ha) najwyższa wartość wśród powiatów województwa. Na terenie powiatu leży prawie 12% wszystkich obszarów chronionych w województwie.

Jakość środowiska stanowi warunek sine qua non rozwoju określonych rodzajów działalności gospodarczych - zwłaszcza turystyki, usług opiekuńczych dla ludności starszej (działalności komercyjnych polegających na prowadzeniu domów pobytu dla ludności pochodzącej z innych obszarów), rolnictwa ekologicznego. Ma też pewne znaczenie przy pozyskiwaniu nowych mieszkańców, jako czynnik zwiększający atrakcyjność miejsca zamieszkania.

czy ten potencjał jest unikatowy w skali województwa?	nie - ale powiat należy do obszarów o zdecydowanie najkorzystniejszych warunkach
czy ten potencjał jest unikatowy na tle powiatów bezpośrednio sąsiadujących?	nie - ale powiat należy do obszarów o zdecydowanie najkorzystniejszych warunkach
czy ten potencjał stwarza realne szanse utworzenia znaczącej liczby miejsc pracy?	nie - ma znaczenie uzupełniające, katalizujące, jest warunkiem powodzenia innych działalności, ale samodzielnie i bezpośrednio nie przekłada się na miejsca pracy
czy możliwe jest łatwe i szybkie wykorzystanie potencjału dla aktywizacji gospodarczej?	nie - wymaga skoordynowanych i konsekwentnych działań w innych dziedzinach

Znaczący potencjał dla rozwoju turystyki

Przez szereg dekad obszar tworzący samorządowy powiat tucholski należał do obszarów o dobrze rozwiniętej funkcji turystycznej i pełnił bardzo ważną rolę w obsłudze ludności w tej dziedzinie. Wraz z urynkowaniem gospodarki i otwarciem granic, całkowitej zmianie uległ rynek usług turystycznych i walory świadczące wówczas o potencjale turystycznym powiatu oceniane były jako mniej atrakcyjne w kontekście oczekiwań odbiorców. Od ponad dekady pozycja powiatu na rynku usług turystycznych ulega sukcesywnej odbudowie, czemu sprzyjają kolejne zmiany oczekiwań potencjalnych odbiorców. Powiat wykazuje bardzo dobre predyspozycje nie tylko dla dłuższego wypoczynku pobytowego (urlopowego) ale także dla turystyki specjalistycznej, czy krótkich pobytów rekreacyjno-wypoczynkowych (kilkudniowych, weekendowych). Powiat ma aspiracje i wykazuje predyspozycje dla odbudowania pozycji wiodącego obszaru wypoczynku i rekreacji na terenie województwa.

Powyższe wynika z jednej strony z obiektywnych walorów naturalnych prezentowanych przez powiat (i stanowiących niekwestionowaną przewagę nad innymi obszarami pretendującymi do rozwoju działalności turystycznych), jak też z obserwowanego lokalnie stanu rozwoju bazy noclegowej i infrastruktury ogólnodostępnej, ale także z deklaracji samorządów lokalnych, chcących tę dziedzinę gospodarki rozwijać. Podkreślić należy, że ze względu na sposób rejestracji danych z dziedziny turystyki przez system statystyki publicznej, danych publikowanych przez GUS nie można uznawać za miarodajną ocenę stanu

rozwoju tej funkcji. Nie uwzględniają one szeregu istotnych aspektów, a charakter tej branży gospodarki powoduje, że uzyskiwane wyniki często są obciążone trudnym do oszacowania błędem.

Innego rodzaju uwiarygodnieniem aspiracji powiatowych w zakresie rozwoju turystyki są dokumenty kształtujące politykę regionalną województwa, które potwierdzają wysoki potencjał, dostrzegany w ujęciu regionalnym - np. Strategia rozwoju województwa i Plan zagospodarowania przestrzennego województwa.

czy ten potencjał jest unikatowy w skali województwa?	nie - ale powiat należy do obszarów o zdecydowanie najkorzystniejszych warunkach i o największych predyspozycjach
czy ten potencjał jest unikatowy na tle powiatów bezpośrednio sąsiadujących?	nie - wszystkie sąsiednie powiaty wykazują dobre warunki, a niektóre z powiatów lepszy stan rozwoju bazy; są istotnymi konkurentami dla powiatu tucholskiego w tej dziedzinie możliwe są dwie strategie: albo budowania sieci współpracy z powiatami sąsiednimi, albo walki konkurencyjnej
czy ten potencjał stwarza realne szanse utworzenia znaczącej liczby miejsc pracy?	może mieć znaczenie jako uzupełniające źródło dochodów w okresie sezonowym w okresie całorocznym stworzenie dużej liczby miejsc pracy jest bardzo wątpliwe, ale nie można wykluczać stworzenia pewnej liczby produktów całorocznych, które lokalnie mogą dawać istotną liczbę miejsc pracy w skali poszczególnych miejscowości lub części gminy
czy możliwe jest łatwe i szybkie wykorzystanie potencjału dla aktywizacji gospodarczej?	wymaga skoordynowanych i konsekwentnych działań - ale w ciągu kilku lat możliwe jest znaczące zwiększenie liczby miejsc pracy w działalnościach związanych z obsługą pobyków osób przyjezdnych

Znaczący potencjał dla gospodarki leśnej

Pod względem powierzchni leśnej przypadającej na 1 mieszkańca, powiat tucholski notuje zdecydowanie najwyższy wskaźnik - jest jedynym powiatem w województwie, gdzie wskaźnik ten wynosi powyżej 1 ha (1,1 ha), przy średniej wojewódzkiej równej 0,2 ha, średniej dla powiatów ziemskich - 0,3 ha i wskaźnikach dla powiatów ziemskich wynoszących od 0,06 ha (aleksandrowski) do 0,6 ha (bydgoski - zajmujący drugą po tucholskim, lokatę). Powyższe, w połączeniu z bardzo dużą bezwzględną powierzchnią lasów, stwarza możliwość rozwoju różnorodnych działalności gospodarczych wywodzących się z potencjału lasów i to pomimo objęcia znacznej części powiatu obszarami chronionymi (możliwe jest gospodarcze wykorzystanie lasów w sposób nie kolidujący z celami i zasadami ochrony środowiska).

Analiza struktur przedsiębiorczości pozwala na wskazanie specjalizacji gospodarki powiatu związanej z gospodarką leśną, pozyskaniem i przetwórstwem drewna, w tym produkcją wyrobów z drewna i produkcją mebli. Działalności te zdecydowanie wyróżniają powiat i niektóre gminy, ale należy pamiętać, że nie są na jego terenie równomiernie i powszechnie rozwinięte. Na obszarach wiejskich powiatu tucholskiego należy zwrócić uwagę na następujące cechy charakterystyczne struktury branżowej:

- znacznie wyższy jest udział sekcji A (Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) – jednak w stosunku do innych obszarów wiejskich województwa, gdzie dominują działalności strictly rolnicze, w powiecie tucholskim dobrze rozwinięty się także działania w zakresie leśnictwa – w gminach Cekcyn i Śliwice takich podmiotów jest więcej, niż „rolniczych”; na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, powiat tucholski ma najwyższy wskaźnik liczby podmiotów w dziale 02 (leśnictwo i pozyskiwanie drewna) w odniesieniu do liczby ludności (1,8/1000 mieszk.; kolejny powiat - sępoleński, ma wskaźnik 1,5, a kolejny – świecki – 1,1),
- gmina Cekcyn wykazuje największą wśród 144 gmin województwa liczbę podmiotów w dziale 02 (leśnictwo i pozyskiwanie drewna) – jest to 37 (w całym powiecie – 88) na 796 w województwie; gmina Śliwice zajmuje pod tym względem miejsce 18., Tuchola – 19., Gostycyn – 21., Lubiewo – 29., a Kęsowo – 79. Pod względem wskaźnika tego rodzaju firm na 1000 mieszkańców, gmina Cekcyn zajmuje 1. pozycję, Śliwice – 9., Gostycyn – 14., Lubiewo – 17., Tuchola – 52., a Kęsowo – 63.

W kontekście rozwoju tego potencjału należy zwrócić uwagę, że Tuchola wyróżnia się obecnością wysokospecjalistycznych (nawet w skali kraju) szkół – średniej o profilu związanym z gospodarką leśną i wyższą – związaną z ochroną środowiska. Zaplecze edukacyjne i naukowe jest ważne, bo gospodarka leśna jest specyficzną dziedziną gospodarki – podatną na innowacyjność.

Potencjał związany z gospodarką leśną został dostrzeżony także w Strategii rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego. Wśród 9 obszarów strategicznej interwencji, wyróżniono OSI „Bory Tucholskie – strefa wykorzystania potencjałów endogenicznych północno-zachodniej części województwa”. Jest to OSI szczególnie istotny dla powiatu tucholskiego. Dedykowany dla wykorzystania walorów i potencjałów, które na terenie powiatu są w największym stopniu rozwinięte, a więc potencjalnie to powiat może w największym stopniu być beneficjentem jego realizacji.

W Strategii, obszar ten został zidentyfikowany w sposób następujący:

Zasięg przestrzenny obszaru: Obejmuje tereny powiatów tucholskiego, sępoleńskiego i świeckiego.

Podstawa identyfikacji obszaru: Główną przesłanką identyfikacji jest współwystępowanie specyficznych dla wskazanego obszaru potencjałów endogenicznych, związanych z występowaniem szczególnych predyspozycji dla rozwoju gospodarki leśnej i przetwórstwa drewna, rozwoju turystyki zdrowotnej, rozwoju funkcji turystycznej w oparciu o walory przyrodnicze, rozwoju niektórych specjalistycznych dziedzin gospodarki rolnej. Są to potencjały specyficzne dla powiatów tucholskiego, świeckiego (zwłaszcza jego północnej części) oraz sępoleńskiego – w innych częściach województwa nie występują w ogóle lub występują w znacznie mniejszym natężeniu (wskutek czego nie mogą stanowić podstawy dla programowania rozwoju), brak też możliwości osiągnięcia efektów synergicznych wynikających z ich rozwoju w rejonie o bardzo wysokim potencjale przyrodniczym.

Obszar identyfikowany jako OSI cechuje się niską gęstością zaludnienia i słabym stanem rozwoju infrastruktury (zwłaszcza transportowej) – cechy te są konsekwencją bardzo wysokich wskaźników zalesienia. Wykorzystanie wskazanych potencjałów umożliwi rozwój gospodarczy niezależnie od powyższych barier.

Planowany zakres interwencji wobec obszaru: Interwencja powinna polegać na szeroko rozumianym stymulowaniu rozwoju działalności gospodarczych na bazie wspomnianych potencjałów (to znaczy – opracowaniu założeń aktywizacji, wyznaczeniu i

urządzeniu terenów inwestycyjnych, wsparciu przedsiębiorców, działaniach w sferze społecznej związanych z przygotowaniem kadr), przy uwzględnieniu szczególnej pozycji wskazanego obszaru w systemie obszarów chronionych. Niezbędne jest nawiązanie sieci współpracy i integracja działań samorządów lokalnych.

czy ten potencjał jest unikatowy w skali województwa?	nie - ale powiat należy do grupy zaledwie 3-4 obszarów, gdzie możliwe jest rozwijanie tego typu działalności na dużą skalę, przy czym na terenie województwa kujawsko-pomorskiego wykazuje największe predyspozycje
czy ten potencjał jest unikatowy na tle powiatów bezpośrednio sąsiadujących?	nie - sąsiednie powiaty zarówno w kujawsko-pomorskim, jak i pomorskim wykazują podobnie dobre lub niewiele słabsze predyspozycje
czy ten potencjał stwarza realne szanse utworzenia znaczącej liczby miejsc pracy?	tak
czy możliwe jest łatwe i szybkie wykorzystanie potencjału dla aktywizacji gospodarczej?	wymaga skoordynowanych i konsekwentnych działań - ale w ciągu kilku lat możliwe jest znaczące zwiększenie liczby miejsc pracy w działalnościach związanych z pozyskaniem i przetwórstwem drewna

Znaczący potencjał dla produkcji żywności

Obecnie powiat nie odgrywa istotnej roli w gospodarce rolnej województwa, choć liczba indywidualnych gospodarstw rolnych (pomimo braku sprzyjających warunków rozwoju rolnictwa w dużej części powiatu) jest dosyć wysoka i wynosi ponad 3,6 tysiąca, co stanowi ponad 4% wszystkich w województwie i lokuje powiat na 14. pozycji. Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach (niespełna 61 tys. ha), lokuje powiat na 16. pozycji – powiat stanowi tu już tylko 3,7% sumy wojewódzkiej. Jednak pod względem powierzchni zasiewów, powiat lokuje się już na przedostatnim miejscu (3,6% sumy wojewódzkiej). Niskie są wartości dotyczące zwłaszcza upraw przemysłowych (18. pozycja) i warzyw (17. pozycja, ale udział w potencjale wojewódzkim zaledwie symboliczny). Jedynie pod względem zasiewów ziemniaków, powiat lokuje się w środku stawki – zajmuje 11. pozycję, ale stanowi ledwie ponad 4% sumy wojewódzkiej.

Podobnie jak produkcja roślinna, bardzo słabo rozwinęła się też produkcja zwierzęca – pod względem pogłowia zwierząt gospodarskich wyrażonego za pomocą uniwersalnego wskaźnika sztuk dużych, powiat lokuje się na 16. pozycji z udziałem w sumie wojewódzkiej wynoszącym 3,7%.

Pomimo to, powiat posiada znaczący potencjał dla rozwoju pewnych kierunków produkcji rolnej, zwłaszcza wszelkiego rodzaju rolnictwa ekologicznego, na które jak się prognozuje, zapotrzebowanie będzie sukcesywnie rosnąć, a wysoki stan środowiska uprawnia do rozwoju tego typu produkcji. Warto także zauważyć, że rolnictwo ekologiczne jest działalnością pracochłonną, a więc stwarza

zarówno sama działalność rolnicza, jak i przetwórstwo produktów rolnych, stwarzają szansę zagospodarowania nadwyżek siły roboczej w bardzo licznych, nieefektywnych obecnie, gospodarstwach.

czy ten potencjał jest unikatowy w skali województwa?	nie - ale powiat należy do obszarów wykazujących szczególnie korzystne predyspozycje
czy ten potencjał jest unikatowy na tle powiatów bezpośrednio sąsiadujących?	nie - sąsiednie powiaty zarówno w kujawsko-pomorskim, jak i pomorskim wykazują podobnie sprzyjające uwarunkowania
czy ten potencjał stwarza realne szanse utworzenia znaczącej liczby miejsc pracy?	tak - ale pod warunkiem podjęcia skoordynowanych i konsekwentnych działań
czy możliwe jest łatwe i szybkie wykorzystanie potencjału dla aktywizacji gospodarczej?	wymaga skoordynowanych i konsekwentnych działań - możliwe osiągnięcie efektów w ciągu kilku lat

Odnawialne źródła energii

Duże powierzchnie gleb niskich klas, przy rozdrobnieniu rolnictwa, mogą być wykorzystane do zagospodarowania w kierunku produkcji paliw dla energetyki odnawialnej - zwłaszcza wszelkiego rodzaju zrębków, pelletu, słomy, ziarna, itp. na potrzeby grzewcze indywidualnych instalacji przydomowych. Ten typ działalności może być także skojarzony z gospodarką leśną i przerobem odpadów powstających przy przetwórstwie drewna. Zarówno uprawa roślin, jak i ich przetwórstwo w kierunku wytworzenia paliw dla energetyki odnawialnej umożliwia zagospodarowanie niewykorzystywanej siły roboczej.

Ten potencjał powinien być traktowany jako „warunkowy” - może się rozwijać jedynie przy podjęciu skoordynowanych działań na poziomie całego województwa, a co najmniej kilku powiatów. Obecnie istnieją korzystne uwarunkowania wynikające z krajowej i europejskiej polityki klimatycznej, ale zagadnienie jest zbyt złożone (obejmuje jednocześnie stworzenie popytu na paliwa - poprzez wyposażanie domów w instalacje grzewcze, jak i podaży tego paliwa) aby możliwe było do realizacji na poziomie powiatu. Należy jednak pamiętać, że w przypadku podjęcia tego typu inicjatywy na poziomie polityki regionalnej, powiat tucholski wykazuje korzystne predyspozycje i może być znaczącym beneficjentem takiego projektu.

czy ten potencjał jest unikatowy w skali województwa?	nie - ale powiat należy do obszarów wykazujących korzystne predyspozycje
czy ten potencjał jest unikatowy na tle powiatów bezpośrednio sąsiadujących?	nie - sąsiednie powiaty zarówno w kujawsko-pomorskim, jak i pomorskim wykazują podobnie sprzyjające uwarunkowania
czy ten potencjał stwarza realne szanse utworzenia znaczącej liczby miejsc pracy?	tak - ale wyłącznie pod warunkiem podjęcia skoordynowanych i konsekwentnych działań na poziomie wojewódzkim, przy dużym zaangażowaniu powiatu - potencjalnie jest to dziedzina, która może stać się specjalizacją powiatu
czy możliwe jest łatwe i szybkie wykorzystanie potencjału dla aktywizacji gospodarczej?	nie - wymaga skoordynowanych i konsekwentnych działań na poziomie polityki regionalnej województwa z aktywnym udziałem powiatu

Tożsamość borowiacka

Niewątpliwym potencjałem endogenicznym powiatu jest zespół cech społecznych składających się na tożsamość borowiacką. Jest to zagadnienie całkowicie niewymierne, jednak dostrzegane zarówno z poziomu społeczności powiatu (gdzie jest czynnikiem spajającym społeczeństwo powiatu), jak i z poziomu województwa (gdzie dostrzega się przede wszystkim ponadprzeciętną aktywność społeczną mieszkańców gmin powiatu).

Tożsamość borowiacką można zaliczyć od kategorii potencjałów endogenicznych ponieważ poprzez integrację i aktywność społeczną, sprzyja tworzeniu społeczeństwa obywatelskiego i wspomaga szeroko rozumiany rozwój społeczny. Jest to więc nietypowy potencjał - „zespół pozytywnych cech społecznych” - który będzie katalizował wykorzystanie pozostałych potencjałów.

czy ten potencjał jest unikatowy w skali województwa?	w dużym stopniu tak - mieszkańcy innych części województwa nie wykazują w ogóle lub nie wykazują w tak silnym stopniu zintegrowania bazującego na lokalnych tradycjach
czy ten potencjał jest unikatowy na tle powiatów bezpośrednio sąsiadujących?	w dużym stopniu tak, choć w sąsiednich powiatach województwa pomorskiego także obserwuje się wysoki stopień zintegrowania lokalnych społeczności
czy ten potencjał stwarza realne szanse utworzenia znaczącej liczby miejsc pracy?	nie - ale jest czynnikiem sprzyjającym szeroko rozumianym procesom rozwoju
czy możliwe jest łatwe i szybkie wykorzystanie potencjału dla aktywizacji gospodarczej?	nie - ten potencjał ma większe znaczenie dla rozwoju społecznego, rozwojowi gospodarczemu sprzyja pośrednio

Pozostałe uwarunkowania sprzyjające rozwojowi, nie zaliczane do potencjałów endogenicznych

Stosunkowo korzystny stan rozwoju infrastruktury kanalizacyjnej

Powiat tucholski wciąż wykazuje niskie wskaźniki obsługi w zakresie zaopatrzenia w wodę z wodociągów komunalnych. Obecnie poziom zwodociągowania wynosi tylko około 87% (a na wsi – 83%) i należy do niższych w województwie. Na terenie powiatu duże rozproszenie osadnictwa, niska gęstość zaludnienia, duże odległości do niektórych miejscowości (powodowane także dużą lesistością) powodują, że rozwój infrastruktury sieciowej jest ponadprzeciętnie kosztowny, a zapewnienie obsługi na wysokim poziomie wymaga rozwoju bardzo długich sieci. Paradoksalnie – pomimo wszystkich tych niedogodności, bardzo korzystnie powiat wypada w zakresie obsługi w zakresie kanalizacji. Prawie połowa ludności wiejskiej korzysta ze zbiorczej sieci kanalizacyjnej. Pod względem stanu rozwoju sieci na obszarach wiejskich powiat od lat jest liderem – ale przewaga w stosunku do pozostałych powiatów, wciąż wzrasta. Tak wysoki wskaźnik wynika z faktu, że skanalizowano duże miejscowości, które zamieszkuje znacząca część ogółu mieszkańców – wciąż zdecydowana większość miejscowości nie ma podłączenia do sieci, ale te wsie, które zostały podłączone, zapewniają tak wysoki – na tle pozostałych powiatów ziemskich wynik.

Rozwój sieci kanalizacyjnej ma podstawowe znaczenie dla kształtowania jakości życia mieszkańców, konkurencyjności gospodarczej (uzbrojenie terenu dla działalności wodochłonnych), ale w powiecie tucholskim - przede wszystkim dla ochrony środowiska. Zagadnienia ochrony wód w powiecie tucholskim, ze względu na bezpośrednie przełożenia stanu czystości wód na atrakcyjność turystyczną, jest szczególnie ważne – już obecnie osiągnięty wskaźnik świadczy o dużej odpowiedzialności lokalnych samorządów za ten aspekt.

Stosunkowo wysoki wskaźnik obsługi przedszkolnej

Wskaźniki dotyczące wychowania przedszkolnego, są jednymi z głównych mierników stanu rozwoju społecznego danego obszaru. Województwo w ostatniej dekadzie zanotowało bardzo znaczący wzrost udziału dzieci objętych opieką przedszkolną – przeciętny wskaźnik dla dzieci w grupie 3-5 lat wzrósł z niespełna 30 do prawie 62%. W powiecie tucholskim wzrost ten był znacznie silniejszy, niż przeciętnie – w okresie 2003-12 udział dzieci objętych edukacją przedszkolną w tej grupie wiekowej w powiecie wzrósł około 3,5-krotnie, wskutek czego poprawiła się też pozycja powiatu tucholskiego na tle innych powiatów (w roku 2003 powiat lokował się na 17. pozycji – obecnie są to lokaty około 10-ej). Wskaźnik w powiecie wynosi obecnie około 60%, co jest wartością nieco niższą od przeciętnej wojewódzkiej, ale uwzględniając trudniejsze niż przeciętnie warunki obsługi (wynikające z dużej powierzchni i rozdrobnienia sieci osadniczej) aktualnie wartość tę należy uznać za relatywnie korzystną i będącą dobrą podstawą dla dalszej poprawy tego wskaźnika.

Wielofunkcyjny charakter powiatu

Powiat wykazuje charakter wielofunkcyjny. Na wizerunek powiatu wpływa w największym stopniu funkcja turystyczna oraz związana z wysoką lesistością gospodarka leśna, ale należy pamiętać także o rolnictwie i przedsiębiorczości pozarolniczej, które pod względem źródeł utrzymania mają podstawowe znaczenie. Udział ludności utrzymującej się z pracy najemnej (26,2%) jest typowy, podobnie jak

udział utrzymujących się z własnej działalności lub z wynajmu (jednak jest to tylko 3,1% mieszkańców). Powiat lokuje się na 11 miejscu pod względem udziału utrzymujących się z pracy w rolnictwie – takie źródło utrzymania deklaruje ponad 5% ogółu mieszkańców. Jest to wartość wysoka na tle innych powiatów, zwłaszcza jeśli uwzględni się niezbyt korzystne warunki rozwoju rolnictwa w dużej części powiatu. Wielofunkcyjność jest korzystnym uwarunkowaniem, ponieważ zawsze stwarza możliwość poszukiwania innych kierunków rozwoju, jest też o tyle istotna, ponieważ bardzo trudno wykształcić nowe funkcje - profil funkcjonalny jest zazwyczaj stały, a więc obszary o rozbudowanej strukturze mają tu trwałą przewagę nad pozostałymi.

Ugruntowany wizerunek powiatu

Specyfika powiatu powoduje, iż w przeciwieństwie do wielu innych powiatów (zarówno w województwie jak też poza jego granicami) nie prezentującymi, podobnie jak tucholski dużego potencjału społecznego czy gospodarczego, powiat jest dobrze znany i łatwo identyfikowany, a cechy które się mu przypisuje budzą zazwyczaj pozytywne skojarzenia. Powiat tucholski jest utożsamiany przede wszystkim z Borami Tucholskimi, których zasięg terytorialny jest przecież zasadniczo większy. Pojęcie Borów Tucholskich jest powszechnie znane w całym kraju i pozytywnie konotowane; jednocześnie także nazwa „Tuchola”, dzięki Borom jest także powszechnie i pozytywnie rozpoznawana – „Tuchola” jest także marką na rynku turystycznym.

Procesy i struktury demograficzne

Powiat tucholski, podobnie jak inne obszary leżące poza strefami podmiejskimi największych miast, nie jest wolny od problemów związanych z niekorzystnym przebiegiem procesów demograficznych i struktur będących ich konsekwencją. Niemniej jednak w wielu aspektach wyróżnia się stosunkowo pozytywną sytuacją. W ostatnich latach powiat cechował się stosunkowo korzystną dynamiką ludności, wskutek której w roku 2013 liczył o 2,6% mieszkańców więcej, niż w roku 2002. Zmiana ta, aczkolwiek może wydawać się niewielka, wyróżnia powiat bardzo pozytywnie, bowiem poza obszarami podmiejskimi Bydgoszczy i Torunia (gdzie ma miejsce bardzo silny napływ z tych miast), większość powiatów notuje stagnację, a nawet spadek liczby ludności. Korzystniejszy trend zmian liczby ludności notowały w tym czasie tylko wspomniane powiaty podmiejskie bydgoski i toruński oraz powiaty brodnicki, grudziądzki i nakielski.

Dodatni bilans zmian liczby ludności powodowany jest stosunkowo wysokim dodatnim przyrostem naturalnym, który rekompensuje ujemne saldo migracji międzypowiatowych. W tym miejscu należy jednak podkreślić, że podobnie jak we wszystkich powiatach, także w tucholskim na przestrzeni ostatnich dwóch dekad znacznie zmniejszyła się liczba urodzeń – w 1995 roku było to prawie 700, a w ostatnich latach zwiera się najczęściej pomiędzy 500 a 600. Na korzystnym, wciąż stosunkowo niezmiennym poziomie, utrzymuje się liczba zgonów. Zarówno wskaźniki urodzeń, jak i zgonów są w powiecie lepsze od średnich – powiat stanowi 2,3% ludności województwa, ale koncentruje w ostatnich latach aż 2,6-2,8% liczby urodzeń, a tylko 2,0-2,2% liczby zgonów. Pod względem wskaźnika przyrostu naturalnego, powiat corocznie lokuje się wśród najlepszych w województwie. Saldo migracji międzypowiatowych jest w ostatnich latach corocznie ujemne (co oznacza, że każdego roku więcej ludności opuszcza powiat, niż do niego przybywa z innych powiatów) – jednak ujemne saldo charakteryzuje zdecydowaną większość powiatów, a na ich tle, wartości w powiecie tucholskim są stosunkowo korzystne, bowiem wskaźnik ten jest relatywnie niewielki (wartości bezwzględne salda są stosunkowo niewielkie – corocznie przewaga osób opuszczających powiat, nad osiedlającymi się na jego obszarze, wynosi tylko kilkadziesiąt osób - najczęściej poniżej 50). Powiat prezentuje jeden z najwyższych udziałów ludności w wieku przedprodukcyjnym,

choć obecnie grupa ta stanowi tylko 21% ogółu ludności, podczas gdy przed dekadą (2002) było to 27%. Mniejszy, niż w większości powiatów jest też udział ludności najstarszej. Grupa poprodukcyjna stanowi nieco ponad 15%, ale jej udział wzrósł w ostatniej dekadzie z nieco ponad 13%. Należy jednak zauważyć, że proces starzenia jest nieuchronny – fakt, iż powiat notuje relatywnie korzystne wskaźniki, tylko nieco łagodzi oraz opóźnia jego skutki, ale nie zapewnia ochrony przed jego społecznymi konsekwencjami.

Najważniejsze zagrożenia rozwoju powiatu

Likwidacja lub znaczne ograniczenie połączeń kolejowych z Bydgoszczą

Funkcjonowanie znacznej części mieszkańców powiatu tucholskiego jest uzależnione od utrzymywania połączeń kolejowych z Bydgoszczą, która jest miejscem realizacji podstawowych potrzeb związanych z pracą oraz nauką. Ze względu na wyjątkowo niesprzyjające (jak na warunki województwa) połączenia drogowe, powodujące że czas jazdy do Bydgoszczy transportem indywidualnym jest niewspółmiernie długi w stosunku do odległości oraz ze względu na bardzo ograniczone połączenia autobusowe z Bydgoszczą, kolej ma fundamentalne znaczenie w zapewnieniu dostępności tego miasta (w żadnym z powiatów województwa nie obserwuje się takiego uzależnienia od transportu kolejowego). Wg danych NSP, dojazdy do pracy do Bydgoszczy wykazywało aż 630 osób, a w gminie Cekcyn skala dojazdów do Bydgoszczy była większa, niż do Tucholi.

Ewentualna likwidacja połączeń kolejowych do Bydgoszczy skutkowałaby zapaścią społeczną (brak możliwości ukończenia nauki w szkołach w Bydgoszczy, odcięcie od wysokiej jakości usług oferowanych przez to miasto) oraz ekonomiczną (znaczny i trwały wzrost poziomu bezrobocia).

Niepowodzenie procesów rozwoju społecznego

W kolejnych latach coraz większe znaczenie dla rozwoju gospodarczego mieć będzie potencjał społeczny, rozumiany przede wszystkim jako szereg cech określających zdolność i chęć do kreatywności i postępu, związanych przede wszystkim z poziomem wykształcenia i aktywnością, a więc bezpośrednio katalizujący proces tworzenia społeczeństwa obywatelskiego. Poziom rozwoju społecznego przekłada się bezpośrednio na sytuację materialną rodzin.

Zagrożenie dla rozwoju społecznego może wynikać z: braku zainteresowania mieszkańców uruchomieniem procesów rozwoju społecznego na większą skalę (zakładającą objęcie tym procesem - czyli włączenie w aktywność społeczną i samorozwój - znacznej części ludności) lub zbyt małą aktywnością samorządów na rzecz pobudzenia i stymulowania tych procesów.

Konsekwencją niepowodzenia procesów rozwoju społecznego będzie przede wszystkim pogłębianie wszelkich negatywnych uwarunkowań - wysokiego bezrobocia, pauperyzacji, braku zaradności, narastaniem dysproporcji rozwojowych w stosunku do innych obszarów wraz z kolejnymi pokoleniami.

Niepowodzenie rozwoju działalności turystycznych

Niepowodzenie rozwoju działalności turystycznych, którego miarą będzie malejący ruch turystyczny, będzie mieć nie tylko skutki ekonomiczne, ale przede wszystkim wizerunkowe. „Turystyka” jest nieodłącznym elementem wizerunku powiatu i jednym z jego podstawowych wyróżników. Także w polityce regionalnej województwa powiat definiowany jest przez duże znaczenie w potencjale

turystycznym województwa. Pozbawiony tego atrybutu stanie się obszarem „anonimowym” - nie wyróżniającym się na tle innych powiatów. Wówczas niezbędne poszukiwanie innego rodzaju nisz, ale pozycja konkurencyjna powiatu będzie już znacznie słabsza. Należy zauważyć, że powiat znajduje się w punkcie, który dla dalszego rozwoju działalności turystycznych wymaga podjęcia aktywnych działań na rzecz tworzenia i promocji nowych produktów oraz usieciowienia podmiotów działających w branży turystycznej. Aktywna postawa jest niezbędna dla nadążenia za zmieniającymi się oczekiwaniami turystów. Bierna postawa będzie prowadziła do spadku atrakcyjności powiatu i na pewno będzie obniżała ruch turystyczny, aż jego skala osiągnie tak niski poziom, że turystyka przestanie mieć zauważalne znaczenie ekonomiczne i marketingowe. W przeciwieństwie do innych powiatów, które mają słabo rozwinięte działalności turystyczne, lub nie są dotąd z tą funkcją utożsamiane, a więc poprzez aktywność w turystyce mogą tylko wizerunkowo i ekonomicznie zyskać, powiat tucholski poprzez zbyt słabą lub niewłaściwą aktywność w turystyce może bardzo dużo stracić.

Jeśli więc w założeniach rozwoju powiatu tucholskiego przyjmuje się, że turystyka ma być istotnym elementem kształtowania szeroko rozumianego rozwoju powiatu, to ewentualne niepowodzenie rozwoju działalności turystycznych, będzie bardzo istotną stratą konkurencyjną.

Identyfikacja najważniejszych potrzeb rozwojowych w obszarze powiatu tucholskiego

Przeprowadzone analizy stanu rozwoju oraz uwarunkowań rozwoju obszaru powiatu, pozwalają na identyfikację najważniejszych potrzeb rozwojowych tego obszaru. Są to zagadnienia, które powinny znaleźć odzwierciedlenie w fazie planowania rozwoju powiatu.

Zidentyfikowano następujące kluczowe potrzeby rozwojowe:

w sferze rozwoju społecznego

- poprawa poziomu wykształcenia na wszystkich poziomach kształcenia, za które odpowiadają samorządy
- dalszy rozwój edukacji przedszkolnej w celu zapewnienia powszechnego uczestnictwa dzieci w tej formie edukacji (dla osiągnięcia średniego wskaźnika dla całego powiatu – na poziomie minimum 85%)
- redukcja bezrobocia wśród osób o najniższym poziomie wykształcenia – w szczególności należy rozważyć rozwój na dużą skalę różnych form ekonomii społecznej
- rozwój usług socjalnych, w tym opiekuńczych – zarówno w odpowiedzi na obecnie obserwowane potrzeby, ale w szczególności w odpowiedzi na prognozowany znaczny wzrost zapotrzebowania w nadchodzących latach
- utrzymywanie obecnego stanu bardzo wysokiej aktywności społecznej – jako ważnego katalizatora szeroko rozumianego rozwoju społecznego oraz kształtowania społeczeństwa obywatelskiego
- unowocześnianie i rozbudowa bazy lokalowej usług publicznych – dla poprawy dostępności i jakości świadczonych usług (dla osiągnięcia/utrzymania oczekiwanego bardzo wysokiego poziomu funkcjonowania usług publicznych)

w sferze rozwoju gospodarczego

- konieczność wyznaczenia i uzbrojenia terenów rozwojowych umożliwiających rozwój przedsiębiorczości na dużą skalę (co najmniej dwa tereny inwestycyjne o powierzchni minimum 20 ha każdy)
- poprawa poziomu kształcenia na poziomie zawodowym – dla trwałego obniżenia poziomu bezrobocia poprzez kształcenie kadr o wysokich kwalifikacjach, atrakcyjnych na rynku pracy

w sferze infrastrukturalnej

- zapewnienie właściwego stanu technicznego dróg istotnych dla dostępności (zewnętrznej) i spójności (wewnętrznej)
- konieczność rozwoju transportu publicznego – zarówno w ujęciu wewnętrznym (powiatowym – dla komunikacji z Tucholą oraz z węzłami dostępu do sieci wojewódzkiej) jak i zewnętrznym (wojewódzkim – dla zapewnienia dostępności z innymi obszarami, zwłaszcza w relacjach z Bydgoszczą)
- dalszy rozwój gospodarki wodno-ściekowej
- kontynuacja działań w sferze efektywności energetycznej – zwłaszcza w dziedzinie transportu niskoemisyjnego oraz termomodernizacji
- kontynuacja działań na rzecz rozwoju infrastruktury informatycznej – służącej powszechnemu dostępowi do sieci, dla stymulowania rozwoju społecznego i gospodarczego

w sferze zarządzania przestrzenią

- konieczność aktualizacji (zmiany) obowiązujących studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin (poza gminą Kęsowo – wszystkie studia są zdezaktualizowane i pod względem merytorycznym i metodologicznym i uniemożliwiają prowadzenie polityki przestrzennej na oczekiwanym obecnie poziomie)

Analiza SWOT

Mocne strony	Słabe strony
<p>Stosunkowo korzystna sytuacja demograficzna, przejawiająca się relatywnie wysokimi wskaźnikami urodzeń i mniejszym udziałem ludności starszej – w konsekwencji procesy starzenia będą w stosunku do innych obszarów opóźnione i w początkowej fazie będą przebiegać łagodniej</p> <p>Wysoka aktywność społeczna, wynikająca także z ukształtowanej tożsamości podregionalnej (borowiackiej)</p> <p>Dobrze rozwinięte działalności gospodarcze związane z pozyskaniem i przetwórstwem drewna – specjalizacja i wyróżnik powiatu</p> <p>Ukształtowany wizerunek obszaru o bardzo korzystnym stanie środowiska – w konsekwencji bardzo dobra rozpoznawalność i pozytywne konotowanie powiatu</p> <p>Ukształtowany wizerunek obszaru bardzo atrakcyjnego dla rozwoju turystyki i rzeczywiście dobry stan rozwoju tej funkcji – w konsekwencji możliwość rozwoju dodatkowych działalności gospodarczych związanych z obsługą turystyki</p>	<p>Trudna sytuacja ekonomiczna znacznej części mieszkańców powiatu – w konsekwencji niska jakość życia związana z aspektami ekonomicznymi</p> <p>Zdecydowanie zbyt mała liczba miejsc pracy w stosunku do popytu generowanego na terenie powiatu – w konsekwencji trwałe wysokie bezrobocie pomimo bardzo dużej skali wyjazdów do pracy</p> <p>W części powiatu utrudniony dostęp do miasta powiatowego – w konsekwencji utrudnione warunki korzystania z usług wykształconych w tym mieście (niektóre rodzaje usług są na terenie powiatu dostępne jedynie w Tucholi)</p> <p>Utrudniona dostępność drogowa do znacznej części powiatu – w konsekwencji niższa jakość życia oraz ograniczona konkurencyjność gospodarcza</p> <p>Duże rozdrobnienie osadnictwa oraz niska gęstość zaludnienia – w konsekwencji niski poziom wyposażenia w infrastrukturę i brak realnych perspektyw poprawy tej sytuacji w znacznej liczbie małych miejscowości</p>
Szanse	Zagrożenia
<p>Zwiększenie zainteresowania społeczeństwa różnymi formami wypoczynku (dostępnymi na terenie powiatu) - w konsekwencji rozwój funkcji turystycznej i wzrost dochodów mieszkańców powiatu powiązanych ekonomicznie ze świadczeniem usług turystycznych</p> <p>Rozwój funkcji opiekuńczych dla ludności starszej z terenu powiatu a zwłaszcza spoza terenu powiatu – w konsekwencji utworzenie nowych stałych, całorocznych miejsc pracy</p> <p>Rozwój rolnictwa ekologicznego oraz produkcji zdrowej żywności – wykreowanie produktu oraz powszechnie znanej marki – w konsekwencji stworzenie miejsc pracy w rolnictwie i przetwórstwie rolno-spożywczym dla osób o różnym poziomie wykształcenia, także o niskich kwalifikacjach</p>	<p>Utrata lub znaczne ograniczenie połączeń transportowych z Bydgoszczą – w konsekwencji znaczny wzrost bezrobocia oraz utrata możliwości zdobycia wykształcenia dla znacznej części młodzieży z terenu powiatu (potencjalnie najgorszy scenariusz rozwojowy to likwidacja połączeń kolejowych do Bydgoszczy)</p> <p>Nieprzygotowanie samorządów lokalnych do skutków procesów starzenia – w konsekwencji znaczne pogorszenie jakości życia ludności starszej i skrócenie długości życia jako efekt braku należytej opieki zdrowotnej i socjalnej</p>

Załącznik do diagnozy. Synteza uwarunkowań według dziedzin aktywności społeczno-gospodarczej

Środowisko

Pod względem fizyczno-geograficznym powiat tucholski położony jest w makroregionie Pojezierzy Południowopomorskich w jego południowo-wschodniej części (J. Kondracki 1998). Na terenie powiatu wyróżnia się cztery jednostki rangi mezoregionalnej, różniące się genezą i właściwościami krajobrazu. Część zachodnia zaliczana jest do Pojezierza Krajeńskiego (314.69), część południowo-wschodnia – do Wysoczyzny Świeckiej (314.71). Północne i wschodnie rejony powiatu należą do dużego regionu Borów Tucholskich (314.71), a położona centralnie, wysunięta na południe jednostka to Dolina Brdy (314.72). W pewnym uproszeniu położenie gmin na tle ww. jednostek jest następujące: gmina Cekcyn to Bory Tucholskie, gmina Gostycyn – Pojezierze Krajeńskie i Dolina Brdy, gmina Kęsowo – Pojezierze Krajeńskie, gmina Lubiewo – Wysoczyzna Świecka i Dolina Brdy, gmina Śliwice – Bory Tucholskie, gmina Tuchola – zarówno Pojezierze Krajeńskie, jak i Dolina Brdy oraz Bory Tucholskie.

Podstawowym wyróżnikiem struktury użytkowania gruntów są: bardzo duży udział lasów i gruntów leśnych, a także duże zróżnicowanie struktur w poszczególnych gminach - w strukturze użytkowania gruntów na terenie powiatu zaznaczają się wyraźne różnice między gminami, będące pochodną ich położenia w obrębie jednostek fizyczno-geograficznych i odmiennym charakterze. Gminy Śliwice i Cekcyn są bardzo silnie zalesione, gminy Tuchola i Lubiewo mają charakter przejściowy, a gminy Gostycyn, a zwłaszcza Kęsowo – mają charakter rolniczy. Ze względu na różnice w wielkości gmin, największą powierzchnię użytków rolnych wykazuje jednak gmina Tuchola. Gmina Kęsowo wyróżnia się dużym udziałem łąk, a gmina Gostycyn – największą powierzchnią sadów.

Rzeźba terenu i budowa geologiczna są bezpośrednio związane z genezą krajobrazu. Mamy tu do czynienia z dwiema zasadniczymi formami morfogenetycznymi związanymi z działalnością lądolodu, ok. 10 000 lat BC:

- rzeźba powstała wskutek akumulacyjnej działalności wód roztopowych – zaznacza się tu przede wszystkim bardzo rozległe pole sandrowe obejmujące wschodnią część powiatu; jest to obszar z założenia równinny – jednak pokryty polami wydmyowymi o niekiedy dużych wysokościach względnych, łagodnie opadający w kierunku południowym, urozmaicony jeziorami o charakterze wytopiskowym; ze względu na bardzo słabą przydatność wykształconych na piaskach gleb (rdzawe i bielicoziemne) w znacznej części jest to obszar zalesiony. Obszar na północy ma wysokość ok. 120 m npm (z kulminacjami w postaci pagórów eolicznych na poziomie nawet ponad 130 m npm), na południu ok. 90-100 m npm. Na sandrze wyróżniają się zarówno pagóry moren, które ze względu na znacznie lepsze warunki glebowe są rolniczo wykorzystywane (ok. Lubiewa), jak też rozległe obniżenia zajęte przez jeziora – jak np. rynny jezior: Okonińskiego, Cekcyńskiego-Drzycimskiego, Bystawskiego, ale też wytopiska np. Jezioro Okrągłe. Niektóre rynny mają długość nawet ok. 10 km.

- rzeźba powstała wskutek akumulacyjnej działalności lądolodu i wód interglacjalnych – zaznacza się tu przede wszystkim równina morenowa o charakterze równinnym lub (częściej spotykana w części zachodniej) o charakterze falistym z licznymi formami akumulacji w postaci wałów moren, pagórów, drumlinów, kemów, itp. Morena denna urozmaicona jest licznymi obniżeniami (często zajętymi przez jeziora) o charakterze rynnowym lub powstałymi z wytapiania brył martwego lodu, czy też działalności wód subglacjalnych. Niektóre rynny mają znaczną głębokość (jak np. Rynna jeziora Stobno). Bardzo częste są tu także doliny rzek, w tym o charakterystycznym równoleżnikowym przebiegu (będące pozostałościami odpływu wód glacialnych z kolejnych faz postępu lądolodu). Ten typ rzeźby dominuje w części zachodniej. Utwory akumulacyjne oraz erozyjne wiążą się z tu przede wszystkim z działalnością lądolodu fazy krajeńskiej. Na uwagę zasługują między innymi: wał ozu (jest to piaszczysty wał powstały wskutek nanoszenia i osadzania materiału przez wody roztopowe płynące wśród szczelin lądolodu) zwany Górą Karpatami na południe od Kęsowa, bardzo rozległe (będące ewenementem w skali województwa i sąsiednich terenów pojeziernych ze względu na wielkość) obniżenie wytopiskowe (na zachód od Kęsowa; powstałe wskutek roztopienia bryły lądolodu zagłębionej w podłożu), liczne pagóry w południowej części gminy Gostycyn.

Bardzo ważnym elementem rzeźby terenu powiatu są głęboko wcięte doliny rzek – przede wszystkim Brdy, ale także Kamionki, Kiczy, w mniejszym stopniu Sępoleńki. Największe znaczenie ma dolina Brdy, biegnąca przez powiat w kierunku północ-południe na odcinku ponad 30 km, w południowej części częściowo zalana poprzez spiętrzenie w Koronowie. Dno doliny w północnej części (do Woziwody) ma najczęściej szerokość 40 - 50 m, tylko lokalnie jest nieco szersze. Na odcinku „środkowym” dno doliny jest wyraźnie szersze (150 do nawet ponad 400 m) z częstymi i licznymi starorzeczami, małym spadkiem i podmokłym charakterem. Z geomorfologicznego punktu widzenia dużą ciekawostką stanowi widoczny w tym odcinku system teras: terasy zalewowej i nadzalewowej oraz fragmentów wyższych teras rzecznych. W części południowej dolina Brdy jest ponownie nieco węższa, a spadek – większy. Spośród dopływów Brdy uwagę zwraca Kamionka z bardzo malowniczą doliną – wcinającą się w wysoczyznę w sąsiedztwie pagórów morenowych, co wzmacnia wysokości względne (sięgające nawet 50 m), dolina jest dodatkowo częściowo zalesiona, a strefa krawędziowa bardzo wyraźnie eksponowana.

Różnice wysokości na terenie powiatu sięgają 90 metrów. Najniżej położony punkt to lustro Brdy (Zalewu Koronowskiego) – ok. 82 m n.p.m., najwyżej – to pagór morenowy na południe od Bralewnicy – ok. 171 m n.p.m. Wschodnia część (gmina Kęsowo) to wysokości rzędu 120-140 m n.p.m. Północna część to około 120 m n.p.m., południowo-wschodnia – ok. 100, a nawet poniżej 100 (okolice Sucheju, Zamrzenicy). Południowo-zachodnia część (Gostycyn) to nawet ponad 150 m n.p.m. Podane wartości mają jednak tylko charakter orientacyjny, ponieważ liczne są formy charakteryzujące się dużymi wysokościami względnymi – na sandrze są to wydmy i pagóry eoliczne (wskutek czego w okolicach Śliwic spotkać można kulminacje przekraczające 130 m n.p.m.), na równinie morenowej różnego rodzaju pagóry (morena czołowa, kemy, ozy), które zwłaszcza w sąsiedztwie wciętych dolin rzecznych sprawiają wrażenia bardzo dużego urozmaicenia rzeźby (dotyczy to zwłaszcza okolic doliny Brdy i doliny Kamionki) w gminach Gostycyn i Kęsowo (na południe od Bralewnicy i na wschód od Łyskowa wysokości względne wynoszą nawet 50 m).

Budowa geologiczna terenu powiatu związana jest z genezą krajobrazu:

- wysoczyzna morenowa jest zbudowana z glin o miąższości do kilkudziesięciu metrów. Występuje kilka pokładów glin przewarstwionych piaskami fluwioglacjalnymi i niewielkiej miąższości. Na terenie powiatu notuje się jednak spore

zróźnicowania – zarówno liczby pokładów glin, jak też jej miąższości (maksymalna koło Wielkiej Komorzy sięga 130 m, ale już w okolicach Tucholi jest to ok. 25 m, a w okolicach Gostycyna zaledwie kilka metrów). W licznych kulminacjach moren ma miejsce znaczne przemieszanie materiału i jest tam dużo większy stopień spiaszczenia, o różnych frakcjach.

- sandr zbudowany jest z piasków drobnodziarnistych i średniodziarnistych. Zalegają one na podłożu moreny dennej i osiągają miąższość od zaledwie 1-2 do nawet 15 m. Powierzchnia sandru jest jednak w wielu miejscach przykryta dodatkową akumulacją eoliczną (pola wydymowe i pagóry eoliczne).

Typy gleb oraz ich przydatność rolnicza są bezpośrednio związane z rodzajem i genezą podłoża oraz z rzeźbą terenu. Obszary wysoczyznowe są zazwyczaj miejscem występowania gleb brunatnych i płowych o zasadniczo przeciętnej lub dobrej przydatności rolniczej, obszary sandrowe – miejscem występowania gleb bielicoziemnych (bielicowych i rdzawych) – o bardzo słabej przydatności, natomiast różnego rodzaju podmokłe obniżenia i zastoiska – miejscem występowania gleb organicznych, na których wykształciły się użytki zielone (głównie przeciętnej, lub słabej przydatności). W związku z powyższym, podobnie jak geneza rzeźby, przydatność rolnicza gleb jest silnie zróżnicowana, jednak na znacznych obszarach powiatu – niska lub bardzo niska.

Oś hydrograficzną powiatu stanowi rzeka Brda. Biegnie przez powiat na odcinku ok. 40 km w swej środkowej części. Łączna długość rzeki wynosi 238 km, a powierzchnia dorzecza 4627 km². Jest spławna na odcinku 210 km. Średni przepływ w środkowym biegu (Tuchola) wynosi 19,9 m³/s, w dolnym biegu (Smukała) 27,4 m³/s. W północnej części powiatu na wschód od Brdy biegnie Wielki Kanał Brdy zbudowany w XIX wieku, w celu nawodnienia łąk czerskich leżących w Borach Tucholskich. Ma długość 21 km (z czego ok. 2/3 na terenie powiatu) i głębokość 1 m. Głównymi dopływami Brdy są na terenie powiatu: Kamionka (długość rzeki 61 km, w powiecie tylko odcinek środkowy stanowiący granicę oraz dolny), Sępólna (zw. także Sępólnką, długość rzeki 42 km, stanowi południową granicę powiatu), Kicz (21 km, w całości na terenie powiatu), Bielska Struga (28 km) ze Zwierzynką, Stążka z Rakówką (w całości na terenie powiatu), Czerska Struga (18 km, częściowo w powiecie) i Raciąska Struga (13 km, w większości w powiecie). Ponadto lokalnie istotne znaczenie mają: Prusina (19 km, częściowo w powiecie) – najważniejszy ciek wschodniej części powiatu oraz Wytrych (spore znaczenie ekologiczne dla gminy Kęsowo, dopływ Kamionki), Suska Struga i Byszewska Struga – główne cieki w gminie Lubiewo. Większość obszaru powiatu leży w zlewni Brdy. Jedynie niewielka część (ok. 10-15% powierzchni powiatu - zlewnia Wdy to na terenie powiatu niemal w całości zlewnia cząstkowa Prusiny) obejmująca większość gminy Śliwice leży w zlewni Wdy. W południowej części powiatu na odcinku kilku km znajduje się niewielka północna odnoga Zbiornika Koronowskiego. Ma tu maksymalną szerokość kilkuset metrów.

Na terenie powiatu dosyć duża jest liczba jezior – aż 109 liczy ponad 1 ha powierzchni, a około 30 – ponad 20 ha. Jeziora w powiecie nie należą jednak do dużych na tle województwa – zaledwie kilka ma powierzchnię ponad 100 ha, a największe - Wielkie Cekcyńskie (ok. 130 ha) zalicza się co najwyżej do średnich. Inne największe jeziora, to: Okrągłe (Ślepe), Stobno, Okonińskie, Szpitalne i Bysławskie Duże². Wskaźnik jeziorności gmin jest przeciętny na tle północno-zachodniej części województwa. Około 40 jezior zostało sklasyfikowanych jako przydatne dla turystyki, przy czym najwyższą klasę przydatności otrzymały: Raciąskie i Sztuczne (gm. Tuchola), Okrągłe, Okonińskie, Brzeźno (gm. Śliwice), Wielkie Cekcyńskie, Miąty, Suchom, Trzebieńskie (gm. Cekcyn), Szpitalne i Środkowe (gm. Gostycyn).

Analiza zasobów wód podziemnych wskazuje, iż wydajność ujęć dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców jest wystarczająca, ale izolacja wód podziemnych dla znacznej części powiatu jest określana jako słaba (większość z tych terenów to na szczęście obszary zalesione). Niewielka północna część powiatu objęta jest granicami Głównego Zbiornika Wód Podziemnych – obszaru najwyższej ochrony (ONO).

Powiat tucholski powszechnie postrzegany jest jako obszar o wyjątkowo wysokiej jakości środowiska. Jest to skutkiem nie tylko bardzo małej skali generowanych tu oraz napływających z zewnątrz zanieczyszczeń środowiska, ale także z występowania walorów przyrodniczych, będących podstawą objęcia znacznej jego części systemem ochrony. Na terenie powiatu występuje większość form chronionych, jakie ustanowiono w polskim prawie. Obecnie obowiązującym aktem jest ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Ustawa ta w art. 6 stanowi:

- Formami ochrony przyrody są:
- parki narodowe;
- rezerваты przyrody;
- parki krajobrazowe;
- obszary chronionego krajobrazu;
- obszary Natura 2000;
- pomniki przyrody;
- stanowiska dokumentacyjne;
- użytki ekologiczne;
- zespoły przyrodniczo-krajobrazowe;
- ochrona gatunkowa roślin, zwierząt i grzybów.

Podkreślić należy, że statystyczne wartości dotyczące form chronionych, są mylące i mogą być traktowane wyłącznie orientacyjnie. Wynika to z faktu, iż niektóre formy mogą współwystępować na danym terenie, a inne są zawsze rozłączne. I tak na przykład rozłączne są zawsze parki narodowe, parki krajobrazowe i obszary chronionego krajobrazu (to znaczy, że określony obszar nie może być objęty jednocześnie więcej, niż jedną z tych form). Jednak w granicach każdej z tych form mogą być ustanowione rezerваты przyrody, użytki ekologiczne, pomniki przyrody, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe, stanowiska dokumentacyjne. Poza pomnikami przyrody są to formy powierzchniowe a ich powierzchnia nie jest wyłączana z granic obszaru chronionego, w granicach którego zostały powołane. Zasięg obszarów Natura 2000 może natomiast pokrywać się z wszystkimi wspomnianymi formami chronionymi (przy czym może zawierać się w granicach tych obszarów albo też częściowo wykraczać poza te obszary). Obszary Natura 2000 mogą być wyznaczane także poza terenami objętymi innymi formami chronionymi.

Do największych form chronionych występujących w województwie kujawsko-pomorskim należą parki krajobrazowe oraz obszary chronionego krajobrazu. Najmniejszy park krajobrazowy w kujawsko-pomorskim – Nadgoplański PK – zajmuje powierzchnię prawie 10 tys. ha, a największy – Krajeński PK – około 74 tys. ha. Na terenie województwa jest 9 parków, ale ze względu na fakt, że parki

Nadwiślański i Chelmiński są często traktowane jako jeden zespół parków, spotyka się także stanowisko, że obiektów takich jest 8. Obszarów chronionego krajobrazu jest w kujawsko-pomorskim 30. Największe zajmują powierzchnię około 30 tys. ha, ale bardzo liczne są też obszary o powierzchni zaledwie kilku tysięcy hektarów, a nawet około 1 tysiąca hektarów. Zespoły przyrodniczo-krajobrazowe (jest ich w województwie tylko 5) zajmują powierzchnię od zaledwie kilku do kilkuset hektarów. Jedyne w województwie stanowisko dokumentacyjne – prawie 100 ha. Wielkość użytków ekologicznych jest zróżnicowana, ale przeciętna wartość wynosi zaledwie 2,6 ha. Warto zauważyć, że takich form w województwie jest nieco ponad 2 tysiące, a więc są one bardzo powszechne. Rezerwatów przyrody jest w kujawsko-pomorskim ponad 90. Najczęściej zajmują powierzchnię kilkunastu-kilkudziesięciu hektarów, chociaż rezerwat Nadgoplański Park Tysiąclecia zajmuje powierzchnię prawie 1,9 tys. ha.

Zasoby przyrodnicze powiatu są podstawowym elementem kształtowania jego atrakcyjności turystycznej. Ekologiczny system obszarów chronionych wzmacnia ich rangę, świadcząc o wysokiej jakości, małym stopniu przekształceń i walorach dydaktyczno-naukowych. Praktycznie wszystkie formy chronione są dostępne dla zwiedzających, w przypadku niektórych utrudnienia w dostępie związane są z ich specyficznym położeniem, a nie z polityką ochrony. Znaczna część cennych zasobów połączona jest szlakami pieszymi, ułatwiającymi systematyczną i ukierunkowaną penetrację, a przez niektóre rezerваты biegną szlaki wodne. Dobrze rozwinięta jest edukacja ekologiczna, będąca jednym z zadań służb ochrony przyrody. Sprzyjają temu między innymi ścieżki edukacyjne i muzea przyrodnicze (w Tucholi i Woźniwodzie).

Tabela. Wykaz form chronionych (bez pomników przyrody i użytków ekologicznych) na terenie powiatu tucholskiego.

a) rezerваты przyrody

Nazwa	Powierzchnia	Rodzaj	Rok utworzenia	Gminy
Cisy Staropolskie im. Leona Wyczółkowskiego	116,9 ha	leśny	1956	Cekcyn, Lniano
Bagno Grzybna	6,26 ha	torfowiskowy	1982	Tuchola
Jezioro Zdręczno	15,74 ha	florystyczny	1982	Tuchola
Jeziorka Kozie	12,3 ha	torfowiskowy	1984	Tuchola
Źródła Rzeki Stążki	250,02 ha	krajobrazowy	1994	Cekcyn
Dolina Rzeki Brdy	1681,5 ha	krajobrazowy	1994	Cekcyn, Gostycyn, Tuchola
Rezerwat Cisów Jelenia Góra im. Kazimierza Szlachecki	4,39 ha	florystyczny	1995	Cekcyn
Czapliniec Koźliny	23,21 ha	faunistyczny	1996	Lubiewo
Bagna nad Stążką	478,45 ha	torfowiskowy	1999	Cekcyn

b) parki krajobrazowe

Tucholski Park Krajobrazowy (1)	<p>Tucholski Park Krajobrazowy został powołany na podstawie uchwały Wojewódzkiej Rady Narodowej w Bydgoszczy w 1985 roku. Obejmuje swymi granicami południowo-wschodnią część zwanego kompleksu Borów Tucholskich o powierzchni 36.983 ha, a otulina 15.946 ha</p> <p>W granicach województwa kujawsko-pomorskiego znajduje się 25660 ha w parku i 12059 ha w otulinie, a w granicach województwa pomorskiego znajduje się 11323 ha w parku i 3887 w otulinie.</p> <p>Powierzchnia chroniona w gminach powiatu tucholskiego:</p> <ul style="list-style-type: none"> Tuchola - park: 12690 ha, otulina: 3081 ha Cekcyn - park: 7310 ha, otulina: 4058 ha Śliwice - park: 4780 ha, otulina: 2120 ha Lubiewo - park: 230 ha, otulina: 1960 ha Gostycyn - park: 650 ha, otulina 840 ha <p>Udział gmin powiatu w ogólnej powierzchni chronionej (park z otuliną):</p> <ul style="list-style-type: none"> Tuchola – 29,8% Cekcyn – 21,5% Śliwice – 13,0% Lubiewo – 4,1% Gostycyn – 2,8% <p>Aż 71,2% Tucholskiego PK leży więc w granicach powiatu tucholskiego.</p> <p>W strukturze parku nieco ponad 86% powierzchni zajmują lasy, niespełna 9% użytki rolne, ponad 2% - wody. W otulinie ponad 48% zajmują tereny rolne, 37% - lasy, 4% - wody, a ponad 10% tereny pozostałe (w tym zabudowane).</p>
Wdecki Park Krajobrazowy (2)	<p>16 lutego 1993 roku, w celu zachowania w warunkach zrównoważonego rozwoju i popularyzacji tych wartości utworzono Wdecki Park Krajobrazowy (Rozporządzenie Nr 52/93 Wojewody Bydgoskiego z dnia 16.02.1993r. (Dziennik Urzędowy Woj. Bydgoskiego nr 10 poz. 133). W ciągu istnienia parku ze względu na zmianę uwarunkowań administracyjnych i nowelizację ustawy o ochronie przyrody aktualizowano powyższy dokument, obecnie obowiązuje rozporządzenie nr 29/2004 Wojewody Kujawsko-Pomorskiego z dnia 02.11.2004 (Dziennik Urzędowy Woj. Kujawsko-Pomorskiego nr 111, poz. 1888). oraz Statut Wdeckiego Parku Krajobrazowego, stanowiący załącznik do Uchwały Nr XII/210/11 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 września 2011.</p> <p>Park wraz z otuliną objął swym zasięgiem obszar 23 786,39 ha, z czego 4 609,15 ha stanowi otulina.</p> <p>Pod względem administracyjnym Park leży w granicach siedmiu gmin powiatów świeckiego i tucholskiego. Aż 75,3% powierzchni parku, a 72,2% łącznej powierzchni parku i otuliny leży w gminie Osie.</p> <p>W gminach powiatu tucholskiego, w granicach Wdeckiego PK znajduje się:</p> <ul style="list-style-type: none"> Śliwice – park: 300 ha, otulina – brak na terenie gminy

	<p>Cekcyn – park: 282 ha, otulina – brak na terenie gminy</p> <p>Część Wdeckiego PK na terenie gminy Śliwice stanowi 1,57% powierzchni parku (a w stosunku do powierzchni parku łącznie z otuliną – 1,26%), a na terenie gminy Cekcyn – 1,47% (1,18%).</p>
Krajeński Park Krajobrazowy (3)	<p>Krajeński Park Krajobrazowy utworzony został w 1998 roku. Jego obecna powierzchnia wynosi 73 850 ha. Jest największym wśród ośmiu parków krajobrazowych województwa kujawsko-pomorskiego. Rozprzestrzenia się w granicach czterech gmin powiatu sępoleńskiego: Sępólno Krajeńskie, Więcbork, Kamień Krajeński i Sośno, w gminie Kęsowo w powiecie tucholskim i gminie Mrocza w powiecie nakielskim, przy czym największe jego połacie mieszczą się w czterech gminach: Sępólno Krajeńskie, Więcbork, Kamień Krajeński i Kęsowo.</p> <p>Lasy zajmują około 29 % powierzchni. Są one bardzo zróżnicowane, zachowały się tu prawie wszystkie zbiorowiska leśne, takie jak: bory sosnowe i mieszane, lasy liściaste, grądy, dąbrowy, buczyny oraz łągi i olsy.</p> <p>Aż 2/3 powierzchni parku to tereny rolne i tak duży ich udział jest jednym z wyróżników Krajeńskiego PK.</p> <p>Na terenie powiatu tucholskiego (w gminie Kęsowo) Krajeński PK zajmuje 8330 ha – a więc leży tu około 1/9 ogólnej powierzchni Parku. Gmina Kęsowo weszła w graniach Parku w roku 2004 wraz z poszerzeniem jego pierwotnych granic.</p>

c) obszary chronionego krajobrazu (4)

Nazwa	Rodzaj ekosystemu	Gminy	Powierzchnia	Ustalenia dotyczące czynnej ochrony ekosystemów
Śliwicki OChK	leśny	Śliwice, Osie, Cekcyn, Lniano, Lubiewo	26 487 ha	racjonalna gospodarka leśna, polegająca na zachowaniu różnorodności biologicznej siedlisk kompleksu Borów Tucholskich
OChK Zalewu Koronowskiego	wodny i leśny	Koronowo, Gostycyn, Lubiewo, Osielsko, Sicienko, Pruszcz, miasto Bydgoszcz	28 687 ha	zachowanie różnorodności biologicznej siedlisk, ochrona zbiorników wód powierzchniowych (naturalnych i sztucznych, płynących i stojących) wraz z pasem otaczającej roślinności, prowadzenie racjonalnej gospodarki leśnej w Dolinie Brdy, zwiększanie istniejącego stopnia pokrycia terenów drzewostanami, w szczególności na terenach porolnych tam, gdzie z przyrodniczego i ekonomicznego punktu widzenia jest to możliwe; sprzyjanie tworzeniu zwartych kompleksów leśnych o racjonalnej granicy polno-leśnej; tworzenie i utrzymywanie leśnych korytarzy ekologicznych.
OChK Doliny Rzeki Kamionki	wodny	Gostycyn	1000 ha	zachowanie różnorodności biologicznej siedlisk, ochrona rzeki Kamionki wraz z pasem otaczającej roślinności
OChK Doliny Rzeki Sępolenki	wodny	Koronowo, Gostycyn	650 ha	zachowanie różnorodności biologicznej siedlisk, ochrona rzeki Sępolenki wraz z pasem roślinności okalającej.

d) zespoły przyrodniczo-krajobrazowe

Nazwa	Powierzchnia	Charakterystyka ⁵
Dolina Rzeki Ryszki	358,41 ha (w gminach Cekcyn, Lniano, Osie)	Zespół przyrodniczo-krajobrazowy „Dolina Rzeki Ryszki” utworzony został w 1997 roku. Przedmiotem ochrony jest dolina rzeki Ryszki mocno wcięta w równinę sandrową Borów Tucholskich, zróżnicowana pod względem florystyczno-fitosocjologicznym i charakteryzująca się niezwykle malowniczym krajobrazem. Jest to głęboka dolina rzeki z licznymi rozcięciami erozyjnymi zboczy i niewielkimi rozlewiskami w korycie oraz przyległymi terenami leśnymi ze stanowiskami lęgowymi zimorodka oraz rzadkimi i chronionymi roślinami.

e) obszary Natura 2000

Nazwa	Symbol	Powierzchnia	Gminy	Termin przekazania dokumentacji do Komisji Europejskiej i data pierwotnej akceptacji przez Komisję Europejską
Doliny Brdy i Stążki w Borach Tucholskich	PLH040023	3948,4 ha	Cekcyn, Gostycyn, Tuchola	sierpień 2007 / 12.12.2008
Kościół w Śliwicach	PLH040034	0,1 ha	Śliwice	październik 2009 / 10.01.2011
Bory Tucholskie	PLB220009	322535,8 ha	Cekcyn, Gostycyn, Kęsowo, Lubiewo, Śliwice, Tuchola ponadto: w woj. kujawsko-pomorskim: Osie, Warlubie, Nowe, Lniano, Drzycim, Jeżewo w woj. pomorskim: Bytów, Lipnica, Studzienice, Lipusz, Parchowo, Kościerzyna, Brusy, Dziemiany, Karsin, Stara Kiszewa, Kaliska, Konarzyny, Czersk, Czarna Woda, Osieczna, Zblewo, Lubichowo, Skórcz, Chojnice, Osiek, Skórcz m., Smętowo Graniczne	wejście w życie – 21.11.2008

¹ Informacje według <http://www.tuchpark.tuchola.pl/informacje.php>² Informacje według <http://parki.kujawsko-pomorskie.pl/wpk>³ Informacje według <http://www.krajenskiparkkrajobrazowy.org.pl>⁴ Informacje według Uchwały nr VI/106/11 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 marca 2011r. w sprawie obszarów chronionego krajobrazu⁵ Informacja według <http://www.aktywnawies.pl>

Każdy park krajobrazowy posiada swoje struktury organizacyjne – w tym siedzibę i służby (siedzibą Tucholskiego PK jest Tuchola, Wdeckiego PK – Osie, a Krajeńskiego PK – Więcbork). Pozostałe formy chronione nie posiadają tego typu struktur.

Ustanowienie każdej z form chronionych wiąże się z nałożeniem określonych ograniczeń w zagospodarowaniu. W zależności od położenia obszaru lub obiektu chronionego w stosunku do obszarów prowadzenia aktywności społeczno-gospodarczej oraz w zależności od charakteru tej aktywności, ochrona przyrody wiąże się z większym lub mniejszym zakresem realnych ograniczeń i utrudnień w codziennym funkcjonowaniu społeczności oraz w rozwoju gospodarczym. Niektóre z nakładanych ograniczeń są istotne dla lokalnej gospodarki. W praktyce najważniejsze mogą być zakazy obowiązujące w parkach krajobrazowych i obszarach chronionego krajobrazu, tym bardziej że w granicach tych form znajduje się bardzo duża część powiatu, w tym duże miejscowości, a ograniczenia te nie są różnicowane terytorialnie – to znaczy dotyczą zarówno obszarów całkowicie niezagospodarowanych, jak i ściślej zabudowy dużych miejscowości. Wśród najważniejszych ograniczeń wymienić należy:

- zakaz realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu przepisów ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Oznacza to, że realizacja pewnych rodzajów działalności gospodarczej może nie być w ogóle możliwa, a części – wymaga dłuższego i droższego procesu inwestycyjnego, związanego z koniecznością uzyskania stosownych zezwoleń, nie istotnych poza obszarami chronionymi
- zakaz lokalizowania obiektów budowlanych w pasie szerokości 100 m od linii brzegów rzek, jezior i innych zbiorników wodnych, z wyjątkiem urządzeń wodnych oraz obiektów służących prowadzeniu racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej lub rybackiej. Jest to bardzo istotne uwarunkowanie ograniczające rozwój miejscowości.
- zakaz wydobywania do celów gospodarczych skał, w tym torfu, oraz skamieniałości, w tym kopalnych szczątków roślin i zwierząt, a także minerałów i bursztynu – to ustalenie w praktyce uniemożliwia eksploatację kopalni
- zakaz likwidowania i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych, jeżeli nie wynikają one z potrzeby ochrony przeciwpowodziowej i zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego lub wodnego lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych – aczkolwiek samo założenie tego ustalenia jest obiektywnie właściwe i bardzo zasadne, problemem jest bardzo kategoryczne i bezwarunkowe brzmienie tego zakazu. W pewnych okolicznościach może ono blokować możliwość rozwoju nowego zagospodarowania, lub uniemożliwić wykorzystanie przestrzeni w sposób racjonalny.
- zakaz wykonywania prac ziemnych trwale zniekształcających rzeźbę terenu, z wyjątkiem prac związanych z zabezpieczeniem przeciwsztorowym, przeciwpowodziowym lub przeciwsuwiskowym lub utrzymaniem, budową, odbudową, naprawą lub remontem urządzeń wodnych – skrupulatnie egzekwowane, to ustalenie w sposób skuteczny może zablokować realizację wielu przedsięwzięć wymagających wykonywania prac ziemnych na większą skalę, np. wyrównania fragmentu działki dla posadowienia zabudowy, wykonania dojazdów do działki, itp. Podstawowym problemem jest tu interpretacja sformułowania „trwale zniekształcających rzeźbę terenu”.

- zakaz dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli służą innym celom niż ochrona przyrody lub zrównoważone wykorzystanie użytków rolnych i leśnych oraz racjonalna gospodarka wodna lub rybicka – to ustalenie ogranicza możliwość realizacji np. przydomowych stawów i oczek wodnych, mogących mieć znaczenie np. jako czynnik wzmocnienia atrakcyjności gospodarstw agroturystycznych, ośrodków wypoczynkowych, lokali gastronomicznych, itp.

Obszar powiatu w dużej części (ale tylko gmina Cekcyn w całości) został objęty powołanym 2 czerwca 2010 roku Rezerwatem Biosfery Bory Tucholskie (jest największym tego typu obszarem w Polsce, a część leżąca w granicach powiatu tucholskiego stanowi około ¼ całej powierzchni Rezerwatu). Rezerwaty biosfery nie są formą ochrony przyrody w rozumieniu prawa ochrony przyrody (nie są wymieniane w ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, która definiuje rodzaje form chronionych). Głównym ich celem jest obecnie promocja terenów nimi objętych (jako terenów równowagi pomiędzy działalnością człowieka a zachowaniem walorów) oraz prowadzenie badań nad środowiskiem i edukacji ekologicznej. Sam fakt włączenia w sieć rezerwatów biosfery nie wiąże się z nałożeniem dodatkowych rygorów ochronnych – te wynikają z faktu obejmowania przez rezerwaty biosfery obszarów objętych już wcześniej krajowymi formami chronionymi. Podkreślić należy szczególną wartość promocyjną włączenia danego obszaru do Sieci Rezerwatów Biosfery – sam fakt, iż funkcjonują one pod patronatem UNESCO jest swoistym potwierdzeniem występowania walorów o randze światowej. Obecnie Sieć Rezerwatów Biosfery liczy 631 obiektów w 119 krajach, w tym 10 znajduje się w Polsce. Jest to więc forma stosunkowo unikatowa i włączenie do niej powiatu ma duże znaczenie promocyjne i prestiżowe.

Oceniając charakter walorów i stan ochrony przyrody w poszczególnych gminach, należy zwrócić uwagę na następujące uwarunkowania:

- gmina Cekcyn – gmina prawie w całości objęta jest ochroną w randze parku krajobrazowego (mniejsza zachodnia część) oraz otuliny parku i obszaru chronionego krajobrazu (pozostała część gminy); na jej terenie leżą także rezerwaty przyrody. Pod względem rangi walorów przyrodniczych (zarówno wartości ekologicznej, jak też przydatności dla turystyki, bogactwa zasobów i stopnia przekształceń antropogennych) jest to najcenniejszy obszar w powiecie. Uwagę zwraca znaczne zalesienie, duża jeziorność, obecność rzek (oprócz Brdy także Bielskiej Strugi, Stążki)
- gmina Gostycyn – gmina o najmniejszych walorach przyrodniczych na terenie powiatu, co wiąże się z faktem małego zalesienia i występowania dobrej jakości gleb, stanowiących podstawę dla rozwoju, na większości terenu gminy, rolnictwa i zagospodarowania typowego dla dobrze nierozwiniętych obszarów rolniczych; obszary cenne przyrodniczo znajdują się we wschodniej części gminy i są w randze parku krajobrazowego (niewielka część) oraz obszarów chronionego krajobrazu (w części jako otulina parku). Walory krajoznawcze prezentują także doliny Sępolenki i Kamionki, przecinające gminę równoleżnikowo.
- gmina Kęsowo – gmina w zdecydowanej większości leży na terenie Krajeńskiego Parku Krajobrazowego. Małe zalesienie i rolnicze wykorzystanie większości gminy, powoduje wrażenie, iż nie są to obszary szczególnie cenne przyrodniczo, ale należy pamiętać o założeniach utworzenia Krajeńskiego PK, związanych właśnie z zachowaniem tego typu krajobrazu. Na szczególną uwagę ze względów ekologicznych zasługują: rozległe obniżenie w zachodniej części gminy oraz dolina Kamionki.

- gmina Lubiewo – chroniona w randze obszaru chronionego krajobrazu i otuliny parku jest północna i zachodnia część gminy (ok. 2/5 powierzchni ogólnej) obejmująca dolinę Brdy, tereny zalesione i największe jeziora. Obszary te nie są szczególnie cenne przyrodniczo jednak wykazują bardzo korzystne walory dla rozwoju turystyki (jest to obszar koncentracji zagospodarowania turystycznego).
- gmina Śliwice – cały obszar gminy objęty jest ekologicznym systemem obszarów chronionych, przy czym większość (ok. 2/3) w randze obszaru chronionego krajobrazu, a pozostała część to parki krajobrazowe; na terenie gminy wyróżnia się zespół przyrodniczo-krajobrazowy rzeki Prusiny.
- gmina Tuchola – obszary bardzo cenne – obejmujące m.in. rezerваты przyrody, znajdują się we wschodniej i północnej części gminy, objętej ochroną w randze parku krajobrazowego i jego otuliny; uwagę zwraca przede wszystkim dolina Brdy; pod względem rangi zasobów przyrody, gmina lokuje się za gminą Cekcyn – wykazuje ten sam typ i charakter zasobów (stanowią one ciągłość przestrzenną z tymi w gminie Cekcyn), jednak zajmują tu one mniejszą powierzchnię i stanowią mniejszy udział w całej powierzchni gminy.

Powiat nie prezentuje szczególnie cennych walorów kulturowych mierzonych dziedzictwem materialnym. Są one wprawdzie uzupełnieniem walorów przyrodniczych – wzmacniając ogólną atrakcyjność, ale w porównaniu z obszarami o dużym nasyceniu dziedzictwem kulturowym i obiektami zabytkowymi, atrakcyjność powiatu tucholskiego jest wyraźnie mniejsza i raczej nie stanowi wystarczającego potencjału, by wyłącznie na jej podstawie budować produkt turystyczny. Niedostatek zabytków, jest w znaczącym stopniu wzmacniany i rekompensowany przez działania lokalnych społeczności na rzecz wykreowania atrakcji kulturowych – jakimi są na przykład wioski tematyczne (górnicza, miodowa, jabłoni, grzybowa, borowiacka, kwiatowa, cisowa) oraz ogólnie duża aktywność społeczna w kierunku propagowania kultury borowiackiej. Wśród obiektów dziedzictwa kulturowego, szczególnie w mniejszych i mniej zurbanizowanych miejscowościach, znaleźć można pozostałości charakterystycznego budownictwa związanego z kulturą grupy etnicznej Borowiaków, zamieszkującej ten teren. Drewniane chaty pochodzące z połowy XIX w. spotkać można między innymi w: Cekcynku, Ludwichowie, Małym Gacnie, Ostrowie, Starym Suminie, Trzebcinach, Zielonce, Sucheju, Krągu, Lińsku, Rosochatce, Śliwicach, Raciążu, Rzepiczej. Na obszarach o lepszych warunkach rozwoju rolnictwa, zachowało się kilkanaście dworów (często z parkami). Można je spotkać między innymi w: Dąbrówce, Kiełpinie, Małej Komorzy, Wysokiej, Kęsowie, Tuchółce, Małej Klonii, Motylu, Wielkiej Klonii, Starym Suminie. W Kamienicy atrakcją jest XVIII-wieczny pałac. W kilkunastu miejscowościach atrakcjami krajoznawczymi są także XIX-wieczne lub z początku XX w. - kościoły, w tym zwłaszcza zespół klasztorny w Bystawku. Wśród najciekawszych obiektów zabytkowych w Tucholi wymienić należy pozostałości XIV w. zamku i murów miejskich. W Raciążu zachowały się pozostałości grodziska. Interesującym elementem dziedzictwa kulturowego - jak się wydaje możliwym do wykreowania na produkt markowy połączony z organizacją imprez plenerowych, jest system umocnień (linia obronna) z zachowanymi bunkrami z lat 30-tych, położony w gminie Kęsowo. Unikatowym w skali kraju jest inny element dziedzictwa historycznego, a mianowicie funkcjonujący pod koniec II wojny światowej poligon rakietowo-doświadczalny "Heidekraut" ("Wrzos") w gminie Cekcyn. Bardzo ciekawą atrakcją powiatu, specyficzną ze względu na charakter zastosowanych rozwiązań i rzadkość w tej części kraju, jest głębinowa kopalnia węgla brunatnego w Pile.

Wśród atrakcji krajoznawczych szczególnie dobrze znanych poza granicami powiatu zaliczyć można: dolinę Brdy, Tucholski Park Krajobrazowy, rezerwat przyrody w tym zwłaszcza rezerwat „Cisy Staropolskie”, akwedukt w Fojutowie - miejsce dwupoziomowego skrzyżowania cieków wodnych. Nieco mniejsze znaczenie mają dolina Kamionki oraz centrum edukacji ekologicznej w Woźwodzie. Bardzo interesująca dla organizacji turystyki pieszej oraz rowerowej (a także konnej) jest rzeźba terenu gminy Kęsowo i sąsiadujący fragment gminy Gostycyn. Obszar ten może być atrakcyjny także dlatego, że jest w bardzo małym stopniu zalesiony, natomiast prezentuje duże zróżnicowanie rzeźby z wysokościami względnymi sięgającymi nawet kilkudziesięciu metrów.

Szczegółowa waloryzacja terenu powiatu pod względem jego przydatności i atrakcyjności dla rozwoju turystyki została przeprowadzona przez Instytut Turystyki. Wśród jezior o największej przydatności dla turystyki wymieniano: północny fragment jez. Koronowskiego (położony w granicach powiatu), jez. Okonińskie, jez. Białe, jez. Wielkie Cekcyńskie, jez. Drzycimskie, jez. Wlk. Bystawskie, jez. Stoczek, jez. Piaseczno, jez. Okrągłe. Doliny: Brdy, Bielskiej Strugi, Szumionki, Stążki, Rakówki, Kamionki, Sępólnej oraz okolice jezior, zwłaszcza: Wielkiego Cekcyńskiego, Gwiazda, Okonino, Okonińskiego, Białego, Okrągłego, Stobno, Śpiewnik, Szpitalnego i Suskich (Małego i Dużego), zostały uznane za tereny o atrakcyjnym, bądź bardzo atrakcyjnym środowisku dla rozwoju turystyki. W przeprowadzonej klasyfikacji terenów pod względem ich przydatności dla zainwestowania turystycznego, za bardzo przydatne uznano: okolice jeziora Wlk. Cekcyńskiego (w sołectwie Cekcyn), okolice jez. Okonińskiego wraz z sołectwami: Śliwice, Lińsk, Rosochatka, Okoniny Nadjeziorne; sołectwo Legbąd, tereny nad Brdą w Tucholi oraz Gostycynie; okolice Raciąża i Raciąskiego Młyna. Znaczna część lasów na terenie powiatu została przez Instytut Turystyki określona jako „korzystne dla turystyki”.

Bystaw, Cekcyn, Raciąż i Śliwice posiadały w latach 70-tych XX wieku oficjalnie status wsi letniskowych.

Na terenie powiatu wyznaczono kilkanaście szlaków turystycznych - pieszych, rowerowych i wodnych. Ugruntowaną renomę ma przede wszystkim szlak wodny Brdy, który jest powszechnie znany ze spływów kajakowych. Obecnie szlak Brdy może być traktowany jako turystyczny produkt markowy – jest też w skali województwa bez wątpienia najlepiej znaną atrakcją związaną z turystyką wodną. Szlaki wodne wyznaczono także na Wielkim i Małym Kanale Brdy, Raciąskiej Strudze, Stążce, Czerskiej Strudze, Kamionce, Bielskiej Strudze, Sępólnej. Pod względem szlaków pieszych (11 oficjalnych szlaków PTTK oraz szlaki łącznikowe) i rowerowych rejon Borów Tucholskich stanowi największą ich koncentrację w województwie (wprawdzie popularność szlaków pieszych sukcesywnie maleje, ale ich obecność jest miarą występujących tu walorów).

Mieszkańcy

Demografia

Gminy powiatu tucholskiego cechują się zróżnicowaną liczbą mieszkańców. Do gmin dużych na tle województwa należy gmina Tuchola – z liczbą mieszkańców prawie 20,5 tysiąca zajmuje 14. pozycję wśród 144 jednostek w regionie. Pozostałe gminy zaliczają się do średnich lub małych (zwłaszcza Kęsowo). Wyróżnikiem gmin powiatu jest bardzo mała gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich – wśród 127 jednostek tego typu (zaliczają się to 92 gminy wiejskiej oraz 35 wiejskich części gmin miejsko-wiejskich) gmina o najwyższym wskaźniku - Kęsowo, lokuje się dopiero na 82. pozycji, a gminy Cekcyn i Tuchola należą do najślabiej zaludnionych

obszarów wiejskich w województwie. Jeśli jednak ze wskaźnika gęstości zaludnienia wyłączy się powierzchnie leśne, to wskaźniki w większości gmin powiatu ulegają znaczącej zmianie (co wynika z bardzo dużego zalesienia niektórych gmin) – i tak gmina Śliwice lokuje się na 15., a gmina Cekcyn – na 23. pozycji w województwie.

Niska gęstość zaludnienia jest czynnikiem istotnie ograniczającym rozwój – wpływa na koszty zapewnienia obsługi w zakresie infrastruktury (jest to więc ważny czynnik kształtowania budżetów lokalnych), ale także ogranicza rozwój przedsiębiorczości (mały popyt generowany przez dany obszar). Fakt, że wskaźnik na obszarach bezleśnych jest korzystniejszy, wpływa pozytywnie tylko na niektóre z wymienionych powyżej aspektów – bo znaczna ich części zależy jednak od wskaźnika ogólnego. Gęstość zaludnienia jest niestety cechą bardzo trwałą – a więc stanowi w praktyce niezmiennie niekorzystne uwarunkowanie rozwoju.

Miasto Tuchola zajmuje 16. pozycję wśród 52 miast województwa. Pod względem liczby mieszkańców należy do bardzo popularnej w województwie kategorii wielkościowej – większość miast powiatowych mieści się w przedziale 10-20 tys. mieszkańców.

Tabela. Liczba ludności - podstawowe parametry gmin (stan 2013)

gmina	liczba ludności (osoby)	pozycja gminy		pozycja miasta wśród 52 miast województwa	gęstość zaludnienia na obszarach wiejskich (osoby.km kw)		pozycja gminy wśród 127 obszarów wiejskich województwa	
		wśród 144 gmin województwa	wśród 127 obszarów wiejskich województwa		ogółem	na powierzchni bez lasów	gęstość ogółem	gęstość na powierzchni bez lasów
Cekcyn	6678	80	48	-	26	84	123	23
Gostycyn	5219	96	69	-	38	54	96	76
Kęsowo	4451	117	96	-	41	46	82	102
Lubiewo	5900	87	58	-	36	62	101	51
Śliwice	5580	90	61	-	32	96	116	15
Tuchola - razem	20455	14	-	-	-	-	-	-
Tuchola – miasto	13949	-	-	16	-	-	-	-
Tuchola – obszary wiejskie	6506	-	53	-	29	57	121	67

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Miasto Tuchola w okresie dekady 2004-13 zanotowało minimalny spadek liczby mieszkańców (różnica wynosi 27 osób). Taka zmiana nie stanowi zagrożenia dla funkcjonowania miasta, ale należy zauważyć, że na terenie województwa jest duża grupa miast, które w tym okresie zanotowały wzrosty zaludnienia. Taki proces miał miejsce między innymi w kilku miastach powiatowych. Na ich tle Tuchola traci więc wizerunkowo poprzez ubytek mieszkańców.

Na obszarach wiejskich powiatu wszystkie gminy zanotowały wzrost zaludnienia w okresie 2004-13. Warto zauważyć, że w skali województwa aż 40% obszarów wiejskich zanotowało w tym okresie spadki. Tymczasem skala wzrostu na obszarach wiejskich gminy Tuchola oraz w gminach Lubiewo i Cekcyn (odpowiednio – wzrost o 6,8%, 4,4% i 4,3%) należała do najwyższych w skali województwa i lokowała te gminy odpowiednio na pozycjach 21., 26. i 29. wśród 127 w województwie. Zdecydowanie wyższe przyrosty notowały tylko gminy podmiejskie (tu w ciągu dekady liczba ludności zwiększała się nawet o kilkadziesiąt procent) – jeśli uwzględni się tylko tradycyjne obszary wiejskie, to wspomniane gminy powiatu należały do obszarów o najwyższej skali wzrostu liczby mieszkańców. W

gminie Śliwice zmiana wyniosła w tym okresie 2,9%, w gminie Kęsowo – 1,2%, a w gminie Gostycyn – 0.7%. Wartości bezwzględne przyrostu liczby mieszkańców w powiecie (na obszarach wiejskich) w okresie 2004-13 wynosiły: Tuchola – 414, Cekcyn – 277, Lubiewo – 249, Śliwice – 159, Kęsowo – 51, Gostycyn – 34.

Zmiany liczby ludności na terenie powiatu mają miejsce przede wszystkim wskutek przyrostu naturalnego. Gminy powiatu notują znaczącą przewagę liczby urodzeń nad liczbą zgonów. Bardzo pozytywny jest fakt, że w przeciwieństwie do większości obszarów choć nie notuje się tu znaczących spadków liczby urodzeń.

Tabela. Ruch naturalny ludności

gmina	urodzenia - przeciętna roczna liczba			zgony - przeciętna roczna liczba			przyrost naturalny - przeciętna roczna liczba		
	za ostatnie 15 lat	za ostatnie 10 lat	za ostatnie 5 lat	za ostatnie 15 lat	za ostatnie 10 lat	za ostatnie 5 lat	za ostatnie 15 lat	za ostatnie 10 lat	za ostatnie 5 lat
Cekcyn	80	82	83	61	60	62	19	23	22
Gostycyn	66	66	67	51	50	50	15	16	17
Kęsowo	53	56	59	38	38	34	15	18	26
Lubiewo	71	71	69	54	54	55	17	18	14
Śliwice	69	65	60	52	50	47	17	15	13
Tuchola - razem	220	219	221	177	177	178	43	42	44
Tuchola - miasto	141	140	145	115	115	117	25	25	27
Tuchola - obszar wiejski	79	79	77	62	62	60	17	17	16

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Wszystkie gminy powiatu notują bardzo korzystne wskaźniki ruchu naturalnego na tle obszarów wiejskich województwa. Średnie wartości z 5-letniego okresu 2009-13 odniesione do liczby mieszkańców są obiektywnie bardzo korzystne dla wszystkich gmin powiatu ale podkreślić należy zwłaszcza, że gminy Kęsowo, Gostycyn, Cekcyn zaliczały się do obszarów o najwyższych wskaźnikach urodzeń w województwie, a gminy Kęsowo i Śliwice – do obszarów o najniższej liczbie zgonów w województwie. Wskutek powyższego, gminą Kęsowo – która lokowała się na 9. pozycji pod względem liczby urodzeń i na 12. pod względem liczby zgonów (pod względem zgonów gminy szeregowano wg zasady im mniej – tym wyższa pozycja), zajęła 4. pozycję wśród 127 obszarów wiejskich województwa pod względem wielkości przyrostu naturalnego (przeciętny wskaźnik przyrostu naturalnego z okresu 5-letniego wyniósł tu 5,7/1000 mieszkańców). W tej samej kategorii na tle województwa bardzo korzystnie wypada też gmina Cekcyn (33. pozycja – wartość wskaźnika 3,3/1000) i gmina Gostycyn (38. pozycja – wartość wskaźnika 3,2/1000). Jednak nawet najstarsza w tym 5-letnim okresie w powiecie gmina Śliwice zanotowała wskaźnik przyrostu naturalnego na poziomie 2,4/1000, co dawało 61. pozycję wśród 127.

Gminy powiatu cechują się niewielką skalą ruchu migracyjnego. Obszary wiejskie gminy Tuchola oraz gmina Cekcyn notują saldo dodatnie (choć bardzo niewielkie), pozostałe – saldo ujemne, które w gminach Gostycyn i Kęsowo jeśli się utrzyma może być niebezpieczne ze względu na skalę (zbyt duży ubytek w stosunku do liczby mieszkańców). Także miasto Tuchola traci mieszkańców w wyniku migracji – w ciągu 5 lat (2009-2013) było to łącznie aż prawie 260 osób. Na uwagę zasługuje fakt, że powiat jest niezbyt atrakcyjny dla napływu migracyjnego. W okresie 2009-13 gminy Śliwice i Gostycyn należały do obszarów o najmniejszej skali napływu

migracyjnego wśród obszarów wiejskich województwa, niskie wskaźniki cechowały także pozostałe gminy z wyjątkiem obszarów wiejskich gminy Tuchola, które lokowały się wśród wartości przeciętnych. Bardzo niskie są także wartości odpływu migracyjnego – poza gminą Kęsowo wszystkie obszary wiejskie notują bardzo niskie wskaźniki, ale gminy Śliwice i Cekcyn należą do obszarów o najniższych wartościach w województwie. Społeczeństwo powiatu cechuje się więc bardzo dużą zasiedziałością – czyli niewielkim wpływem osób przyjezdnych na ogólną strukturę mieszkańców.

Tabela. Ruch migracyjny ludności

Jednostka	suma napływu 2009-13	suma odpływu 2009-13	saldo 2009-13
Cekcyn	352	310	42
Gostycyn	201	288	-87
Kęsowo	215	291	-76
Lubiewo	267	294	-27
Śliwice	208	248	-40
Tuchola - miasto	589	848	259
Tuchola - obszar wiejski	418	335	83

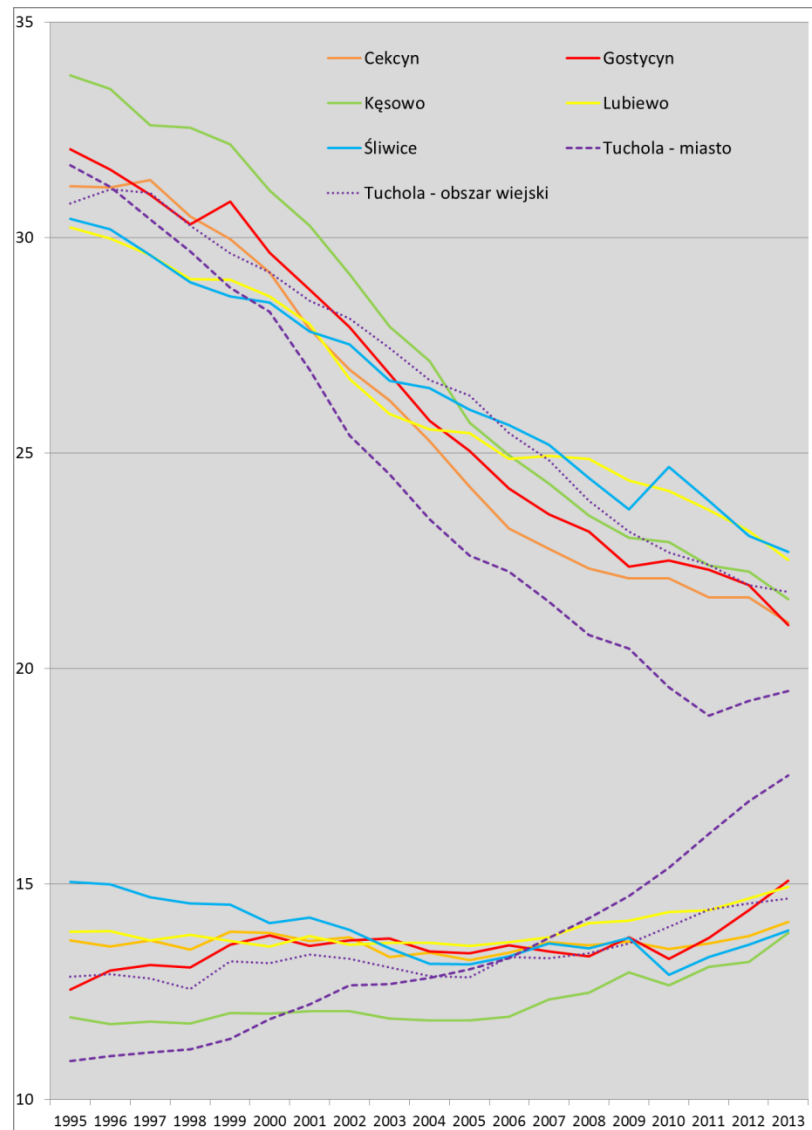
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Od kilku lat powszechnie dostrzeganym problemem demograficznym jest postępujące starzenie ludności, przejawiające się rosnącą liczbą i udziałem ludności starszej, przy malejącej liczbie i udziale grup najmłodszych. W ujęciu grup ekonomicznych wyraża się to w najlepiej dostrzegalnej formie, przez zmiany relacji grupy przedprodukcyjnej i poprodukcyjnej.

Tabela. Ekonomiczne grupy ludności w roku 2013

gmina	ogółem	przedprodukcyjny liczba ludności	produkcyjny	poprodukcyjny	przedprodukcyjny udział w ludności ogółem (%)	produkcyjny	poprodukcyjny
Cekcyn	6678	1407	4328	943	21,1	64,8	14,1
Gostycyn	5219	1096	3336	787	21,0	63,9	15,1
Kęsowo	4451	962	2872	617	21,6	64,5	13,9
Lubiewo	5900	1329	3690	881	22,5	62,5	14,9
Śliwice	5580	1267	3536	777	22,7	63,4	13,9
Tuchola - razem	20455	4135	12921	3399	20,2	63,2	16,6
Tuchola – miasto	13949	2718	8786	2445	19,5	63,0	17,5
Tuchola – obszary wiejskie	6506	1417	4135	954	21,8	63,6	14,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Rysunek. Zmiany udziału (% ogółu ludności) grupy przedprodukcyjnej (górna część wykresu) i poprodukcyjnej (dolna część wykresu) w ogólnej liczbie ludności gmin powiatu tucholskiego w okresie 1995-2013

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Struktury płci w gminach powiatu tucholskiego w roku 2013

gmina	ludność ogółem					
	ogółem	mężczyźni	kobiety	przewaga liczby mężczyzn	przewaga liczby kobiet	wskaźnik feminizacji
Cekcyn	6678	3328	3350		22	101
Gostycyn	5219	2623	2596	27		99
Kęsowo	4451	2281	2170	111		95
Lubiewo	5900	3003	2897	106		96
Śliwice	5580	2848	2732	116		96
Tuchola - miasto	13949	6749	7200		451	107
Tuchola - obszar wiejski	6506	3261	3245	16		100
	ludność w grupie 15-39 lat					
	ogółem	mężczyźni	kobiety	przewaga liczby mężczyzn	przewaga liczby kobiet	wskaźnik feminizacji
Cekcyn	2485	1287	1198	89		93
Gostycyn	1942	1006	936	70		93
Kęsowo	1695	910	785	125		86
Lubiewo	2242	1164	1078	86		93
Śliwice	2071	1111	960	151		86
Tuchola - miasto	5088	2641	2447	194		93
Tuchola - obszar wiejski	2467	1247	1220	27		98

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Gminy powiatu tucholskiego wykazują wciąż stosunkowo korzystną sytuację na tle pozostałej części województwa. Cechują się wciąż wysokim udziałem grup najmłodszych i stosunkowo niższym – grupy starszej. Gminy Śliwice i Lubiewo należą do gmin o najwyższym udziale grupy przedprodukcyjnej wśród gmin województwa (odpowiednio jest to 12. i 17. lokata na 144 gminy). Korzystniejsze wskaźniki notują tylko gminy podmiejskie Bydgoszczy i Torunia, gdzie struktury wieku są całkowicie zmodyfikowane bardzo dużym napływem ludności młodej oraz niektóre gminy powiatu brodnickiego. Gminy Kęsowo, Cekcyn i Gostycyn także wykazują relatywnie korzystną sytuację (lokaty 34., 50. i 52.).

Gmina Tuchola pod tym względem wykazuje najgorszą sytuację, co jest spowodowane dużym udziałem ludności miejskiej, która tradycyjnie jest bardziej zaawansowana wiekowo. Obszary wiejskie gminy Tuchola notują wysoki udział grupy przedprodukcyjnej (lepszy niż gmina Kęsowo – wg danych tylko dla obszarów wiejskich, gmina Tuchola lokowałaby się na około 27. pozycji w województwie), ale nawet w mieście Tuchola wskaźnik ten jest na zadowalającym poziomie.

Pod względem udziału ludności starszej, szczególnie korzystnie wypadają gminy Kęsowo, Śliwice i Cekcyn (17., 20. i 26. pozycja wśród 144 gmin), ale także pozostałe notują bardzo satysfakcjonujące wskaźniki (najstarsza gmina – Tuchola, jest na 92. pozycji, ale nawet wskaźnik dla samego miasta jest korzystniejszy, niż w wielu gminach wiejskich) .

Należy jednak być świadomym, że ta bardzo korzystna obecnie sytuacja nie zatrzyma procesów znacznego wzrostu liczby ludności najstarszej – ale w powiecie tucholskim nastąpią one z pewnym opóźnieniem i z nieco mniejszym natężeniem.

Gminy powiatu cechują się generalnie przewagą liczby mężczyzn nad liczbą kobiet. Wyjątkiem jest gmina Cekcyn, gdzie liczba kobiet jest o 22 osoby wyższa – jest to sytuacja nietypowa, bowiem zazwyczaj na obszarach tradycyjnie wielkich notuje się przewagę liczby mężczyzn, ale także gmina Tuchola, gdzie na obszarach wiejskich notuje się przewagę liczby mężczyzn (o 16), ale w mieście zdecydowaną przewagę liczby kobiet (o 451). W miastach powszechna jest przewaga liczby kobiet. Zróżnicowanie struktur płci w ujęciu terytorialnym jest całkowicie typowe i ma swoje przyczyny historyczne, kulturowe, ekonomiczne. Za najważniejszą wymienia się masowe w latach gospodarki centralnie planowanej migracje kobiet do miast w związku z podejmowaniem pracy w usługach i „lekkim” przemyśle. Od czasu transformacji systemowej zjawisko to się zmniejszyło (choć wciąż jest obserwowane na dużą skalę), a wciąż pokutują struktury ukształtowane przez dziesięciolecia. Dla rozwoju demograficznego kluczowe znaczenie ma struktura płci w grupie wiekowej 15-39 lat, odpowiedzialnej za zawiązywanie związków i odnowę pokoleniową. W tej grupie w powiecie notuje się dużą nadwyżkę liczby mężczyzn (łącznie aż 742 osoby). Wskaźnik feminizacji dla powiatu wynosi tu tylko 92 kobiety na 100 mężczyzn, przy czym w gminach Kęsowo i Śliwice jest to tylko 86. Tak niski wskaźnik może być przeszkodą dla rozwoju demograficznego.

Jakość życia – obsługa ludności

Jakość życia mieszkańców wynikająca z obsługi w zakresie usług publicznych, jest ściśle zależna od stanu rozwoju sieci osadniczej – w tym zwłaszcza od liczby, wielkości i przestrzennych relacji miejscowości. Rozkład wielkościowy i przestrzenny sieci osadniczej w powiecie tucholskim jest bardzo zróżnicowany. Na stan rozwoju sieci osadniczej decydujący wpływ mają duże powierzchnie leśne, z powodu których ma miejsce duże rozproszenie małych miejscowości oraz stosunkowo słabe wykształcenie, na dużej części powiatu, wsi typowo rolniczych, stanowiących dominujący typ miejscowości w innych powiatach.

Tab. Miejscowości wiejskie powiatu liczące ponad 400 mieszkańców

miejscowość	gmina	ludność	miejscowość	gmina	ludność
Śliwice	Śliwice	2571	Lińsk	Śliwice	587
Cekcyn	Cekcyn	1962	Kamienica	Gostycyn	581
Bysław	Lubiewo	1781	Sucha	Lubiewo	570
Gostycyn	Gostycyn	1780	Piastoszyn	Kęsowo	554
Lubiewo	Lubiewo	1064	Iwiec	Cekcyn	551
Raciąż	Tuchola	994	Kiełpin	Tuchola	506
Pruszcz	Gostycyn	875	Legbąd	Tuchola	506
Żalno	Kęsowo	865	Wielka Klonia	Gostycyn	482
Kęsowo	Kęsowo	847	Śliwiczki	Śliwice	429
Klonowo	Lubiewo	627	Mały Mędromierz	Tuchola	404

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

Tab. Rozkład wielkościowy miejscowości wiejskich

grupa wielkościowa	liczba miejscowości wg grup wielkościowych						
	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Śliwice	Tuchola	powiat
do 100 mieszkańców	35	5	7	10	12	39	108
101 do 200	8	2	5	0	5	7	27
201 do 300	5	1	3	4	2	4	19
301 do 400	3	3	1	2	0	2	11
401 do 600	1	2	1	1	2	3	10
601 do 800	0	0	0	1	0	0	1
801 do 1000	0	1	2	0	0	1	4
ponad 1000	1	1	0	2	1	0	5
razem	53	15	19	20	22	56	185
grupa wielkościowa	liczba ludności w miejscowościach wg grup wielkościowych						
	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Śliwice	Tuchola	powiat
do 100 mieszkańców	978	34	396	350	875	1472	4105
101 do 200	1245	287	775	0	756	927	3990
201 do 300	1175	296	757	930	508	968	4634
301 do 400	952	1073	379	761	0	735	3900
401 do 600	551	1063	554	570	1016	1416	5170
601 do 800	0	0	0	627	0	0	627
801 do 1000	0	875	1712	0	0	994	3581
ponad 1000	1962	1780	0	2845	2571	0	9158
razem	6863	5408	4573	6083	5726	6512	35165
grupa wielkościowa	udział ludności w miejscowościach wg grup wielkościowych (%)						
	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Śliwice	Tuchola	
do 100 mieszkańców	14,3	0,6	8,7	5,8	15,3	22,6	11,7
101 do 200	18,1	5,3	16,9	0,0	13,2	14,2	11,3
201 do 300	17,1	5,5	16,6	15,3	8,9	14,9	13,2
301 do 400	13,9	19,8	8,3	12,5	0,0	11,3	11,1
401 do 600	8,0	19,7	12,1	9,4	17,7	21,7	14,7
601 do 800	0,0	0,0	0,0	10,3	0,0	0,0	1,8
801 do 1000	0,0	16,2	37,4	0,0	0,0	15,3	10,2
ponad 1000	28,6	32,9	0,0	46,8	44,9	0,0	26,0
razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
do 200 mieszkańców	32,4	5,9	25,6	5,8	28,5	36,8	23,0
ponad 400	36,6	68,8	49,6	66,4	62,6	37,0	52,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

O zróżnicowaniu stanu rozwoju miejscowości najlepiej świadczy fakt, iż liczne są bardzo małe miejscowości, w tym osady leśne, liczące po kilku - kilkunastu mieszkańców, a jednocześnie największe wsie powiatu zaliczane są do grupy największych miejscowości wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego.

W południowej i południowo-zachodniej części powiatu wsie mają przede wszystkim charakter rolniczy, w części północnej i wschodniej największe miejscowości mają charakter usługowy i ziemieślniczy.

Wiejską sieć osadniczą, według danych urzędów gmin z terenu powiatu, tworzy 185 miejscowości, z czego aż 56 leży w gminie Tuchola, 53 w gminie Cekcyn, a tylko 15 do 22 w pozostałych gminach.

Przeciętna wielkość miejscowości wiejskiej wynosi w powiecie 190 osób.

Miarą rozdrobnienia sieci osadniczej jest także fakt, iż miejscowości sołeckie stanowią (wg GUS) tylko 41% ogółu miejscowości (ale w gminach Cekcyn i Tuchola zaledwie około ¼), a także fakt, że aż 108 ze 185 miejscowości liczy poniżej 100 mieszkańców, a łącznie zamieszkuje je 11,7% ludności wiejskiej powiatu. Z drugiej strony – tylko 9 miejscowości liczy ponad 800 mieszkańców (4 – od 800 do 1000, a 5 – ponad 1000). Te miejscowości zamieszkuje łącznie 12,7 tys. osób, czyli ponad 36% ogółu. Sieć osadnicza jest więc bardzo rozdrobniona w ujęciu terytorialnym – bowiem składa się z bardzo dużej liczby małych miejscowości, ale jednocześnie ludność powiatu jest bardzo silnie skoncentrowana, bo ponad 1/3 ludności wiejskiej zamieszkuje w zaledwie 9 miejscowościach.

Duże rozdrobnienie sieci osadniczej jest niekorzystnym uwarunkowaniem rozwoju. Wpływa negatywnie na możliwości rozwoju zagospodarowania służącego podnoszeniu jakości życia. W przypadku rozbudowy sieci infrastrukturalnej znacznie zwiększa koszty, a wielkość poniesionych nakładów w stosunku do liczby odbiorców jest bardzo wysoka. Lokalizacja placówek infrastruktury społecznej jest nieopłacalna (np. zbyt mała liczba młodzieży wieku szkolnym), co powoduje konieczność dojazdów, a często wiąże się z rezygnacją dużej części mieszkańców z korzystania z usług. Usługi o charakterze rynkowym oraz handel są w małych miejscowościach znacznie gorzej rozwinięte, ponieważ mała liczba mieszkańców znacznie ogranicza popyt na dobra i usługi, a tym samym dochody firm. Jest stwierdzone, że w przypadku dużego rozdrobnienia osadnictwa znacznie mniejsza jest liczba placówek handlowych. W praktyce najmniejsze miejscowości są często pozbawione jakichkolwiek usług i ludność jest całkowicie zależna od potencjału sąsiednich lub dalej położonych miejscowości. Bardzo duża koncentracja zaludnienia w kilku zaledwie miejscowościach sprzyja szybkiemu zapewnieniu wysokiej jakości życia dla dużej części mieszkańców – sytuacja jest tu przeciwna do opisanego wcześniej rozdrobnienia osadnictwa. Koncentracja zaludnienia sprzyja osiąganiu wysokich wskaźników w zakresie np. zwodociągowania lub kanalizacji (mała liczba mieszkańców przypadająca na 1 km sieci). Duże wsie mają dobrze rozwinięty handel i usługi, w tym usługi publiczne – znaczna część ludności gmin powiatu zamieszkuje miejscowości wyposażone w szkołę, gimnazjum, placówkę ochrony zdrowia.

Ważnym problemem powiatu jest jednak fakt, że tak duża jest liczba miejscowości małych, nie mających perspektyw obsługi na wysokim poziomie i tak duża jest część mieszkańców je zamieszkujących.

Wielkość 200 mieszkańców jest niekiedy uznawana za graniczną wielkość powyżej której miejscowości nabierają pewnych cech ułatwiających ich rozwój. Potencjał demograficzny jest zazwyczaj wystarczający dla zapewnienia reprodukcji rozszerzonej, a więc jest szansa że ubytki ludności z powodu zgonów mogą być równoważone urodzeniami. Ponadto jest to liczba mieszkańców uzasadniająca lokowanie pojedynczych usług rynkowych, a także, szczególnie przy skoncentrowanej zabudowie, uzasadniająca inwestycje w zakresie infrastrukturalnym. Miejscowości liczące ponad 200 mieszkańców można więc uznać za prezentujące cechy rozwojowe.

Z punktu widzenia planowania zagospodarowania przestrzennego i wyposażenia w infrastrukturę społeczną i techniczną, istotne jest więc, że we wsiach rozwojowych zamieszkuje aż 77% ogółu ludności wiejskiej, choć w gminie Gostycyn i Lubiewo wskaźnik ten przekracza znacznie 90%, a w gminie Tuchola wynosi tylko 63%.

Z kolei wsie liczące ponad 400 mieszkańców, które w warunkach powiatu tucholskiego można uznać za wsie średnie i duże, powinny bezwzględnie być wyposażane w urządzenia i obiekty infrastruktury poprawiające warunki życia mieszkańców. Miejscowości takich jest 20 i zamieszkiwane są przez połowę ogółu ludności wiejskiej.

Pomimo, iż w skali całego powiatu sieć osadniczą uznać należy za bardzo rozproszoną, a duża liczba małych i bardzo małych miejscowości znacznie utrudnia wyposażanie ich w infrastrukturę służącą podnoszeniu jakości życia, w poszczególnych gminach powiatu notuje się sytuację bardzo zróżnicowaną.

Najkorzystniejsza sytuacja ma miejsce w gminach południowej części powiatu – Gostycyn (zespół przylegających miejscowości Gostycyn i Kamienica stanowi wciąż drugie co do wielkości skupienie mieszkańców wiejskich na terenie powiatu) i Lubiewo (z obiektywnie bardzo dużym Bystawiem i dużym Lubiewem ale dodatkowo czterem innymi wyróżniającymi się miejscowościami). Stosunkowo korzystna, choć wyraźnie gorsza, jest sytuacja gmin Kęsowo (gdzie Kęsowo i Żalno ustępują największym miejscowościom powiatu, ale jednocześnie razem skupiają ponad 1/3 populacji gminy) i Śliwice (w tym przypadku poza bardzo dużymi Śliwicami, są tylko 2 większe miejscowości). Najtrudniejsza jest sytuacja gmin Cekcyn i (zdecydowanie najgorsza) Tuchola, gdzie bardzo duża liczba miejscowości powoduje największe rozproszenie ale jednocześnie najmniejszą koncentrację zaludnienia. Cekcyn, pomimo iż należy do największych miejscowości wiejskich województwa i obiektywnie jest bardzo dużą miejscowością wiejską, skupia zaledwie 29% całej populacji gminy.

Usługi publiczne - czyli należące do tzw. „zadań własnych samorządów” - realizowane na poziomie gmin i powiatów mają podstawowe znaczenie dla codziennej jakości życia mieszkańców, a w szerszym ujęciu wpływają na szeroko rozumianą konkurencyjność gminy i powiatu. Do tej kategorii usług należą te, z którymi mieszkańcy stykają się bardzo często – stąd jakość realizacji tych usług ma bezpośredni i pośredni wpływ na warunki życia, a liczba miejscowości, w których usługi takie są dostępne wpływa na komfort korzystania z nich.

Oczywiście stan rozwoju usług publicznych jest wypadkową wielu czynników, zarówno zależnych od władz samorządowych, jak i całkowicie od nich niezależnych. Do najważniejszych należą: możliwości finansowe budżetów (najczęściej oceniane jako niewystarczające dla optymalnej realizacji zadań), stan rozwoju sieci osadniczej (przy rozdrobnionej sieci osadniczej zawsze znaczna część miejscowości będzie tego typu usług pozbawiona, a mieszkańcy będą zmuszeni wyjeżdżać ze swej miejscowości, aby z tych usług skorzystać), świadomość władz gminnych co do potrzeby rozwoju danego rodzaju usług (czasem powiązana z presją społeczną).

Tabela. Jednostki organizacyjne gmin na terenie powiatu tucholskiego oraz powiatu tucholskiego – na podstawie Biuletynów Informacji Publicznej

Jednostka samorządu terytorialnego	Jednostki organizacyjne
Gmina Cekcyn	<ul style="list-style-type: none"> Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej, ul. Szkolna 2, Cekcyn Gminny Zespół Oświatowy w Cekcynie, ul. Szkolna 2, Cekcyn Gminna Biblioteka Publiczna w Cekcynie, ul. Szkolna 2, Cekcyn Gminny Ośrodek Kultury w Cekcynie, ul. Szkolna 4, Cekcyn Przedszkole Gminne w Cekcynie, ul. Główna 9, Cekcyn Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Cekcynie, ul. Dworcowa 6, Cekcyn Zespół Szkół w Cekcynie: <ul style="list-style-type: none"> Szkoła Podstawowa w Cekcynie, ul. Szkolna 8, Cekcyn Gimnazjum w Cekcynie, ul. Szkolna 41, Cekcyn Szkoła Podstawowa w Iwcu, Iwiec 18, Szkoła Podstawowa w Zielonce, Zielonka 27
Gmina Gostycyn	<ul style="list-style-type: none"> Gminny Zespół Oświatowy – ul. Sępoleńska 12 Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej – ul. Sępoleńska 12a Gminny Ośrodek Kultury, ul. Główna 35 Gminna Biblioteka Publiczna, ul. Sępoleńska 12a Publiczne Przedszkole Gostycyn, ul. Główna 53 Zespół Szkół w Gostycynie, ul. Sępoleńska 12a filia - Szkoła Podstawowa Wielki Mędromierz filia- Szkoła Podstawowa Wielka Klonia Szkoła Podstawowa Pruszczy, ul. Dworcowa 33
Gmina Kęsowo	<ul style="list-style-type: none"> Straż Gminna w Kęsowie - Kęsowo, ul. Główna 19 Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej - Kęsowo, ul. Główna 19 Zakład Gospodarki Komunalnej w Kęsowie - Kęsowo, ul. Szkolna 2 Gminny Zespół Oświatowy w Kęsowie - Kęsowo, ul. Szkolna 11 Zespół Szkół w Kęsowie - Kęsowo, ul. Szkolna 11 Zespół Szkół w Żalnie - Żalno, ul. Szkolna 1 Filia ZS Kęsowo w Drożdżeniczy - Drożdżenica 28 Oddział przedszkolny w Piastoszynie - Piastoszyn, ul. Główna 34 Wiejski Dom Kultury- Kęsowo, ul. Główna 7 Biblioteka Publiczna - Kęsowo, ul. Główna 7
Gmina Lubiewo	<ul style="list-style-type: none"> Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej Zespół Szkół w Lubiewie Zespół Szkół w Bystawiu Zakład Gospodarki Komunalnej w Lubiewie Przedszkole Samorządowe Gminy Lubiewo Gminna Biblioteka Publiczna w Lubiewie Świetlica Profilaktyczno-Wychowawcza Gminy Lubiewo
Gmina Śliwice	<ul style="list-style-type: none"> Przedszkole Samorządowe „Borowiacek” w Śliwicach, ul. Pocztowa 2 Szkoła Podstawowa im. Ks. E. Staniszeńskiego w Śliwicach, ul. Szkolna 9

	<ul style="list-style-type: none"> • Gimnazjum w Śliwicach, ul. Szkolna 9 • Szkoła Podstawowa w Śliwiczkach, Śliwiczki 97 • Szkoła Podstawowa w Lińsku, Lińsk 37 • Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Śliwicach, ul. Ks. dra St. Sychowskiego 28 • Gminna Biblioteka Publiczna w Śliwicach, ul. Dworcowa 11 • Zakład Usług Komunalnych - Śliwice, ul. Czerska 2 • Gminny Ośrodek Kultury w Śliwicach, ul. Dworcowa 39
Gmina Tuchola	<ul style="list-style-type: none"> • Ośrodek Pomocy Społecznej • Gminny Zespół Oświatowy • Tucholski Ośrodek Kultury (z WDK w Raciążu) • Miejska Biblioteka Publiczna (z filią w Raciążu) • Ośrodek Sportu i Rekreacji • Przedsiębiorstwo Komunalne • Przedszkole nr 1 - ul. Bydgoska 13A w Tucholi • Przedszkole nr 2 – ul. Piastowska 32 w Tucholi • Gimnazjum nr 1 w Tucholi– ul. Piastowska 23 w Tucholi • Gimnazjum nr 2 w Stobnie • Szkoła Podstawowa nr 1 – ul. Szkolna 4 w Tucholi • Szkoła Podstawowa nr 3 – ul. Pocztowa 10 w Tucholi • Szkoła Podstawowa nr 5- ul. Świecka 105 w Tucholi • Szkoła Podstawowa w Stobnie • Szkoła Podstawowa w Kiełpinie • Szkoła Podstawowa w Raciążu • Szkoła Podstawowa w Legbądzie
Powiat Tucholski	<ul style="list-style-type: none"> • Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie – ul. Pocztowa 7 w Tucholi • Dom Pomocy Społecznej w Wysokiej • Zarząd Dróg Powiatowych – ul. Przemysłowa 6 w Tucholi • Z. S. Licealnych i Technicznych - ul. Świecka 89a w Tucholi • Zespół Szkół Licealnych i Agrotechnicznych - ul. Nowodworskiego 9-13 w Tucholi • Tuch. Centrum Edukacji Zawodowej - ul. Świecka 89a w Tucholi • Zespół Szkół Ogólnokształcących – ul. Pocztowa 8a w Tucholi • Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy – ul. Piastowska 30 w Tucholi • Poradnia Psychol.-Pedagogiczna – ul. Piastowska 30 w Tucholi • Dom Dziecka – ul. Kościuszki 16 w Tucholi • Powiatowy Zakład Obsługi – ul. Pocztowa 7 w Tucholi • Powiatowy Urząd Pracy – ul. Plac Wolności 23 w Tucholi • Spec. Ośrodek Wsparcia dla Ofiar Przemocy w Rodzinie – ul. Przemysłowa 6 w Tucholi • Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Śliwicach – ul. Szkolna 9 w Śliwicach • Powiatowy Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli – ul. Pocztowa 7 w Tucholi • Zakład Aktywności Zawodowej – ul. Świecka 89a w Tucholi

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Biuletynów Informacji Publicznej

Tabela. Rozmieszczenie podstawowych usług na terenie gmin

rodzaj usługi	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Tuchola	Śliwice
szkoła ponadgimnazjalna					Z. S. Licealnych i Technicznych - ul. Świecka 89a w Tucholi Zespół Szkół Licealnych i Agrotechnicznych - ul. Nowodworskiego 9-13 w Tucholi Zespół Szkół Ogólnokształcących – ul. Pocztowa 8a w Tucholi	Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Śliwicach
szkoła podstawowa	Cekcyn Zielonka Iwiec	Gostycyn Pruszcz	Kęsowo Żalno Drożdżenica	Bystaw Lubiewo Klonowo (szkoła niepubliczna)	Tuchola nr 1 Tuchola nr 3 Tuchola nr 5 Legbąd Kietpin Raciąż Stobno Mały Mędromierz (szkoła niepubliczna)	Śliwice Śliwiczki Lińsk
filia szkoły podstawowej		Wielki Mędromierz Wielka Klonia		Sucha		
gimnazjum	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo Żalno	Bystaw Lubiewo	Tuchola Stobno	Śliwice
przedszkole	Cekcyn	Gostycyn	Żalno	Bystaw	Tuchola nr 1 Tuchola nr 2	Śliwice
oddział przedszkolny przy szkole	Zielonka Iwiec	Wielki Mędromierz Wielka Klonia	Kęsowo Żalno Drożdżenica	Lubiewo Bystaw	Tuchola – w 3 szkołach Legbąd Raciąż Stobno Kietpin	Śliwice Lińsk Śliwiczki
punkty przedszkolne					Legbąd Raciąż Stobno Kietpin	

ochrona zdrowia	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo Żalno	Bystaw Lubiewo	Tuchola – podstawowa i specjalistyczna (łącznie ze szpitalną) Raciąż Legbąq	Śliwice
instytucje kultury – gminny ośrodek kultury lub dom kultury	Cekcyn	Gostycyn		Lubiewo	Tuchola filia - Raciąż	Śliwice
instytucje kultury – świetlice wiejskie	Brzozie Iwiec Krzywogoniec Ludwichowo Małe Gacno Nowy Sumin Ostrowo Wielkie Budziska Wysoka Zalesie Zielonka Zdroje	Kamienica Pruszcz Przyrowa Mała Klonia Wielka Klonia Łyskowo Bagienica Wielki Mędromierz	Drożdżenica Kęsowo Obrowo Pamiętowo Krajenki Przymuszewo Jeleńcz Żalno Tuchółka Wieszczyce	Bystaw Bystawek Cierplewo Klonowo Lubiewice Minikowo Płazowo Sucha Trutowo Wełpin	Biała Białowieża Bładowo Kietpin Kłoczek Legbąq Łosiny Rzepiczna Stobno Mały Mędromierz Wielka Komorza	Lipowa Krąg Lubocień Brzeźno Linówek Byłtyczek Rosochatka Okoniny Nadjeziorne (przy Kościele) Okoniny Lisiny Śliwiczki Śliwice Lińsk Łąski Piec
biblioteka	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Bystaw	Tuchola Raciąż	Śliwice
filie biblioteki	Iwiec Małe Gacno	Pruszcz Wielka Klonia Wielki Mędromierz	Żalno Drożdżenica Piaśtoszyn	Lubiewo	Tuchola	Śliwiczki
Policja	Cekcyn	Gostycyn	brak – obsługa z posterunku w Gostycynie na terenie gminy funkcjonuje Straż Gminna	brak – obsługa z posterunku w Cekcynie	Tuchola (Komenda Powiatowa Policji)	Śliwice

jednostki Straży Pożarnej (państwowej i ochotniczej)	Cekcyn Brzozie Krzywogoniec Iwiec Zalesie Zielonka Zdroje Nowy Sumin Ostrowo Wielkie Budziska Małe Gacno	Gostycyn Pruszcz Wielka Klonia Mała Klonia Bagienica Łyskowo Wielki Mędromierz	Kęsowo Drożdżenica Żalno Piastoszyn Obrowo	Bysław Bysławek Cierplewo Klonowo Lubiewo Minikowo Płazowo Sucha Trutowo Wetpin	Tuchola (Komenda Powiatowa PSP) Białowieża Kietpin Legbąd Łosiny Raciąż Rzepiczna Stobno Wielka Komorza	Śliwice Śliwiczki Lińsk Rosochatka Lubocień Krag
w tym jednostki działające w Krajowym Systemie Ratowniczo- Gaśniczym	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Bysław Lubiewo	Tuchola Raciąż Legbąd	Śliwice

rodzaj usługi	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Tuchola	Śliwice
obiekty sportowe	w Cekcynie Hala widowiskowo- sportowa – obiekt przyszkolny, ogólnodostępny od godz. 14:30, odpłatny Sala gimnastyczna w SP w Cekcynie – obiekt przyszkolny, odpłatny Boisko sportowe przy ul. Sportowej – ogólnodostępne nieodpłatnie Kompleks boisk „ORLIK” - obiekt ogólnodostępny nieodpłatnie Boisko wielofunkcyjne przy SP w Cekcynie –	boisko Orlik – Pruszcz Centrum Sportowo- Rehabilitacyjne – Gostycyn skate-park w Gostycynie place zabaw i rekreacyjne – w m. Kamienica, Pruszcz, Przyrowa, Mała Klonia, Wielka Klonia, Łyskowo, Bagienica, Wielki Mędromierz, Gostycyn stanica wodna w m. Piła	Bisko wielofunkcyjne w Kęsowie Boisko przy ZS w Kęsowie Hala sportowa w Kęsowie Orlik w Żalnie Hala sportowa w Żalnie Boisko wielofunkcyjne w Żalnie Boisko we Wieszczycach Boisko w Przymuszewie Boisko w Piastoszynie	Sala sportowa przy Zespole Szkół w Lubiewie Sala sportowa przy Zespole Szkół w Bysławiu Siłownia w Zespole Szkół w Bysławiu Korty tenisowe w Lubiewie Boisko wielofunkcyjne w Bysławiu Boisko Gminne w Lubiewie Skocznia do skoku w dal w Lubiewie Skocznia do skoku w dal w Bysławiu	kręgielnia klasyczna 6 – cio torowa, Tuchola ul. Pocztowa; boisko trawiaste piłkarskie wraz z bieżnią tartanową i urządzeniami lekkoatletycznymi i trybunami na 900 miejsc pełnowymiarowe boisko piłkarskie ze sztuczną nawierzchnią z widownią 460 miejsc hala widowiskowo – sportowa z trybunami na 260 miejsc boisko piłkarskie, trawiaste pełnowymiarowe – Raciąż;	Sala gimnastyczna przy Szkole Podstawowej w Śliwicach Boisko „Moje boisko Orlik 2012” przy Gimnazjum w Śliwicach Boisko „Moje boisko Orlik 2012” przy Szkole Podstawowej w Lińsku Sala gimnastyczna przy Szkole Podstawowej w Śliwiczkach Sala gimnastyczna przy Szkole Podstawowej w Lińsku

<p>obiekt ogólnodostępny nieodpłatnie</p> <p>Kąpielisko strzeżone nad Jeziorem Wielkim Cekcyńskim – obiekt ogólnodostępny nieodpłatnie (funkcjonuje w sezonie letnim).</p> <p>Wypożyczalnia sprzętu wodnego - obiekt ogólnodostępny, odpłatny (funkcjonuje w sezonie letnim)</p> <p>Wypożyczalnia rowerów- obiekt ogólnodostępny, odpłatny (funkcjonuje w sezonie letnim)</p> <p>Boisko do siatkówki plażowej – ogólnodostępne nieodpłatnie</p> <p>Place zabaw – ul. Szeroka, Dworcowa, Główna, Cisowa, Cekcynek – ogólnodostępne nieodpłatnie</p> <p>w Iwcu:</p> <p>Sala gimnastyczna w SP Iwiec – obiekt przyszkolny, odpłatny</p> <p>Boisko wielofunkcyjne „ORLIK” w Iwcu - obiekt ogólnodostępny nieodpłatnie</p> <p>w Krzywogórcu:</p> <p>Dwa boiska do siatkówki plażowej – obiekty ogólnodostępne nieodpłatnie</p>	<p>kąpielisko strzeżone nad jeziorem Średniak w Gostycynie</p> <p>wypożyczalnia sprzętu wodnego nad jeziorem Średniak w Gostycynie</p>		<p>Boiska wiejskie w Suchej, Klonowie, Bysławku, Trutnowie, Lubiewicach</p> <p>Boiska do plażowej piłki siatkowej w Bysławiu i Suchej</p> <p>Wypożyczalnia sprzętu wodnego na plaży w Bysławiu</p> <p>Świetlice szkolne, świetlice wiejskie, Dom Kultury, Dom Strażaka – możliwość gry w bilard, tenis stołowy, prowadzenie zajęć rekreacyjnych.</p> <p>Kąpieliska:</p> <p>Jezioro Bysławskie-Bysław-ogólnodostępne gminne</p> <p>O.W. „SOKÓŁKA” Sokole Kuźnica-Zalew Koronowski</p> <p>O.W. „Zacisze” Zalew Koronowski-Sucha</p> <p>O.W. „Wrzos” Zalew Koronowski-Wielonek</p> <p>O.W. „Leśne Ustronie” Zalew Koronowski-Zamrzenica</p> <p>Place zabaw funkcjonują w miejscowościach:</p> <p>Bysław – przy Zespole Szkół w Bysławiu, plaża Bysław</p> <p>Bysławek,</p>	<p>boisko piłkarskie, trawiaste – Mały Mędromierz</p>	<p>Place zabaw w miejscowościach:</p> <p>Śliwice (przy Szkole Podstawowej)</p> <p>Rosochatka</p> <p>Lińsk</p> <p>Okoniny</p> <p>Główka</p> <p>Lubocień</p> <p>Lipowa</p> <p>Łąski Piec</p> <p>Krąg</p> <p>Linówek</p> <p>Śliwice, przy szkole podstawowej,</p> <p>Śliwice na Osiedlu Młodych,</p> <p>Śliwice na Osiedlu Runa Leśnego</p> <p>Śliwiczki</p> <p>Brzozowe Błota</p> <p>Kamionka</p> <p>Jabłonka</p> <p>Brzeźno</p> <p>Miasteczko ruchu drogowego przy Szkole Podstawowej w Śliwicach</p> <p>Miejsce do kąpieli – Łoboda, Krąg</p>
---	--	--	---	---	---

	boisko do piłki koszykowej - obiekt ogólnodostępny nieodpłatnie w Zielonce: Boisko do piłki nożnej – obiekt ogólnodostępny nieodpłatnie w Trzebczinach: Miejsce wykorzystywane do kąpieli nad jeziorem Trzebcińskim – ogólnodostępne nieodpłatnie			Cierplewo, Klonowo Lubiewo – w parku nad stawem, w parku przy muszli, Lubiewice, Minikowo, Płazowo, Sucha, Trutnowo, Wełpin.		
urząd pocztowy *	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo Bystaw	Tuchola filia w Tucholi agencja Legbąd agencja Raciążu	Śliwice
bank*	Bank Spółdzielczy w Koronowie Oddział w Cekcynie	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Tuchola – ok. 7 placówek	Śliwice

*instytucje nie zaliczane do sfery usług publicznych, ale mające istotne znaczenie dla jakości życia mieszkańców

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

Jednym z podstawowych wyzwań, przed którymi stoją samorządy województwa kujawsko-pomorskiego, jest znacząca poprawa wyników nauczania na wszystkich poziomach edukacji, co przyczyni się do ogólnej poprawy poziomu wykształcenia ludności województwa – obecnie bardzo niskiego na tle innych regionów.

Kluczowe znaczenie w tym procesie ma funkcjonowanie placówek edukacyjnych należących do zadań własnych samorządów gminnych i powiatowego.

W ciągu ostatniej dekady gminy powiatu dokonały ogromnego postępu w zakresie edukacji przedszkolnej. Liczba dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym zwiększyła się około 3,5-krotnie i obecnie powiat notuje wskaźnik obsługi na poziomie prawie 61%, choć sytuacja w gminach jest zróżnicowana – i tylko w gminie Kęsowo oraz w mieście Tuchola wskaźnik ten może być uznany za wysoki (na poziomie około 80%). Uzyskane wskaźniki przy tak silnie rozdrobnionym osadnictwie są wynikiem dużego wysiłku inwestycyjnego i organizacyjnego samorządów. Jednak wciąż nie zaspokajają potrzeb, tym bardziej, że placówki przedszkolne, ze względu na obsługiwaną grupę docelową, powinny być dostępne w pobliżu miejsca zamieszkania, a więc na obszarach o małej gęstości zaludnienia pożądana jest gęstsza sieć mniejszych placówek, a nie mniejsza liczba dużych.

Gdyby przyjąć za satysfakcjonujący poziom obsługi na poziomie 85% dzieci w grupie 3-5 lat, to potrzeby w zakresie miejsc w przedszkolach na terenie powiatu szacuje się na ponad 400, w tym około 130 w gminie Tuchola (głównie na obszarach wiejskich), około 90 w gminie Cekcyn, około 80 w gminie Gostycyn, około 70 w gminie Lubiewo, około 50 w gminie Śliwice.

Tabela. Struktura szkół ponadgimnazjalnych prowadzonych przez powiat tucholski

SZKOŁY WCHODZĄCE W SKŁAD ZESPOŁU		LICZBA UCZNIÓW 2014/2015
Zespół Szkół Licealnych i Technicznych	Zasadnicza Szkoła Zawodowa	234
	Technikum nr 1 - (technik: ekonomista, handlowiec, hotelarstwa, informatyk, logistyk, mechaniki, organizacji usług gastronomicznych)	428
	RAZEM	662
Zespół Szkół Licealnych i Agrotechnicznych	Zasadnicza Szkoła Zawodowa (wielozawodowa)	167
	Technikum nr 2 - (technik: ekonomista, agrobiznesu, architektury krajobrazu, obsługi turystycznej, rolnik)	348
	RAZEM	515
Zespół Szkół Ogólnokształcących	Liceum Ogólnokształcące	345
	Gimnazjum Powiatowe	85
	RAZEM	430
Specjalny Ośrodek Szkolno - Wychowawczy	Szkoła Podstawowa Specjalna	41
	Gimnazjum Specjalne	48
	Zasadnicza Szkoła Zawodowa Specjalna	31
	Szkoła Przystosowująca do Pracy	23
	Przedszkole Specjalne	8
	RAZEM	151
Tucholskie Centrum Edukacji Zawodowej	kursy kwalifikacyjne	186
	Szkoły Policealne	67
	Technikum Uzupełniające	10
	Uzupełniające Liceum	-
	Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych	186
	RAZEM	449
Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych w Śliwicach - Zasadnicza Szkoła Zawodowa (wielozawodowa)		71
RAZEM		2278

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Starostwa Powiatowego w Tucholi

Tabela. Zmiany zapotrzebowania i stanu obsługi w zakresie edukacji przedszkolnej na terenie gmin powiatu tucholskiego w okresie 2003-2014

jednostka	liczba dzieci w wieku 3 - 5 lat										
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Powiat tucholski	1636	1614	1584	1574	1507	1488	1517	1642	1766	1833	1812
Cekcyn	217	212	215	210	206	204	226	241	265	270	260
Gostycyn	181	183	177	174	159	156	155	184	207	217	215
Kęsowo	148	147	146	151	137	122	133	143	181	189	183
Lubiewo	231	214	205	190	198	214	206	221	223	224	234
Śliwice	235	221	215	223	215	211	199	221	217	219	207
Tuchola	624	637	626	626	592	581	598	632	673	714	713
Tuchola - miasto	414	417	388	398	378	389	384	401	429	462	466
Tuchola - obszar wiejski	210	220	238	228	214	192	214	231	244	252	247
liczba dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym											
Powiat tucholski	286	322	360	436	473	484	634	791	1089	1077	1101
Cekcyn	44	46	66	78	62	63	64	105	126	111	131
Gostycyn	31	37	29	59	48	56	56	70	86	90	101
Kęsowo	17	24	27	59	57	48	59	69	165	166	141
Lubiewo	32	43	42	43	49	53	82	109	145	153	126
Śliwice	47	45	55	65	71	63	120	134	134	131	124
Tuchola	115	127	141	132	186	201	253	304	433	426	478
Tuchola - miasto	104	118	134	125	175	177	218	262	321	327	380
Tuchola - obszar wiejski	11	9	7	7	11	24	35	42	112	99	98
wskaźnik procentowy (%) dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym											
Powiat tucholski	17,5	20,0	22,7	27,7	31,4	32,5	41,8	48,2	61,7	58,8	60,8
Cekcyn	20,3	21,7	30,7	37,1	30,1	30,9	28,3	43,6	47,5	41,1	50,4
Gostycyn	17,1	20,2	16,4	33,9	30,2	35,9	36,1	38,0	41,5	41,5	47,0
Kęsowo	11,5	16,3	18,5	39,1	41,6	39,3	44,4	48,3	91,2	87,8	77,0
Lubiewo	13,9	20,1	20,5	22,6	24,7	24,8	39,8	49,3	65,0	68,3	53,8
Śliwice	20,0	20,4	25,6	29,1	33,0	29,9	60,3	60,6	61,8	59,8	59,9
Tuchola	18,4	19,9	22,5	21,1	31,4	34,6	42,3	48,1	64,3	59,7	67,0
Tuchola - miasto	25,1	28,3	34,5	31,4	46,3	45,5	56,8	65,3	74,8	70,8	81,5
Tuchola - obszar wiejski	5,2	4,1	2,9	3,1	5,1	12,5	16,4	18,2	45,9	39,3	39,7
potencjalne potrzeby - przy założeniu wartości wskaźnika 85%											
Powiat tucholski	1105	1050	986	902	808	781	655	605	423	486	439
Cekcyn	140	134	117	101	113	110	128	100	99	119	90
Gostycyn	123	119	121	89	87	77	76	86	90	94	82
Kęsowo	109	101	97	69	59	56	54	53	0	0	15
Lubiewo	164	139	132	119	119	129	93	79	45	37	73
Śliwice	153	143	128	125	112	116	49	54	50	55	52
Tuchola	415	414	391	400	317	293	255	233	139	181	128
Tuchola - miasto	248	236	196	213	146	154	108	79	44	66	16
Tuchola - obszar wiejski	168	178	195	187	171	139	147	154	95	115	112

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Jednym z obiektywnych wskaźników pozwalających na porównywanie jakości kształcenia na poziomie podstawowym, jest sprawdzian w klasie szóstej szkoły podstawowej, obejmujący wiadomości i umiejętności określone w wymaganiach ogólnych i szczegółowych w podstawie programowej kształcenia ogólnego - w odniesieniu do języka polskiego, matematyki i języka obcego nowożytnego. Poza nielicznymi gminami województwa, które regularnie notują bardzo korzystne lub bardzo niekorzystne wyniki sprawdzianu, większość gmin cechuje się dużą coroczną zmiennością wyników. Tak jest też z gminami powiatu tucholskiego, choć niestety częściej lokują się one w grupie jednostek słabszych, a rzadziej – w grupie lepszych. Dobrą ilustracją są szkoły z gminy Cekcyn – gmina w roku 2014 lokowała się na 1. miejscu wśród 144 gmin województwa, ale w 3 poprzednich latach zajmowała lokaty: 112, 79 i 102.

Tabela. Wyniki sprawdzianu szóstoklasistów w gminach powiatu tucholskiego w okresie 2011-2014

gmina	2011	2012	2013	2014	2011-14	2011	2012	2013	2014	2011-14
	przeciętny wynik sprawdzianu szóstoklasistów					pozycja gminy wśród 144 gmin województwa				
Cekcyn	22,92	21,29	21,78	29,25	23,81	112	79	102	1	42
Gostycyn	25,34	20,70	21,46	22,30	22,45	30	95	111	133	102
Kęsowo	24,03	19,07	25,24	22,55	22,72	71	135	13	127	89
Lubiewo	21,19	22,92	21,99	23,03	22,28	144	19	98	111	107
Śliwice	25,05	19,58	21,95	22,03	22,15	40	128	99	136	112
Tuchola	25,51	21,86	22,62	24,63	23,66	26	52	78	54	45

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OKE Gdańsk

Próba uśrednienia wskaźników za ostatnie 4 lata (nie jest to wskaźnik w pełni miarodajny) wskazuje, że w powiecie wyróżniają się pod względem wyników sprawdzianu dwie gminy - Tuchola (gdzie coroczne wyniki są bardziej wyrównane, mniejsza jest coroczna zmienność) oraz Cekcyn (gdzie dzięki bardzo korzystnemu wynikowi za rok 2014, gmina zyskuje najwyższą średnią 4-letnią w powiecie). Pozostałe gminy prezentują wyraźnie niższy od tych dwóch i bardzo wyrównany poziom wyników. Niepokojący jest fakt, że w pojedynczych rocznikach, w gminach zdarzają się wyniki poniżej połowy możliwych do uzyskania punktów (jak Śliwice i Kęsowo w 2012). Dwie najlepsze gminy powiatu lokują się jednak dopiero w piątej dziesiątce gmin województwa. Najlepsza gmina w województwie w tym okresie - Osielesko – zanotowała wynik na poziomie 27,3 pkt, a więc o około 3,5 pkt. lepszy niż najlepsze gminy powiatu. Jest to bardzo duża różnica.

W 2014 roku gminy powiatu notowały zróżnicowane wskaźniki w egzaminie gimnazjalnym. Najkorzystniej zaprezentowały się szkoły z gminy Gostycyn, które w zakresie większości przedmiotów uzyskały korzystne wyniki (historia i wiedza o społeczeństwie – 15 pozycja wśród 144 gmin, język polski – 17/144, matematyka – 20/144, język niemiecki poziom podstawowy – 22/104; bardzo korzystny wynik, jednak przy tylko 8 osobach zdających, uzyskał rozszerzony angielski – 8 pozycja na 142 gminy, w których zdawano ten egzamin). Dobry wynik zanotowały także gimnazja z Tucholi i Kęsowa. Bardzo niekorzystnie natomiast wypadły gimnazja z gmin: Lubiewo (142. pozycja z języka polskiego, 132. z historii i wiedzy o społeczeństwie, 129. z przedmiotów przyrodniczych, 134. z angielskiego

podstawowego i 38. na 44 z niemieckiego rozszerzonego) i Cekcyn (120. pozycja z języka polskiego, 137. z historii i wiedzy o społeczeństwie, 106. z angielskiego), stosunkowo słabo – z gminy Śliwice.

Tabela. Wyniki egzaminu gimnazjalnego na terenie powiatu w roku 2014

Gmina	Liczba zdających 1)	Język polski	Historia i wiedza o społeczeństwie	Matematyka	Przedmioty przyrodnicze	Język angielski - poziom podstawowy		Język angielski - poziom rozszerzony		Język niemiecki - poziom podstawowy		Język niemiecki - poziom rozszerzony	
		Wynik średni w %				Liczba zdających	Wynik średni w %	Liczba zdających	Wynik średni w %	Liczba zdających	Wynik średni w %	Liczba zdających	Wynik średni w %
Cekcyn	70	58,97	50,47	43,43	48,19	49	57,12	49	31,49	21	50,95	0	-
Gostycyn	55	67,55	61,42	48,47	51,18	37	58,89	8	55,5	18	57,39	18	41,06
Kęsowo	55	64,05	56,58	42,27	47,67	29	63,76	20	42,3	26	57,5	8	44,25
Lubiewo	77	53,06	52,23	40,7	44,61	42	49,79	10	34	35	49,46	35	24,97
Śliwice	78	60,62	61,58	45,67	47,71	78	54,71	78	28,97	0		0	-
Tuchola	189	64,29	58,06	48,61	51,2	120	64,45	27	68,19	69	51,58	60	29,35
pozycja gminy													
wśród 144 gmin					wśród 143 gmin		wśród 142 gmin		wśród 104 gmin		wśród 44 gmin		
Cekcyn	120	137	58	81	88		106		51		-		
Gostycyn	17	15	20	35	75		8		22		16		
Kęsowo	55	73	72	97	33		33		21		11		
Lubiewo	142	132	93	129	134		86		61		38		
Śliwice	101	13	39	95	102		119		-		-		
Tuchola	52	49	19	34	25		5		46		31		

1) liczba zdających dla egzaminów z języka polskiego, historii i wiedzy o społeczeństwie, matematyki i przedmiotów przyrodniczych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OKE Gdańsk

Tabela. Egzamin gimnazjalny z matematyki – przeciętny wynik (%) oraz lokaty gmin powiatu tucholskiego wśród 144 gmin województwa

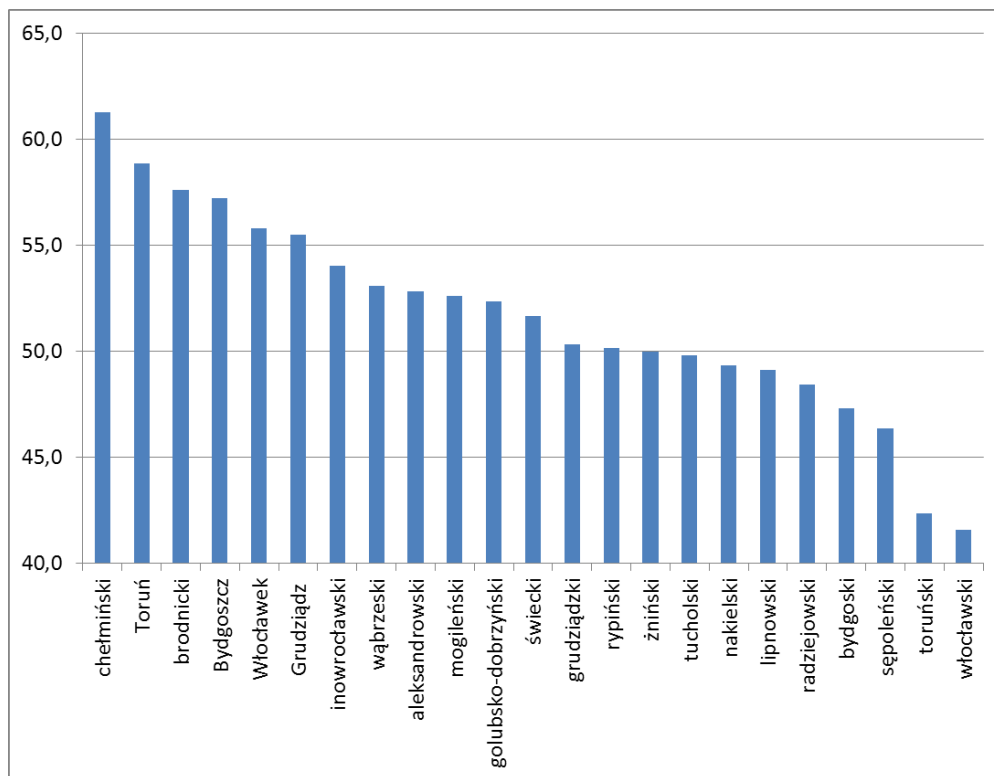
gmina	2012	2013	2014	2012	2013	2014
	przeciętny wynik (%)			lokata gminy wśród 144 gmin		
Cekcyn	44,04	45,84	43,43	72	56	58
Gostycyn	45,14	51,52	48,47	59	16	20
Kęsowo	46,41	45,47	42,27	41	62	72
Lubiewo	51,16	45,04	40,7	12	68	93
Śliwice	45,46	48,15	45,67	56	37	39
Tuchola	45,77	44,13	48,61	49	79	19

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OKE Gdańsk

Pod względem wyników uzyskiwanych z egzaminu gimnazjalnego z matematyki, także w poprzednich latach gminy powiatu notowały zróżnicowane wyniki. W roku 2013 wysoką pozycję zanotowała gmina Gostycyn (16/144), a w roku 2012 – gmina Lubiewo (12/144). W 2012 nawet najstarsza gmina (Cekcyn) lokowała się w pierwszej połowie gmin województwa (72/144), a 2013 najstarsza gmina (Tuchola – 79) lokowała się nieco poniżej mediany wojewódzkiej.

Istotną miarą skuteczności nauczania na poziomie średnim jest zdawalność egzaminów maturalnych z matematyki (jest to pośredni wskaźnik możliwości i szans kontynuacji kształcenia na kierunkach politechnicznych, szczególnie pożądanych na rynku pracy). W ciągu ostatnich 3 lat (2012-14) zdawalność egzaminu maturalnego z matematyki wynosiła w szkołach na terenie powiatu odpowiednio 85,45%, 86,48% i 66%, co lokowało powiat odpowiednio na pozycjach 10, 8 i 17 wśród 23 powiatów województwa (19 powiatów ziemskich oraz 4 powiaty grodzkie). Przeciętna wartość za wskazane 3 lata lokowała powiat na 13 pozycji.

Przeciętne uzyskiwane wyniki egzaminu maturalnego z matematyki wynosiły w latach 2012-14 w szkołach na terenie powiatu (pkt.): 54,43, 55,01 oraz 40, co dawało odpowiednio pozycje: 13, 13 i 18 wśród 23. Przeciętny wynik za ostatnie 3 lata lokuje powiat tucholski na 16 pozycji.

Rysunek. Przeciętny wynik egzaminu maturalnego z matematyki za lata 2012-14 w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych OKE Gdańsk

Jakość życia – aktywność społeczna

Powiat tucholski jest znany z dużej aktywności społecznej. Zagadnienie to jest statystycznie niemierzalne (dostępne dane dotyczą tylko wybranych aspektów – całkowicie niereprezentatywnych dla rzeczywistej aktywności lokalnych społeczności) – stąd nie można opierać się na oficjalnych i porównywalnych statystykach. Podkreślić należy, że obserwowana duża skala aktywność jest wypadkową z jednej strony dużego zaangażowania mieszkańców, ale z drugiej – dużej aktywności lokalnych instytucji kultury, które inicjują społeczną aktywność i prowadzą cykliczne imprezy, niekiedy o bardzo długiej tradycji. Presja wywierana przez mieszkańców w kierunku zapewnienia tego typu aktywności skutkuje także dobrym rozwojem bazy – nie tylko świetlic wiejskich, które na terenie powiatu są infrastrukturą bardzo powszechną, ale także różnego rodzaju infrastruktury służącej nieformalnej integracji społecznej, np.

w czasie imprez plenerowych, codziennej albo weekendowej rekreacji – zaliczyć tu należy zwłaszcza różnego rodzaju przestrzenie publiczne (place zabaw, obiekty sportowe, kąpieliska). Bez wątpienia aktywność społeczna jest ważnym elementem budowania społeczeństwa obywatelskiego i tworzy lepsze warunki szeroko rozumianego rozwoju społecznego. Duża aktywność jest także świadectwem dużej integracji i poczucia wspólnoty, więzi, tożsamości lokalnej.

Oceniając aktywność społeczną, należy zwrócić uwagę na trzy zasadnicze aspekty:

- szeroką ofertę i wysoki poziom uczestnictwa w regularnych zajęciach organizowanych przez gminne instytucje kultury – adresowanych do wszystkich grup wiekowych,
- duże zaangażowanie w inicjowaniu i formalizowaniu aktywności przez zainteresowane grupy, przejawiające się na przykład w zakładaniu stowarzyszeń, grup, zespołów, itp.,
- bardzo dużą liczbę cyklicznych imprez odbywających się w każdej z gmin – w zdecydowanej większości prowadzonych przez lokalne lub powiatowy samorząd – jeśli uwzględni się wszystkie imprezy okolicznościowe, festyny tematyczne, różnego rodzaju imprezy artystyczne, przeglądy, konkursy, festiwale, cykliczne zawody sportowe będące okazją dla integracji społecznej - ich liczbę można szacować na kilkaset rocznie. Sztandarową i największą imprezą są Dni Borów Tucholskich, ale co najmniej kilkanaście imprez legitymuje się co najmniej kilkuletnią tradycją i ponadlokalnym zasięgiem oddziaływania.

Dane przedstawiane przez poszczególne urzędy gmin potwierdzają dużą skalę uczestnictwa – zarówno w zajęciach stałych prowadzonych przez gminne placówki kultury, jak i w licznych imprezach masowych. Specyficznym i bardzo dobrze reprezentowanym w powiecie rodzajem aktywności, są wioski tematyczne. Bardzo obszerny wykaz wszelkich form aktywności społecznej oraz charakterystykę działalności samorządowych placówek kultury zawarto w zeszycie tematycznym „Stan rozwoju usług publicznych na terenie powiatu”.

Jakość życia – problemy społeczne

Powiat cechuje się stosunkowo niewielkimi różnicowaniami stanu bezrobocia. Ponieważ wskaźniki nie są istotnie różnicowane, to liczba bezrobotnych nawiązuje do liczby mieszkańców, a więc największą liczbę notuje gmina Tuchola, skupiająca nieco ponad 40% ogółu bezrobotnych w powiecie.

Najkorzystniejszy na terenie powiatu wskaźnik bezrobocia tradycyjnie notuje gmina Lubiewo. Lokuje on gminę w czwartej dziesiątce (wśród 144) gmin województwa. Pozostałe gminy – mimo iż wskaźnik liczby bezrobotnych odniesiony do liczby mieszkańców w wieku produkcyjnym jest tylko nieznacznie gorszy – lokują się w siódmej i ósmej dziesiątce gmin, a więc na stosunkowo korzystnych lokatach na tle województwa. W 2013 roku najgorszy notowany w gminach powiatu wskaźnik (w gminie Gostycyn) wynosił 13,7%, podczas gdy kilka gmin województwa notowało wskaźnik zbliżony lub wyższy od 20%.

Pod względem bezrobocia wśród kobiet, gmina Lubiewo notuje wskaźnik wyraźnie korzystniejszy od pozostałych, ale pozostałe gminy powiatu nie są silnie różnicowane.

Tabela. Zmiany wielkości bezrobocia

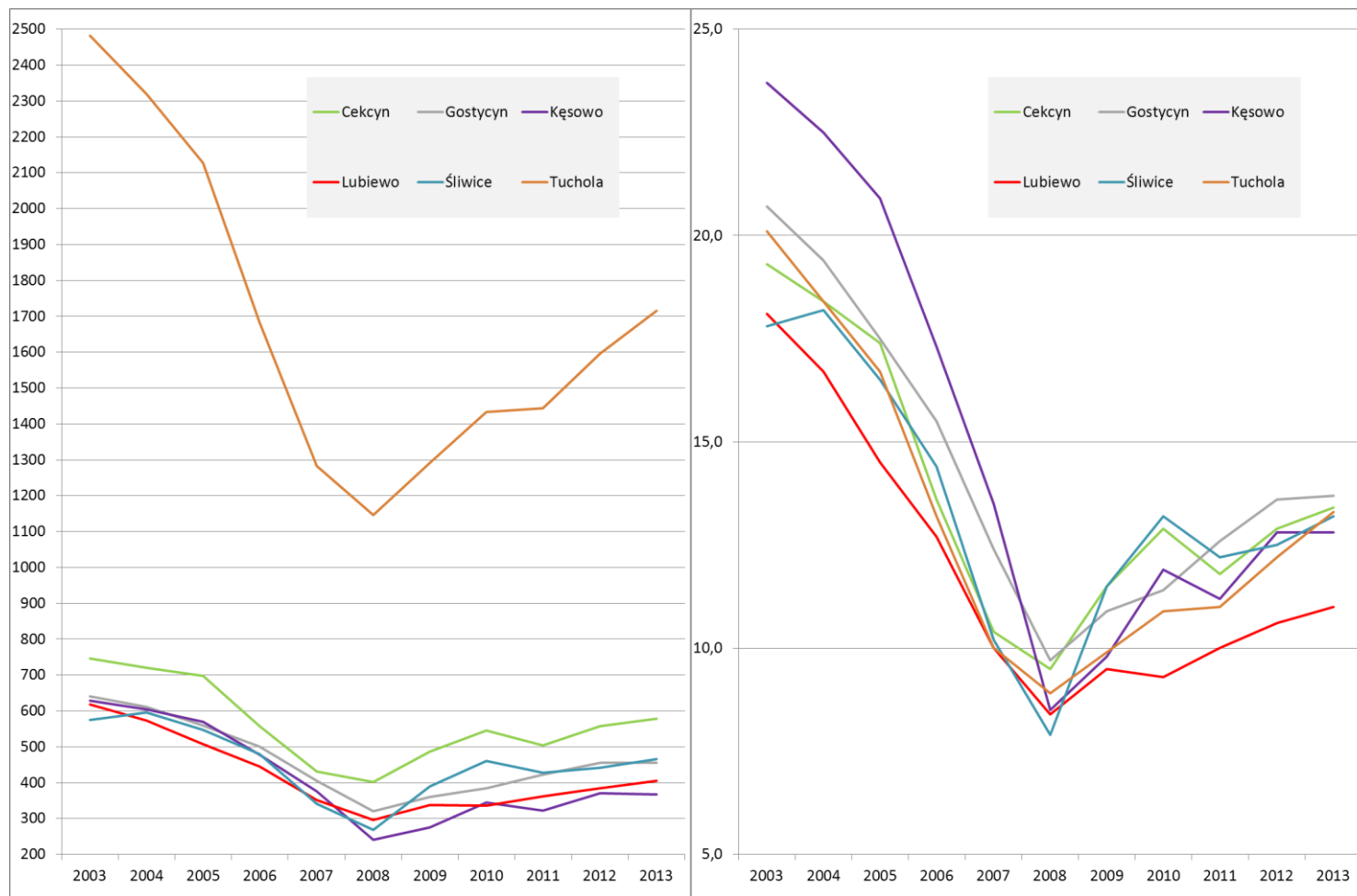
parametr	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
liczba bezrobotnych w powiecie	5691	5424	5007	4142	3188	2674	3140	3505	3482	3807	3988
zmiana w stosunku do poprzedniego roku (osoby)	-	-267	-417	-865	-954	-514	466	365	-23	325	181
zmiana w stosunku do poprzedniego roku (%)	-	-4,7	-7,7	-17,3	-23,0	-16,1	17,4	11,6	-0,7	9,3	4,8
pozycja powiatu	7	6	5	5	4	3	2	3	3	5	5
udział powiatu w ogólnej liczbie bezrobotnych w województwie	2,7	2,7	2,7	2,6	2,6	2,4	2,3	2,5	2,5	2,6	2,7
udział powiatu w ogólnej liczbie bezrobotnych w województwie (poza powiatami grodzkimi)	3,8	3,7	3,7	3,5	3,5	3,2	3,2	3,5	3,5	3,6	3,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Bezrobocie w gminach powiatu tucholskiego na tle województwa kujawsko-pomorskiego

gmina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
pozycja gminy pod względem wskaźnika bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym (%)											
– wśród 144 gmin województwa – bezrobocie ogółem											
Cekcyn	68	70	71	46	51	56	60	96	62	72	73
Gostycyn	91	89	73	75	91	62	50	57	75	81	77
Kęsowo	133	131	126	114	108	36	30	69	52	68	58
Lubiewo	48	40	30	30	39	33	29	24	32	33	34
Śliwice	44	62	53	58	44	27	60	100	69	59	65
Tuchola	81	70	59	39	39	42	33	42	48	52	70
pozycja gminy pod względem wskaźnika bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym (%)											
– wśród 144 gmin województwa – bezrobocie wśród mężczyzn											
Cekcyn	62	44	39	22	36	43	42	63	47	66	64
Gostycyn	106	95	66	65	64	66	71	51	63	96	76
Kęsowo	133	113	97	73	83	33	17	62	51	74	60
Lubiewo	57	43	18	23	42	66	34	26	41	43	42
Śliwice	49	85	50	42	16	23	48	90	73	62	68
Tuchola	89	73	59	31	38	57	38	51	53	62	76
pozycja gminy pod względem wskaźnika bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym (%)											
– wśród 144 gmin województwa – bezrobocie wśród kobiet											
Cekcyn	76	98	103	86	76	76	86	111	80	79	76
Gostycyn	80	86	83	95	109	65	40	64	89	62	81
Kęsowo	129	138	137	133	124	49	49	74	54	60	56
Lubiewo	50	41	46	51	52	20	23	24	33	29	32
Śliwice	46	47	69	82	86	45	78	101	65	59	70
Tuchola	71	65	60	54	52	41	32	43	43	51	62

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

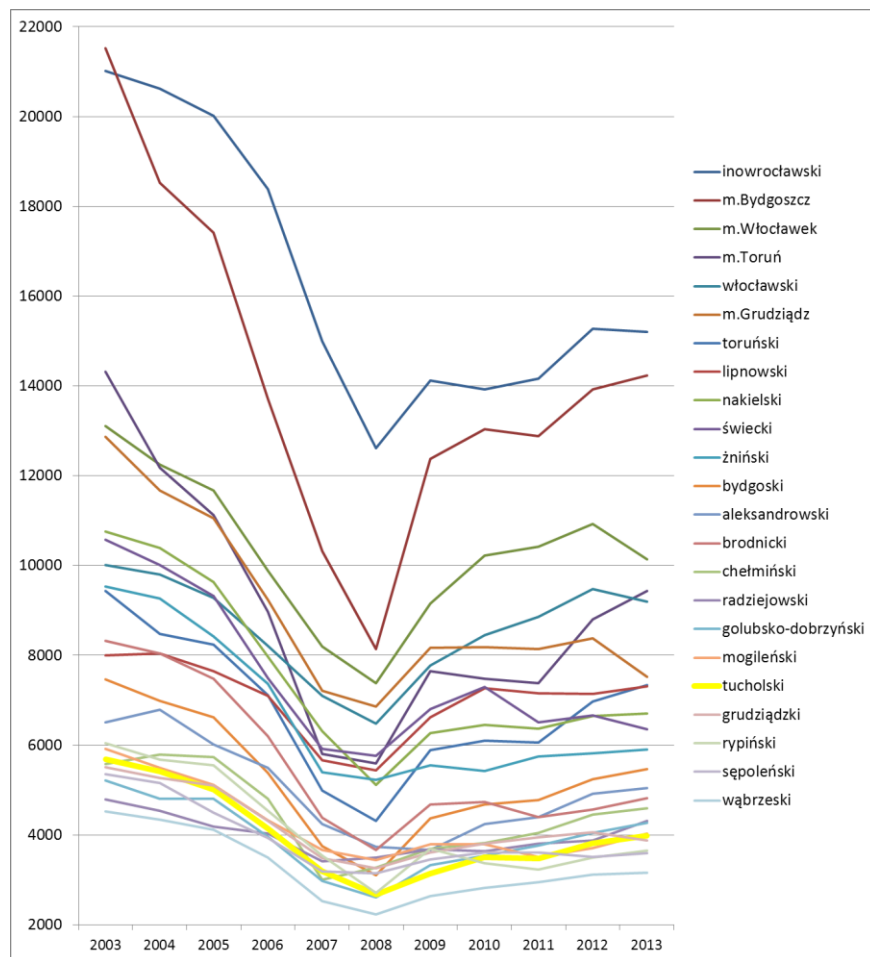
Rysunek. Zmiany wielkości bezrobocia w gminach powiatu – z lewej strony: bezwzględna liczba bezrobotnych, z prawej strony – udział bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Przebieg bezrobocia w gminach powiatu tucholskiego – podstawowe parametry

gmina	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
bezrobotni ogółem											
Cekcyn	746	721	698	557	431	401	486	546	504	558	578
Gostycyn	641	611	559	500	405	321	360	385	423	456	456
Kęsowo	629	604	569	478	376	240	276	344	323	371	367
Lubiewo	618	573	507	445	351	297	337	336	362	384	406
Śliwice	574	596	547	479	342	269	390	461	427	442	466
Tuchola	2483	2319	2127	1683	1283	1146	1291	1433	1443	1596	1715
wskaźnik liczby bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym (%)											
Cekcyn	19,3	18,4	17,4	13,6	10,4	9,5	11,5	12,9	11,8	12,9	13,4
Gostycyn	20,7	19,4	17,5	15,5	12,4	9,7	10,9	11,4	12,6	13,6	13,7
Kęsowo	23,7	22,5	20,9	17,3	13,5	8,5	9,8	11,9	11,2	12,8	12,8
Lubiewo	18,1	16,7	14,5	12,7	10,0	8,4	9,5	9,3	10,0	10,6	11,0
Śliwice	17,8	18,2	16,5	14,4	10,2	7,9	11,5	13,2	12,2	12,5	13,2
Tuchola	20,1	18,4	16,7	13,2	10,0	8,9	9,9	10,9	11,0	12,2	13,3
bezrobotni – kobiety (liczba)											
Cekcyn	387	405	416	372	292	259	283	319	305	311	324
Gostycyn	316	312	310	300	272	192	181	217	247	232	250
Kęsowo	319	333	329	297	248	152	165	190	184	198	198
Lubiewo	312	297	296	279	226	155	169	181	201	202	214
Śliwice	291	289	304	296	249	174	220	247	229	236	248
Tuchola	1266	1217	1193	1064	863	682	697	802	829	871	941
udział kobiet wśród bezrobotnych (%)											
Cekcyn	51,9	56,2	59,6	66,8	67,7	64,6	58,2	58,4	60,5	55,7	56,1
Gostycyn	49,3	51,1	55,5	60,0	67,2	59,8	50,3	56,4	58,4	50,9	54,8
Kęsowo	50,7	55,1	57,8	62,1	66,0	63,3	59,8	55,2	57,0	53,4	54,0
Lubiewo	50,5	51,8	58,4	62,7	64,4	52,2	50,1	53,9	55,5	52,6	52,7
Śliwice	50,7	48,5	55,6	61,8	72,8	64,7	56,4	53,6	53,6	53,4	53,2
Tuchola	51,0	52,5	56,1	63,2	67,3	59,5	54,0	56,0	57,4	54,6	54,9
zmiana bezrobocia w stosunku do roku poprzedniego (osoby)											
Cekcyn	-	-25	-23	-141	-126	-30	85	60	-42	54	20
Gostycyn	-	-30	-52	-59	-95	-84	39	25	38	33	0
Kęsowo	-	-25	-35	-91	-102	-136	36	68	-21	48	-4
Lubiewo	-	-45	-66	-62	-94	-54	40	-1	26	22	22
Śliwice	-	22	-49	-68	-137	-73	121	71	-34	15	24
Tuchola	-	-164	-192	-444	-400	-137	145	142	10	153	119
zmiana bezrobocia w stosunku do roku poprzedniego (%)											
Cekcyn	-	-3,4	-3,2	-20,2	-22,6	-7,0	21,2	12,3	-7,7	10,7	3,6
Gostycyn	-	-4,7	-8,5	-10,6	-19,0	-20,7	12,1	6,9	9,9	7,8	0,0
Kęsowo	-	-4,0	-5,8	-16,0	-21,3	-36,2	15,0	24,6	-6,1	14,9	-1,1
Lubiewo	-	-7,3	-11,5	-12,2	-21,1	-15,4	13,5	-0,3	7,7	6,1	5,7
Śliwice	-	3,8	-8,2	-12,4	-28,6	-21,3	45,0	18,2	-7,4	3,5	5,4
Tuchola	-	-6,6	-8,3	-20,9	-23,8	-10,7	12,7	11,0	0,7	10,6	7,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Rysunek. Zmiany wielkości bezrobocia w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego –bezwzględna liczba bezrobotnych

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Zmiany stopy bezrobocia w powiecie tucholskim

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
stopa bezrobocia w powiecie tucholskim	29,9	28,3	23,8	18,5	15,6	18,0	19,8	19,6	21,1	21,9
powiat tucholski na tle powiatów ziemskich (im wyższa lokata – tym korzystniejsza sytuacja)	13	9	8	7	6	6	4	6	6	6
powiat tucholski na tle kraju (% średniej krajowej)	157,4	160,8	160,8	165,2	164,2	148,8	159,7	156,8	157,5	162,7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

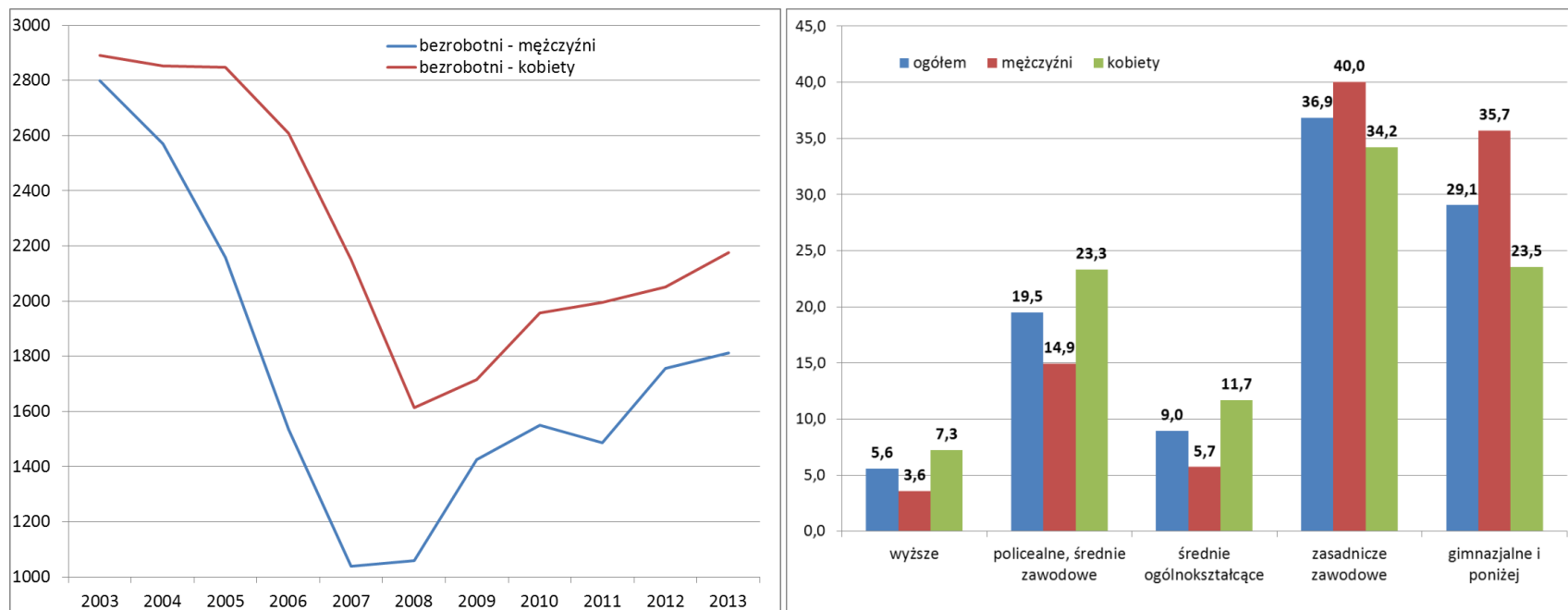
Powiat tucholski w ostatniej dekadzie cechuje się ustabilizowaną, obiektywnie niekorzystną, ale stosunkowo dobrą na tle województwa kujawsko-pomorskiego, sytuacją na rynku pracy. Stopa bezrobocia w powiecie wynosi corocznie około 160% średniej krajowej. Oznacza to, że powiat (podobnie jak województwo) naśladuje trendy ogólnokrajowe – wraz z poprawą lub pogorszeniem ogólnej sytuacji na rynku pracy w kraju, analogicznie poprawia się lub pogarsza sytuacja powiatu, ale relacje w stosunku do innych obszarów pozostają niemal niezmiennie. Dlatego też, pomimo pewnych zmian stopy bezrobocia w ostatnich latach (np. w ostatnich latach wahała się ona w przedziale kilku punktów procentowych), powiat zachowuje 6. pozycję wśród powiatów ziemskich. W ostatnich latach tylko powiaty bydgoski, brodnicki, świecki oraz rypiński i toruński notują korzystniejsze wskaźniki, choć sytuacja dwóch ostatnich powiatów jest tylko nieznacznie lepsza niż tucholskiego. Warto także zauważyć, że dwa powiaty grodzkie na terenie województwa – Grudziądz i Włocławek, wykazują wskaźnik tylko minimalnie korzystniejszy, mimo że właśnie w dużych miastach sytuacja jest zazwyczaj korzystniejsza, niż w powiatach ziemskich.

Na terenie powiatu tucholskiego w roku 2013 wśród 3988 osób bezrobotnych, 2175 (a więc 54,5%) stanowiły kobiety. Większy udział kobiet wśród bezrobotnych jest zjawiskiem powszechnym, a wskaźnik notowany w powiecie tucholskim należy do typowych (oddaje typową nierównowagę płci wśród bezrobotnych wyrażającą się w większości powiatów w proporcji 52-58:48-42). Analizując okres 2003-2013 przewaga liczby kobiet miała miejsce corocznie, ale w latach 2006-2008 kobiety stanowiły ponad 60% bezrobotnych (w roku 2007 – nawet ponad 67%).

Odnosząc liczbę bezrobotnych do liczby osób w wieku produkcyjnym obserwuje się większe dysproporcje pomiędzy płciami, bowiem przy krótszym okresie wieku produkcyjnego, nieco większa bezwzględna liczba osób bezrobotnych powoduje, że wskaźnik bezrobocia dla kobiet jest wyraźnie wyższy niż dla mężczyzn. Różnica ta przeciętnie wynosi 4 osoby na 100 mieszkańców – to znaczy o ile wskaźnik udziału bezrobotnych mężczyzn w ludności w wieku produkcyjnym wynosił w roku 2013 11,0% to w grupie kobiet było to 15,3%.

W skali poszczególnych gmin powiatu nierównowaga płci wśród osób bezrobotnych jest bardzo podobna – największy udział kobiet wśród bezrobotnych notuje gmina Cekcyn (56,1%) a najmniejszy – gmina Lubiewo (52,7%).

Wskaźnik liczby osób bezrobotnych w ludności w wieku produkcyjnym dla mężczyzn kształtuje się w gminach powiatu w przedziale 9,5-11,4%, a dla kobiet w przedziale 12,8%-16,2%.

Rysunek. Wybrane aspekty bezrobocia w powiecie tucholskim – z lewej: zmiany liczby bezrobotnych według płci, z prawej – udział bezrobotnych według poziomu wykształcenia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

W strukturze bezrobotnych według grup wiekowych powiat tucholski wyróżnia się bardzo dużym udziałem grupy najmłodszej, a co za tym idzie – niskim udziałem grup starszych. W roku 2013 na ogółem 3988 osoby pozostające bez pracy, aż 1033 stanowiły osoby poniżej 25 roku życia, 1190 – osoby z grupy 25 – 34 lat, 716 – osoby z grupy 35-44 lata, 673 – osoby z grupy 45-54 lata, a 376 – osoby starsze niż 55 lat. Udział najmłodszej grupy stanowił 25,9% ogółu i był najwyższy wśród powiatów województwa (średnia dla powiatów ziemskich wynosiła 21,7%). Także kolejna grupa (25-34) jest w powiecie tucholskim nad reprezentowana – bezrobotni w tym wieku stanowili 29,8% ogółu (drugi najwyższy udział wśród powiatów ziemskich). W tej grupie wiekowej znajduje się aż 1/3 wszystkich bezrobotnych kobiet w powiecie (jest to najwyższy wskaźnik wśród powiatów). W kolejnych grupach wiekowych powiat tucholski lokuje się na przeciwnej stronie skali – wśród powiatów o najniższych udziałach – jednak tu różnice wartości wskaźników pomiędzy poszczególnymi powiatami nie są już tak duże. Podkreślić więc należy, że na terenie powiatu w dużo większym stopniu, niż w innych częściach województwa zaznacza się problem bezrobocia wśród ludności młodej.

Tabela. Udział bezrobotnych w poszczególnych grupach wiekowych w ogólnej liczbie bezrobotnych

jednostka	24 lata i mniej			25-34			35-44			45-54			55 i więcej		
	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety	ogółem	mężczyźni	kobiety
powiat tucholski	25,9	24,9	26,8	29,8	25,3	33,6	18,0	15,8	19,8	16,9	19,5	14,7	9,4	14,6	5,1
powiaty ziemskie	21,7	21,4	21,9	28,5	25,2	31,2	20,9	19,1	22,5	18,2	19,0	17,5	10,7	15,3	7,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

W 2013 roku bezrobotni na terenie powiatu tucholskiego charakteryzowali się – w zakresie różnych zagadnień wpływających na ocenę bezrobocia - następującymi cechami:

- osoby poprzednio pracujące stanowiły 80% wszystkich zarejestrowanych bezrobotnych - jest to dosyć niski wskaźnik – w większości powiatów był on o kilka punktów procentowych wyższy. Bez wątpienia wskaźnik ten jest powiązany ze strukturą wieku osób bezrobotnych (w powiecie tucholskim szczególnie wysoki jest wskaźnik udziału osób młodych wśród ogółu bezrobotnych) – taki wskaźnik pośrednio dowodzi, że na terenie powiatu trudniej jest podjąć pierwszą pracę;
- do powyższego wskaźnika nawiązuje także udział absolwentów wśród bezrobotnych, który w powiecie tucholskim wynosi 7,1% i należy do zdecydowanie najwyższych wśród powiatów;
- osoby poprzednio pracujące zwolnione z przyczyn zakładu pracy stanowiły 4,5% ogółu bezrobotnych. Pod względem tego wskaźnika powiaty cechują się dużym zróżnicowaniem a grupa ta stanowi zazwyczaj kilka procent ogółu bezrobotnych. Powiat nie wyróżnia się w sposób szczególny na tle pozostałych;
- osoby z prawem do zasiłku stanowią 18% ogółu bezrobotnych – ten wskaźnik jest w powiatach silnie zróżnicowany i najczęściej wynosi kilkanaście procent, choć najniższy nie przekracza 9%, a najwyższy minimalnie przekracza 20%. Wskaźnik w powiecie tucholskim należy do najwyższych wśród powiatów;
- bezrobotni nowozarejestrowani stanowią 11,1% ogółu bezrobotnych i jest to wskaźnik typowy; najczęściej wskaźnik ten w powiatach wynosi 9-12% - sytuacja powiatu tucholskiego mieści się w kategoriach przeciętnych;
- bezrobotni wyrejestrowani z tytułu podjęcia pracy stanowili 6,4% bezrobotnych – wartość ta lokuje powiat wśród powiatów o najwyższym wskaźniku (jednocześnie jednak pokazuje jak niski jest wskaźnik osób bezrobotnych, którym udaje się pozyskać zatrudnienie);
- absolwenci szkół wyższych, którzy nie ukończyli 27 lat stanowią 0,8% ogółu bezrobotnych – ten wskaźnik we wszystkich powiatach jest bardzo niski (maksymalna jego wartość wynosi 1,6%) – wskaźnik ten jest trudny do interpretacji, bowiem poziom wykształcenia (a więc i liczba ludności z wykształceniem wyższym) jest zróżnicowany, duża część ludności w tym wieku wciąż studiuje niestacjonarnie, a w dodatku wśród ludności młodej szczególnie duży jest udział osób, które wyjeżdżają do pracy za granicę - jednak pomimo swoich wad wskazuje, że posiadanie wyższego wykształcenia poprawia szanse na rynku pracy;
- bezrobotni w wieku 18-24 pozostający bez pracy przez okres dłuższy niż 6 miesięcy (jest to 488 osób) stanowią w powiecie 12,2% wszystkich bezrobotnych – jest to jeden z najwyższych wskaźników wśród powiatów województwa – zazwyczaj ta grupa

stanowi 7-10% ogółu (w niektórych powiatach poniżej 6%) – jest to kolejna przesłanka potwierdzająca tezę o szczególnie trudnej sytuacji na rynku pracy ludności młodej;

- bezrobotni w wieku 55-64 pozostający bez pracy przez okres dłuższy niż 1 rok stanowią 4,4% i jest to jeden z niższych wskaźników wśród powiatów województwa.

Struktura bezrobotnych według stażu pracy wskazuje na szczególnie trudną sytuację osób dotąd nie pracujących – którzy stanowią aż 20% ogółu bezrobotnych, przy czym osoby nie mające stażu pracy wśród bezrobotnych mężczyzn stanowią 15% a wśród bezrobotnych kobiet – ponad 24% ogółu. W każdym z tych aspektów – są to jedne z najwyższych wskaźników wśród powiatów województwa. Inną cechą charakterystyczną jest bardzo mały udział wśród bezrobotnych osób mających niewielki staż pracy (do 1 roku) – pod tym względem powiat prezentuje najniższy wskaźnik w województwie, co świadczy o tym, że jeśli już mieszkańcy powiatu znajdują zatrudnienie, to bardzo rzadko dochodzi do rozwiązania stosunku pracy w ciągu pierwszego roku pracy. Pozostałe wskaźniki związane ze strukturą bezrobocia wg stażu pracy są typowe i nie wyróżniają powiatu tucholskiego. Podobnie jak w innych powiatach wysoki jest wśród bezrobotnych udział osób, które mają zaledwie kilkuletni staż pracy (1/4 stanowią osoby o stażu 1-5 lat, a ponad 15% osoby o stażu 5-10 lat). Generalnie wraz ze wzrostem stażu pracy maleje ryzyko pozostania bez pracy – osoby, które mają co najmniej 20-letni staż pracy stanowią tylko 12% ogółu bezrobotnych (choć wśród mężczyzn – aż 19%, a wśród kobiet – zaledwie 6%; wskaźnik dla mężczyzn jest tu dość wysoki na tle powiatów ziemskich, dla kobiet - typowy).

Struktura bezrobotnych wg poziomu wykształcenia nie jest jednoznaczna w interpretacji, bo należy tu uwzględnić kilka zmiennych, a poprzez generalizowanie pewnych zagadnień łatwo popełnić istotne błędy. Bez wątpienia sytuacja w powiecie tucholskim potwierdza generalną tezę, że ludność o najniższym poziomie wykształcenia jest w najtrudniejszej sytuacji na rynku pracy, bowiem aż 29% ogółu bezrobotnych stanowią osoby legitymujące się wykształceniem zaledwie gimnazjalnym lub nie posiadające nawet takiego wykształcenia (wśród mężczyzn odsetek ten wynosi ponad 1/3). Bardzo niski jest wśród bezrobotnych udział osób z wykształceniem wyższym – stanowią oni zaledwie 5,6% ogółu bezrobotnych. Nie można jednak generalizować, że zdobycie wyższego wykształcenia gwarantuje sukces na rynku pracy – tak niski udział osób z wyższym wykształceniem wśród bezrobotnych częściowo wynika z faktu, że wciąż ogólnie niski jest udział ludności z wyższym wykształceniem. Zresztą – wśród kobiet, które cechują się wyższym poziomem wykształcenia niż mężczyźni – wskaźnik ten jest już wyraźnie wyższy (ponad 7% wszystkich bezrobotnych kobiet ma wykształcenie wyższe). Należy się więc spodziewać, że wraz ze wzrostem liczby osób z wykształceniem wyższym, będzie rósł ich udział wśród osób poszukujących pracy. Kobiety ogólnie prezentują wyższy poziom wykształcenia i wśród ludności dorosłej, która kształciła się przed kilkoma dekadami, wyróżniały się zdecydowanym preferowaniem szkół ogólnokształcących, podczas gdy mężczyźni znacznie częściej wybierali szkoły zawodowe. W strukturze osób bezrobotnych cechy te znajdują odzwierciedlenie – w sytuacji gdy ogólnie brak jest pracy, struktura osób bezrobotnych oddaje te generalne struktury społeczne (struktura bezrobotnych jest tu wtórna w stosunku do struktury społecznej; to nie zapotrzebowanie rynku pracy jest przyczyną tych różnicowań). Dlatego też wśród bezrobotnych kobiet tak dużą część stanowią osoby o relatywnie wysokim poziomie wykształcenia (kobiety z wykształceniem policealnym oraz średnim zawodowym i ogólnokształcącym – stanowią razem 35% bezrobotnych kobiet). Na terenie powiatu bardzo wysoki jest wśród bezrobotnych udział osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym, co sugerowałoby, że ta grupa jest szczególnie silnie narażona na brak pracy i przeczyłoby tak silnie lansowanym tezom o konieczności wzmocnienia i rozwoju szkolnictwa zawodowego, jako instrumentu aktywnej walki z bezrobociem. Należy bowiem w tym miejscu pamiętać, że powiat

tucholski cechuje się specyficzną strukturą wykształcenia ludności – wyróżnia się na tle innych powiatów bardzo dużym udziałem ludności z wykształceniem zasadniczym zawodowym – a więc w tym przypadku tak wysoki wskaźnik tej grupy wykształcenia wśród bezrobotnych, jest pochodną ogólnej charakterystyki społeczności powiatu.

Porównanie powiatu tucholskiego z innymi powiatami województwa nie wskazuje szczególnej specyfiki powiatu. Należy uwzględnić fakt odmiennej struktury wykształcenia (wyższy udział ludności z wykształceniem zawodowym), ale ogólne reguły rynku pracy (czyli mniejsze szanse zatrudnienia dla osób o najniższym poziomie wykształcenia oraz generalnie wyższy poziom wykształcenia wśród bezrobotnych kobiet, niż bezrobotnych mężczyzn) są utrzymane.

Struktura osób bezrobotnych wg czasu pozostawania bez pracy jest zasadniczo odmienna dla mężczyzn i kobiet – jest to prawidłowość typowa dla wszystkich obszarów. W większości obszarów mężczyznom łatwiej jest znaleźć pracę (większa dostępność oferty pracy), poza tym presja społeczna i ekonomiczna związana z koniecznością utrzymania rodzin powoduje, że mężczyźni cechują się większą determinacją w poszukiwaniu zatrudnienia. Z powyższych powodów, stosunkowo mała część bezrobotnych mężczyzn pozostaje długotrwale bez pracy, a więc wśród mężczyzn przeważają ci z niewielkim okresem pozostawiania bez pracy. W powiecie tucholskim ogólnie 24,2% bezrobotnych pozostaje bez pracy nie dłużej niż 3 miesiące, następnie 17,9% - przez okres 3-6 miesięcy, a podobna liczba (18,4% ogółu) – przez okres 6-12 miesięcy. Nieco ponad 20% pozostaje bez pracy od 1 do 2 lat, a 18,6% - powyżej 2 lat. Aż 30% bezrobotnych mężczyzn poszukuje pracy przez okres nie dłuższy niż 3 miesiące, a tylko 12% - przez okres ponad 2 lat. Z kolei aż ¼ bezrobotnych kobiet pozostaje bez pracy przez okres ponad 2 lat, a ponad 1/5 – przez okres od 1 do 2 lat. Taka sytuacja jest niekorzystna z wielu względów – przede wszystkim długotrwałe pozostawianie bez pracy wiąże się nie tylko z postępującym pogarszaniem sytuacji ekonomicznej, ale także z sukcesywną utratą kwalifikacji zawodowych i brakiem rozwoju zawodowego. Wraz ze wzrostem długości okresu pozostawiania bez pracy, powrót na rynek pracy jest coraz trudniejszy, podobnie jak rozwój zawodowy po powrocie na rynek pracy.

Struktury bezrobocia wg czasu pozostawiania bez pracy są w powiecie tucholskim bardzo zbliżone do wartości w innych powiatach – sytuacja powiatu nie wyróżnia go w żadnym stopniu.

Tabela. Bezrobotni według zawodów – stan w końcu I półrocza 2014 (pokazano zawody o liczbie 20 i więcej zarejestrowanych bezrobotnych)

Nazwa zawodu	Bezrobotni ogółem	Bezrobotne kobiety	Bezrobotni absolwenci-razem	Bezrobotni absolwenci-kobiety	Bezrobotni powyżej 12 m-cy-razem	Bezrobotni powyżej 12 m-cy-kobiety
RAZEM	3353	1860	107	76	1161	687
Sprzedawca	474	435	12	12	221	210
Inny zawód lub brak zawodu	445	305	67	43	16	10
Ślusarz	151	18	0	0	66	9
Stolarz	113	17	0	0	47	10
Robotnik gospodarczy	91	31	0	0	40	19
Sortowacz materiałów drzewnych	70	28	0	0	24	9
Robotnik budowlany	68	0	0	0	27	0
Kucharz małej gastronomii	66	54	2	2	14	13

Krawiec	64	64	1	1	34	34
Technik ekonomista	57	49	1	1	20	18
Kucharz	55	47	0	0	30	25
Murarz	51	0	0	0	24	0
Szwaczka	48	48	0	0	17	17
Mechanik pojazdów samochodowych	40	0	1	0	14	0
Sprzątaczką biurowa	39	39	0	0	17	17
Technik prac biurowych	37	36	3	3	16	16
Rzeźnik - wędliniarz	36	4	0	0	13	2
Cukiernik	36	27	0	0	13	12
Fryzjer	35	34	1	1	15	15
Magazynier	33	8	0	0	13	5
Kelner	33	32	0	0	14	13
Robotnik leśny	33	4	0	0	11	2
Pakowacz	31	25	0	0	8	7
Robotnik pomocniczy w przemyśle przetwórczym	26	19	0	0	10	9
Przetwórcą owoców i warzyw	25	14	0	0	7	7
Malarz - tapeciarz	24	0	0	0	7	0
Kierowca samochodu ciężarowego	24	2	0	0	4	0
Technik handlowiec	22	19	0	0	6	6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Tucholi

Tabela. Oferty pracy zgłoszone w pierwszym półroczu 2014 roku wg zawodów (pokazano zawody o liczbie 10 i więcej zgłoszonych ofert)

Zawód	Liczba	Zawód	liczba
Łącznie zgłoszonych ofert	910	Operator obrabiarek sterowanych numerycznie	16
Robotnik gospodarczy	180	Kucharz małej gastronomii*	15
Technik prac biurowych*	73	Pakowacz	15
Ślusarz*	29	Przedstawiciel handlowy	13
Ogrodnik terenów zieleni	28	Cukiernik*	12
Magazynier	27	Kierowca samochodu ciężarowego	12
Kelner*	21	Kucharz*	11
Stolarz*	19	Sprzedawca*	11
Robotnik pomocniczy w przemyśle przetwórczym	19	Sprzątaczką biurowa	10
Sortowacz surowców wtórnych	19	Robotnik budowlany	10

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Powiatowego Urzędu Pracy w Tucholi

Przeprowadzone analizy bezrobocia prowadzą do następujących generalnych wniosków:

- Ogólny wskaźnik bezrobocia na terenie powiatu jest obiektywnie wysoki i daleki od aspiracji samorządów lokalnych, ale na tle pozostałej części województwa kujawsko-pomorskiego, cechującego się trwałym wysokim poziomem bezrobocia, sytuacja powiatu jest relatywnie korzystna. Tylko kilka powiatów ziemskich prezentuje zdecydowanie korzystniejszą sytuację, za to dość duża liczba powiatów ziemskich prezentuje sytuację zdecydowanie mniej korzystną.
- Powiat wykazuje niezbyt duże zróżnicowania wewnętrzne – poza gminą Lubiewo, wyróżniającą się nieco korzystniejszą sytuacją, pozostałe gminy w zakresie większości cech wykazują podobne parametry.
- Cechy strukturalne bezrobocia w powiecie nie wykazują istotnych różnic w stosunku do innych powiatów ziemskich - za wyjątkiem niekorzystnej sytuacji ludzi młodych na rynku pracy. Z przeprowadzonych analiz wynika, że na terenie powiatu wyższy jest wśród osób bezrobotnych udział najmłodszych grup wiekowych, większy jest udział absolwentów, większy jest udział osób, które dotąd nie pracowały. Osobom młodym na terenie powiatu tucholskiego jest więc trudniej niż przeciętnie pozyskać pracę.
- Podobnie jak w przypadku innych powiatów, w trudniejszej sytuacji na rynku pracy znajdują się kobiety – pomimo wykazywania wyższego poziomu wykształcenia.
- Podobnie jak w przypadku innych powiatów wzrost poziomu wykształcenia nie gwarantuje sukcesu na rynku pracy, ale zauważa się zależność w tej dziedzinie. W szczególności zwraca się uwagę na bardzo małe szanse na rynku pracy osób o bardzo niskim poziomie wykształcenia.

Miarą trudnej sytuacji materialnej ludności jest skala potrzeb w zakresie pomocy społecznej. Środowiskową pomoc społeczną definiuje się jako pomoc pieniężna i niepieniężna przyznawaną osobom mającym problemy z samodzielnym funkcjonowaniem w środowisku. Pomoc może mieć wymiar świadczeń pieniężnych (zasiłki stałe, zasiłki okresowe, zasiłki celowe) oraz niepieniężnych (m.in. praca socjalna, pomoc rzeczowa, usługi opiekuńcze). Tak więc – poza szczególnymi przypadkami losowymi – wysoka skala pomocy społecznej w danym obszarze będzie praktycznie zawsze wskazywała na trudne warunki materialne.

Wielkość pomocy społecznej nie zawsze jest porównywalna w szeregach czasowych, bowiem uzyskiwanie świadczeń regulowane jest prawnie – i odgórne regulacje dotyczące zasad przyznawania pomocy wpływają na zasięg pomocy – czyli udział ludności nią objętej (dobrym przykładem są zasiłki przyznawane w zależności od sytuacji materialnej – kwota będąca podstawą przyznawania pomocy jest zmienna). Coroczne zmiany nie muszą być więc efektem poprawy lub pogorszenia sytuacji materialnej, ale mogą być skutkiem zmian prawa. Wielkość pomocy społecznej pozostaje jednak zawsze porównywalna w tym samym okresie w ujęciu terytorialnym, bowiem zasady przyznawania pomocy są takie same dla wszystkich gmin, a więc zróżnicowanie skali pomocy w danym roku jest adekwatne do zróżnicowania skali potrzeb.

Liczba gospodarstw domowych, które korzystają w ostatnich latach ze świadczeń pomocy społecznej na terenie powiatu tucholskiego wynosi około 2,0-2,4 tys. rocznie, a liczba osób należących do tych gospodarstw to 7-9 tys. Dane te obejmują wszystkie rodziny i wszystkie osoby objęte pomocą bez względu na liczbę udzielen takiej pomocy w ciągu roku i skalę materialną tej pomocy.

Tabela. Liczba gospodarstw domowych, które w danym roku skorzystały ze świadczeń pomocy społecznej

Gmina	2009	2010	2011	2012	2013
Liczba gospodarstw domowych, które w danym roku skorzystały ze świadczeń pomocy społecznej					
Cekcyn	282	262	288	268	312
Gostycyn	254	245	237	232	271
Kęsowo	528	435	254	221	322
Lubiewo	312	266	270	231	263
Śliwice	326	306	293	293	313
Tuchola	1031	1056	998	891	906

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Liczba osób - członków gospodarstw domowych, które w danym roku skorzystały ze świadczeń pomocy społecznej

Gmina	2009	2010	2011	2012	2013
Liczba osób - członków gospodarstw domowych, które w danym roku skorzystały ze świadczeń pomocy społecznej					
Cekcyn	1085	968	1048	948	1087
Gostycyn	843	837	789	732	886
Kęsowo	1764	1626	895	775	1121
Lubiewo	1158	1033	1018	880	997
Śliwice	1270	1207	1156	1119	1172
Tuchola	3297	3246	2977	2541	2563
udział w liczbie ludności ogółem (%) – zasięg korzystania z pomocy społecznej					
Cekcyn	16,5	14,7	15,9	14,2	16,3
Gostycyn	16,2	15,9	15,0	13,9	17,0
Kęsowo	39,9	36,2	19,9	17,2	25,2
Lubiewo	20,0	17,7	17,4	15,0	16,9
Śliwice	23,3	21,6	20,7	20,0	21,0
Tuchola	16,3	15,9	14,6	12,4	12,5

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Zasięg korzystania z pomocy społecznej w powiecie tucholskim wg grup ekonomicznych - wskaźnik wyliczono jako udział korzystających w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym odpowiednio do ludności ogółem w tym wieku

grupa	2009	2010	2011	2012	2013	pozycja powiatu w 2013 (na 23)
ludność ogółem	19,8	18,5	16,4	14,5	16,2	4
grupa przedprodukcyjna	36,1	34,9	30,6	27,3	30,7	4
grupa produkcyjna	17,3	16,2	14,5	12,9	14,4	6
grupa poprodukcyjna	4,4	3,4	3,1	2,7	3,5	17

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Oznacza to, że zasięg korzystania z pomocy społecznej, czyli udział mieszkańców objętych świadczeniami, wynosi w powiecie przeciętnie 16,2% (w roku 2013) i lokuje powiat wśród jednostek o największej skali potrzeb.

W ujęciu poszczególnych gmin, największa skala pomocy – ponad 25% mieszkańców – dotyczy gminy Kęsowo, a najmniejsza – 12,5% gminy Tuchola. Gmina Tuchola wyróżnia się jednak bardzo niskim wskaźnikiem, bowiem pozostałe gminy notują tu wartości od 16 do 21%. Można więc powiedzieć, że zjawisko korzystania z pomocy społecznej ma charakter powszechny, bo dotyczy 1/4-1/6 ogółu mieszkańców. W skali powiatu dostępne są też dane dotyczące szczegółowych struktur wieku osób objętych pomocą. Wynika z nich, że aż 31% dzieci żyje w rodzinach objętych pomocą. A ponieważ pomocą objętych jest tylko 14% ludności w wieku produkcyjnym, należy wnioskować, że pomoc adresowana jest w dużej mierze do rodzin wielodzietnych. Zarówno w jednej jak i drugiej grupie ekonomicznej powiat wyróżnia się na tle województwa – tylko w 3 powiatach notuje się wyższy udział dzieci i młodzieży zamieszkującej rodziny objęte pomocą a tylko w 5 powiatach notuje się wyższy udział ludności w wieku produkcyjnym żyjącej w rodzinach objętych pomocą. Bez wątpienia fakt, że aż 14% ludności w wieku produkcyjnym korzysta z pomocy socjalnej, jest pochodną wysokiego poziomu bezrobocia oraz niskich poziomów dochodów uzyskiwanych przez osoby pracujące (w rodzinach wielodzietnych spełnienie kryterium dochodowego, przy niskim poziomie wynagrodzeń i wysokim poziomie bezrobocia, sugerującym, że jedno z małżonków nie pracuje, nie jest trudne). Warto także zauważyć, że relatywnie niska jest skala korzystających z pomocy przez osoby starsze.

Tabela. Zasięg korzystania z pomocy społecznej wg grup ekonomicznych - wskaźnik wyliczono jako udział korzystających w wieku przedprodukcyjnym, produkcyjnym i poprodukcyjnym odpowiednio do ludności ogółem w tym wieku (2013 rok)

powiat	rodziny otrzymujące zasiłki rodzinne na dzieci (liczba)	dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny - ogółem (osoba)	dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny (osoba)	udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku (%)
lipnowski	4256	8585	7767	54,1
rypiński	2637	5159	4664	51,2
radziejowski	2287	4194	3716	49,0
grudziądzki	2185	4354	3896	44,7
tucholski	2573	4978	4541	44,4
włocławski	4236	8111	7268	43,7
golubsko-dobrzyński	2340	4544	4066	43,2
żniński	3283	6209	5636	40,7
aleksandrowski	2459	4639	4191	40,3
wąbrzeski	1495	3053	2786	39,5
brodnicki	3404	7018	6353	38,9
chełmiński	2258	4507	4135	38,9

mogileński	1947	3831	3465	38,7
sępoleński	1781	3647	3339	38,3
nakielski	3794	7491	6831	38,1
świecki	4039	8084	7399	36,9
m.Grudziądz	3639	6524	6020	35,3
inowrocławski	5999	11105	9998	34,6
toruński	4016	8033	7353	33,0
m.Włocławek	3188	5755	5207	27,6
bydgoski	3431	6836	6208	26,4
m.Toruń	3949	7564	6930	20,8
m.Bydgoszcz	6764	12578	11482	20,3

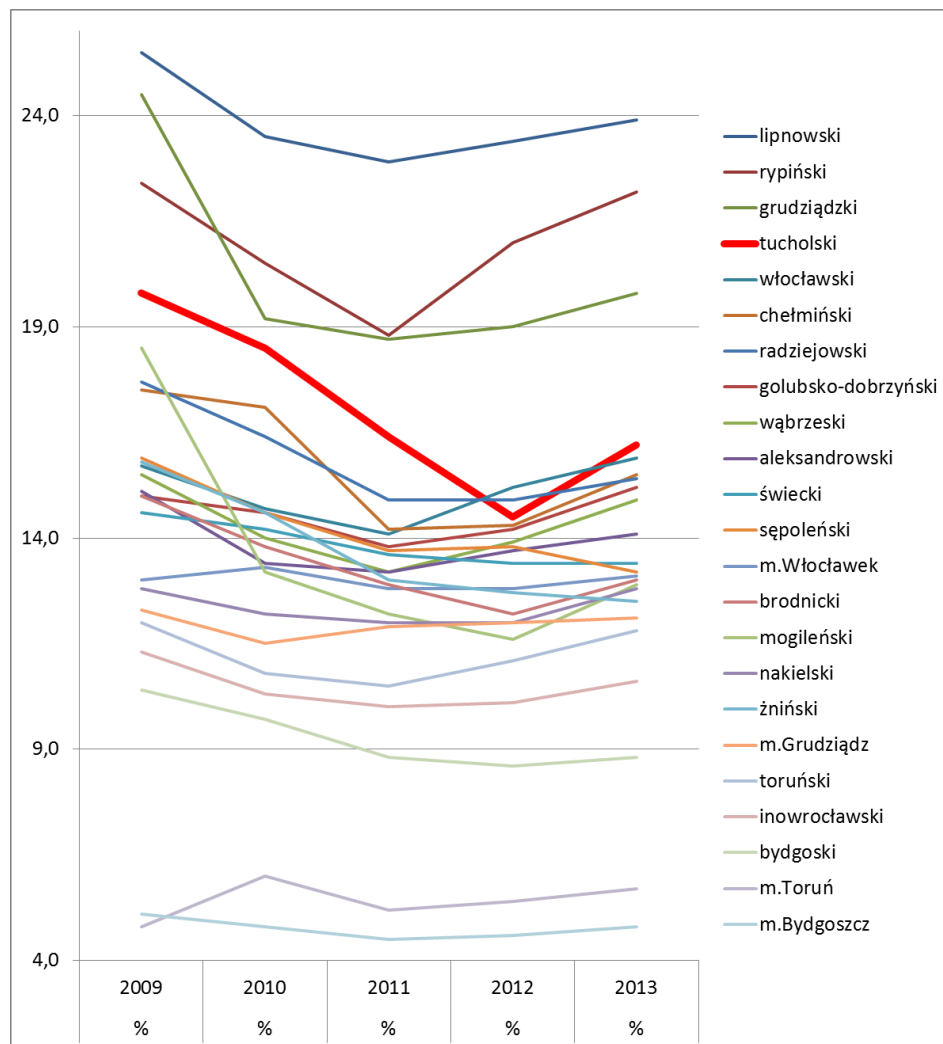
Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Porównanie sytuacji obserwowanej w powiecie tucholskim na tle innych powiatów wskazuje, że powiat wyróżnia się dużą skalą zasięgu pomocy. Wprawdzie na terenie województwa są trzy powiaty o zdecydowanie najwyższym poziomie wskaźnika korzystających (lipnowski, rypiński, grudziądzki), gdzie skala pomocy jest znacznie wyższa, ale w zachodniej części województwa powiat tucholski się wyróżnia. Warto jednak zauważyć, że w powiatach o relatywnie dobrej sytuacji gospodarczej, niskim poziomie bezrobocia i znacząco wyższym poziomie rozwoju społecznego, skala zapotrzebowania na pomoc społeczną nie jest nawet 2-krotnie niższa (np. w powiecie bydgoskim wskaźnik ten wynosi około 9%). Nawet w największych i najlepiej rozwiniętych miastach - Bydgoszczy i Toruniu – udział korzystających z pomocy społecznej wynosi kilka procent, a więc jest około 3-4-krotnie niższy, niż w powiecie tucholskim.

Tabela. Zasiłki rodzinne w gminach powiatu tucholskiego

gmina	udział dzieci w wieku do lat 17, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny w ogólnej liczbie dzieci w tym wieku (%)					
	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Cekcyn	71,2	66,3	60,5	56,4	50,7	47,2
Gostycyn	64,0	59,3	54,3	50,2	44,4	42,7
Kęsowo	67,2	59,1	56,0	54,2	48,2	43,9
Lubiewo	66,5	61,6	59,6	56,8	53,1	49,4
Śliwice	77,9	72,4	66,2	65,7	60,8	59,7
Tuchola	56,7	51,5	47,6	43,9	39,7	37,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Rysunek. Zasięg korzystania z pomocy społecznej - udział korzystających w liczbie mieszkańców ogółem

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Interesującym i bardzo wymiernym wskaźnikiem sytuacji materialnej rodzin posiadających dzieci, jest skala udzielania zasiłków rodzinnych. Jest to rodzaj zasiłku, który jest bezpośrednio powiązany z poziomem dochodów uzyskiwanych przeciętnie na jednego

członka gospodarstwa domowego (jest też bardzo nieliczna część zasiłków rodzinnych nie związanych z kryterium dochodowym, ale w ogólnej liczbie ze względu na niewielką skalę, można je pominąć). W przypadku gmin powiatu tucholskiego, zasiłek ten jest pobierany na od 40 do 50% dzieci w wieku do 17% (wyjątek stanowi gmina Tuchola z nieco niższym i gmina Śliwice ze znacznie wyższym wskaźnikiem) – inaczej ujmując od 37,4% dzieci w gminie Tuchola do prawie 60% dzieci w gminie Śliwice, żyje w rodzinach, w których dochód w przeliczeniu na 1 członka rodziny jest na tyle niski, że uprawnia do uzyskania takiego świadczenia. Warto zauważyć, że w roku 2013 w powiecie tucholskim wskaźnik ten wyniósł przeciętnie 44,4% - podczas gdy najniższy w mieście Bydgoszcz wynosił 20,3%, a najwyższy – w powiecie lipnowskim – 54,1%. Powiat tucholski lokował się na 4. pozycji. W skali gmin najwyższą wartość notowała gmina Skrwilno (niespełna 66%), a najniższą – gmina Osielsko – niespełna 14% (choć stanowiła ona wyjątek, bo kolejne o najniższych wartościach notowały już wskaźnik na poziomie około 20%). Gmina Śliwice zajmowała 5. pozycję wśród 144 gmin.

Ponad 3% mieszkańców powiatu to osoby niepełnosprawne. W tabeli przedstawiono liczbę osób niepełnosprawnych wg orzeczeń wydawanych przez Powiatowy Zespół Orzekania o Niepełnosprawności. Zaliczenie do osób niepełnosprawnych oraz ustalenie stopnia niepełnosprawności jest bardzo istotne w kontekście możliwości uzyskania świadczeń społecznych oraz dla sytuacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy.

Tabela. Liczba osób niepełnosprawnych w roku 2013 i 2014

Gmina	Orzeczenia o niepełnosprawności wydawane przez PZON					
	Liczba osób niepełnosprawnych	2013		Liczba osób niepełnosprawnych	2014	
		W tym liczba dzieci i młodzieży do 16 lat	W tym liczba dzieci i młodzieży 16-25		W tym liczba dzieci i młodzieży do 16 lat	W tym liczba dzieci i młodzieży 16-25
Cekcyn	1560	51	17	1781	52	29
Tuchola		114	65		121	64
Gostycyn		21	14		28	9
Lubiewo		37	17		42	13
Śliwice		32	14		31	22
Kęsowo		33	12		23	18

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Starostwa Powiatowego w Tucholi

Gospodarka

W okresie 1995-2013 liczba podmiotów gospodarczych na terenie powiatu wzrosła o 85,5%. Najwyższy wzrost – bo aż 3-krotny zanotowała gmina Kęsowo, co wynikało z bardzo słabego poziomu rozwoju w okresie początkowym i wzrostu o charakterze „kompensacyjnym” (nadrabiania strat w stosunku do lepiej rozwiniętych obszarów). W 1995 roku na terenie tej gminy w rejestrze REGON widniały tylko 74 podmioty gospodarcze. Jednak nawet pomimo tak dynamicznego wzrostu, gmina Kęsowo wciąż notuje najniższy wskaźnik wśród gmin powiatu i jeden z najniższych w województwie (jeśli porówna się tylko obszary wiejskie, to na terenie powiatu gmina Kęsowo bardzo nieznacznie wyprzedza obszary wiejskie gminy Tuchola, jeśli uwzględni się wskaźnik dla całej gminy Tuchola – jest on w gminie Kęsowo znacznie niższy). Dużą dynamiką rozwoju cechowały się także gmina Lubiewo (wzrost liczby podmiotów ponad 2,6-razy) oraz gmina Gostycyn (wzrost ponad 2,5-razy). Miasto Tuchola zwiększyło liczbę podmiotów o niespełna 48%. Obszary wiejskie gminy Tuchola oraz gmina Śliwice wykazywały najniższy wzrosty i w całym okresie nawet nie podwoiły liczby zarejestrowanych podmiotów.

Poza gminą Kęsowo, gdzie wciąż obserwuje się zwiększanie liczby podmiotów w rejestrze REGON, na terenie całego powiatu widoczna jest w ostatnich latach ich stagnacja – w niektórych gminach obecnie jest ich nawet mniej, niż w poprzednich latach.

Analiza udziału gmin w ogólnym potencjale powiatu, wskazuje na duże zmiany, które zaszły w tym zakresie w ostatnich latach. W roku 1995 miasto Tuchola skupiało ponad połowę wszystkich firm, a łącznie gmina Tuchola koncentrowała prawie 61% wszystkich podmiotów. Obecnie miasto skupia tylko 41% podmiotów, a cała gmina – połowę wszystkich w powiecie. Znacznie wzrosło znaczenie gmin: Gostycyn – z niepełna 8% do prawie 11% i Lubiewo – z nieco ponad 7% do ponad 10% wszystkich zarejestrowanych w powiecie podmiotów. Znaczny jest też wzrost udziału w ogólnym potencjale gminy Kęsowo (z zaledwie 4% do 6,5%) choć obiektywnie nie jest to wciąż duży udział. Poprawiło się także znaczenie gminy Cekcyn, a znaczenie gminy Śliwice pozostało w praktyce bez zmian (sytuacja gminy nie jest jednak stabilna – początkowo jej znaczenie rosło, a potem zauważalnie zmalało, obecnie jest porównywalne z stanem z roku 1995 tylko dzięki wzrostowi w ostatnich kilku latach).

Wśród gmin powiatu najwyższy wskaźnik przedsiębiorczości (liczba zarejestrowanych podmiotów w rejestrze REGON na 1000 mieszkańców) wykazuje gmina Tuchola – 82,6. Na tę uśrednioną dla gminy wartość składa się wskaźnik w mieście wynoszący 99,5 oraz bardzo niski wskaźnik na obszarach wiejskich gminy – wynoszący tylko 46,0. Wysoki wskaźnik dla miasta bardzo zawyża wskaźnik średni dla powiatu (wynosi on 69,3) – wskutek czego żadna gmina wiejska nie przekracza średniej wartości powiatowej. Najwyższy wskaźnik na obszarach wiejskich powiatu notuje gmina Gostycyn (67,8), nieco gorsze są wskaźniki w gminach Śliwice i Cekcyn (po około 62). Wyraźnie niższy jest natomiast wskaźnik w gminie Lubiewo (niepełna 55), a znacznie niższy – w gminie Kęsowo (48,3).

Porównanie liczby podmiotów na terenie powiatu tucholskiego z terenem województwa i sąsiednimi powiatami w pomorskim i wielkopolskim, prowadzi do następujących wniosków:

- wśród powiatów województwa kujawsko-pomorskiego, powiat tucholski z liczbą 3392 podmiotów, w roku 2013 lokował się na 17. pozycji; najbardziej podobną liczbę podmiotów wykazywały powiaty: golubsko-dobrzyński (3408), rypiński (3363) i mogileński (3314),

- na tle powiatów stanowiących bezpośrednie i nieco dalsze sąsiedztwo, liczba podmiotów gospodarczych w powiecie tucholskim (3,4 tys.) jest bardzo mała – tylko powiat sępoleński wykazuje mniejszą wartość (3,1 tys.), powiat świecki notuje 7,4 tys., bydgoski – 11,8 tys., chojnicki – 8,4 tys., starogardzki – 11,2 tys., bytowski – 6,2 tys., kościerski – 5,7 tys., człuchowski – 5,1 tys., złotowski – 5,0 tys. Potencjał przedsiębiorczości tych powiatów jest więc znacznie większy – liczba zarejestrowanych podmiotów jest większa o kilkadziesiąt procent, a w niektórych powiatach - nawet kilkukrotnie,
- miasto Tuchola lokuje się na 15. pozycji wśród 52 miast województwa (w 2013 roku liczyło 1397 podmiotów) – podobną liczbę działających podmiotów gospodarczych prezentują: Żnin (1448), Golub-Dobrzyń (1259), Ciechocinek (1502), Solec Kujawski (1510),
- wśród 144 gmin województwa najwyższą lokatę notuje gmina Tuchola (18); pozostałe lokują się wśród gmin o niewielkiej liczbie i notują odpowiednio pozycje: Cekcyn – 78, Gostycyn – 88, Lubiewo – 93, Śliwice – 95, Kęsowo – 125,
- wśród 35 gmin miejsko-wiejskich, Tuchola jest na 7. pozycji,
- należy odnotować wyraźny spadek pozycji gmin Cekcyn, Tuchola i Śliwice – obecnie lokują się one znacznie niżej, niż kilka-kilkanaście lat temu.

Analiza struktur branżowych (udział różnych rodzajów działalności w ogólnej liczbie podmiotów) wskazuje na istotne różnice zachodzące pomiędzy gminami powiatu, ale także w stosunku do średnich wartości wojewódzkich. Przeciętnie na obszarach wiejskich województwa największe znaczenie mają następujące rodzaje działalności:

- Sekcja G (Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle) – skupiająca ponad 1/4 wszystkich podmiotów (w roku 2013 – 26,4%),
- Sekcja F (Budownictwo) – 14,7%,
- Sekcja C (Przetwórstwo przemysłowe) – 10,3%,
- Sekcja H (Transport i gospodarka magazynowa) – 7,3%,
- tzw. usługi publiczne („sfera budżetowa”) - skupiające administrację, edukację, ochronę zdrowia, pomoc społeczną – (sekcje O, P, Q) – 9,5%,
- Sekcja A (Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo) – 7,1%,

Wymienione powyżej działalności skupiają około 2/3 wszystkich podmiotów.

Na obszarach wiejskich powiatu tucholskiego należy zwrócić uwagę na następujące cechy charakterystyczne struktury:

- znacznie wyższy jest udział sekcji A – jednak w stosunku do innych obszarów wiejskich województwa, gdzie dominują działalności stricte rolnicze, w powiecie tucholskim dobrze rozwinęły się także działalności w zakresie leśnictwa – w gminach Cekcyn i Śliwice takich podmiotów jest więcej, niż „rolniczych”; na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, powiat tucholski ma najwyższy wskaźnik liczby podmiotów w dziale 02 (leśnictwo i pozyskiwanie drewna) w odniesieniu do liczby ludności (1,8/1000 mieszk.; kolejny powiat - sępoleński, ma wskaźnik 1,5, a kolejny – świecki – 1,1; jednak w powiatach bytowskim i człuchowskim wskaźnik ten jest jeszcze wyższy – odpowiednio: 3,2 oraz 2,5),

- gmina Cekcyn wykazuje największą wśród 144 gmin województwa liczbę podmiotów w dziale 02 (leśnictwo i pozyskiwanie drewna) – jest to 37 (w całym powiecie – 88) na 796 w województwie; gmina Śliwice zajmuje pod tym względem miejsce 18., Tuchola – 19., Gostycyn – 21., Lubiewo – 29., a Kęsowo – 79. Pod względem wskaźnika tego rodzaju firm na 1000 mieszkańców, gmina Cekcyn zajmuje 1. pozycję, Śliwice – 9., Gostycyn – 14., Lubiewo – 17., Tuchola – 52., a Kęsowo – 63.,
- pod względem ogólnego stanu przetwórstwa przemysłowego, gminy powiatu (poza Tucholą) zajmują dosyć odległe lokaty (gmina Tuchola zajmuje pod względem liczby podmiotów w sekcji C - 16. pozycję, pozostałe od 59. do 128.), ale gmina Tuchola i Gostycyn wyróżniają się dużą liczbą firm w zakresie produkcji artykułów spożywczych (9. i 16. lokata), a gminy Tuchola, Śliwice i Cekcyn dużą liczbą firm w zakresie produkcji wyrobów z drewna oraz korka (odpowiednio: 6., 10. i 12. pozycja); gmina Tuchola zajmuje 11. pozycję pod względem liczby firm prowadzących produkcję maszyn, 9. – pod względem liczby firm prowadzących produkcję pojazdów samochodowych i naczep oraz 2. pod względem produkcji pozostałego sprzętu transportowego (pod względem wartości bezwzględnych nie są tu duże liczby – odpowiednio: 8, 2 i 5 podmiotów – są to jednak działalności bardzo rzadko reprezentowane w województwie),

Wskaźniki branżowe odniesione do liczby mieszkańców wskazują, że ponadprzeciętnie dobrze rozwinęły się następujące działalności (oprócz wspomnianego pozyskania i przetwórstwa drewna):

- produkcja artykułów spożywczych w gminie Gostycyn – 4. najwyższy wskaźnik wśród 144 gmin województwa,
- produkcja wyrobów z drewna oraz korka – gmina Śliwice – 2., gmina Cekcyn – 6., gmina Lubiewo – 14., gmina Tuchola – 18. najwyższy wskaźnik wśród 144 gmin województwa,
- produkcja mebli – gmina Śliwice - najwyższy wskaźnik wśród 144 gmin województwa (firm tych jest w gminie tylko 14 na prawie 1400 w województwie, w tym 866 poza powiatami grodzkimi, co pod względem liczby lokuje gminę na 19. miejscu w województwie- jednak wskaźnik odniesiony do liczby ludności - jest w gminie najwyższy),
- budownictwo – gmina Gostycyn lokuje się na 20. pozycji pod względem ogólnego wskaźnika budownictwa, ale w zakresie robót budowlanych specjalistycznych – na 4. pozycji.

Ponieważ ogólny wskaźnik przedsiębiorczości (liczba podmiotów w stosunku do liczby ludności) na terenie powiatu jest dosyć niski, to także wskaźniki cząstkowe (obliczone dla poszczególnych rodzajów działalności), będą niższe, niż w obszarach o ogólnie dobrym stanie rozwoju przedsiębiorczości. Na terenie powiatu uwagę zwraca przede wszystkim zróżnicowana sytuacja w zakresie działalności uważanych za kluczowe dla rozwoju („kluczowe” – ponieważ mające podstawowe znaczenie dla obsługi ludności oraz tworzące liczne miejsca pracy). W szczególności (na obszarach wiejskich powiatu):

- w sekcji C (przetwórstwo przemysłowe) – poza obszarami wiejskimi gminy Tuchola, wszystkie gminy wykazują wskaźniki korzystniejsze od średniej,
- w sekcji F (budownictwo) – korzystna sytuacja gmin Gostycyn i Cekcyn (wyraźnie powyżej średniej), pozostałe gminy poniżej średniej, w tym Kęsowo na poziomie około połowy wartości średniej,

- w sekcji G (handel i naprawy) – wszystkie gminy wyraźnie poniżej średniej (przy średniej równej 18,2/1000 najlepsza gmina – Gostycyn – wykazuje wskaźnik 16,9/1000; bardzo niekorzystna sytuacja w gminach Cekcyn, Lubiewo i w obszarach wiejskich gminy Tuchola – wskaźniki na poziomie 10-11/1000),
- w sekcji H (transport i gospodarka magazynowa) – wszystkie gminy wyraźnie poniżej średniej (przy średniej 5,0/1000 najlepsza gmina Śliwice ma wskaźnik 4,5/1000),
- w zakresie usług publicznych rozszerzonych o działalność związaną z kulturą i rozrywką (sekcja R – część podmiotów w tej sekcji to podmioty publiczne, większość – komercyjne) – w gminach Lubiewo i Cekcyn sytuacja korzystniejsza od średniej, w gminach Śliwice i Gostycyn – nieco gorsza, w gminie Kęsowo i na obszarach wiejskich gminy Tuchola – znacznie poniżej średniej).

Powiat tucholski jest utożsamiany z działalnościami turystycznymi. Ich specyfika powoduje, że trudno jest statystycznie wyrazić stan rozwoju tego typu działalności (a więc wskazać jaka część podmiotów gospodarczych jest powiązana bezpośrednio lub pośrednio z działalnościami turystycznymi – albo w innym ujęciu: jaka część podmiotów gospodarczych funkcjonuje dzięki turystyce). W praktyce bardzo niewiele rodzajów działalności służy wyłącznie ruchowi turystycznemu (np. placówki handlowe obsługujące ruch turystyczny nie są w żaden sposób klasyfikowane w inny sposób, niż placówki obsługujące mieszkańców) i nie jest możliwe „wydzielenie” sektora turystycznego. W statystykach możliwa jest jedynie identyfikacja dwóch rodzajów działalności, które w zdecydowanej mierze będą związane z obsługą turystyki – a więc ich stan rozwoju może świadczyć o potencjale turystycznym. Są to:

- zakwaterowanie (dział 55) – gmina Lubiewo lokuje się na 5. pozycji pod względem wskaźnika podmiotów w tym dziale na 1000 mieszkańców – firm takich działa jednak ogólnie w województwie bardzo niewiele (w całym województwie GUS wykazuje ich 685, w tym poza powiatami grodzkimi – 397, a w całym powiecie tucholskim – 19, w gminie Lubiewo – 6; nie są to dane pełne i wiarygodne, nie uwzględniają wielu popularnych form udzielania noclegów – nie mogą być traktowane jako podstawa do jakiegokolwiek wnioskowania),
- działalność usługowa związana z żywnością (dział 56) – w całym powiecie wskazuje się 69 podmiotów tego rodzaju, w tym aż 33 w gminie Tuchola, 13 w gminie Lubiewo, 8 – Śliwice, 7 – Cekcyn, 5 – Gostycyn, 3 – Kęsowo. Wartości te – zarówno bezwzględnie, jak i w odniesieniu do liczby mieszkańców, lokują gminy powiatu na odległych pozycjach w województwie (pod względem liczby najlepsza gmina Tuchola jest na 18 pozycji – pozostałe od 52. do 116., pod względem wskaźnika na 1000 mieszkańców – gmina Lubiewo jest na 22 pozycji).

Należy więc jednoznacznie stwierdzić, że dane dotyczące struktur przedsiębiorczości, publikowane przez GUS nie mają żadnej wartości dla oceny stanu rozwoju sektora turystycznego.

Przeprowadzone analizy prowadzą do następujących generalnych wniosków:

- Powiat tucholski ogółem, ale także każda z gmin powiatu, prezentują relatywnie niskie wskaźniki przedsiębiorczości.
- Niekorzystny jest fakt, że z wyjątkiem powiatu sępoleńskiego, wszystkie powiaty sąsiadujące prezentują wskaźniki korzystniejsze lub znacznie korzystniejsze. Także powiat sępoleński – mniejszy pod względem powierzchni i liczby mieszkańców, w niektórych aspektach jest lepszy od tucholskiego. Wszystkie powiaty sąsiednie (z wyjątkiem bydgoskiego) wykazują wiele podobieństw

charakteru do powiatu tucholskiego – stąd są postrzegane jako jego potencjalni rywale w procesie konkurencyjności regionalnej. Niskie wskaźniki przedsiębiorczości obniżają znacznie konkurencyjność powiatu i bardzo negatywnie wpływają na jego wizerunek.

- Szczególnie niekorzystny jest stan rozwoju działalności handlowych – mających bezpośredni wpływ na jakość życia mieszkańców, ale także tworzący lokalne miejsca pracy. W niektórych gminach słaby stan rozwoju można powiązać z rozproszeniem osadnictwa, ale nie jest to wyjaśnienie dla aż tak niskich ogólnych wskaźników.
- W ostatnich latach rozwój przedsiębiorczości na terenie powiatu przebiegał znacznie wolniej niż przeciętnie w województwie oraz wolniej niż w powiatach sąsiednich. W efekcie – powiększyły się dysproporcje pomiędzy powiatem tucholskim, a powiatami sąsiednimi i znacznie obniżyły się pozycje gmin powiatu – niektóre z nich przed 10-15 laty były postrzegane jako obszary o wysokiej przedsiębiorczości, obecnie wszystkie gminy powiatu należy zaliczyć do obszarów na tle województwa wykazujących wskaźnik słabe, bardzo słabe lub co najwyżej – przeciętne. Względnie (na tle innych obszarów) nastąpiło więc istotne pogorszenie stanu przedsiębiorczości powiatu.
- Analiza struktur przedsiębiorczości pozwala na wskazanie specjalizacji gospodarki powiatu związanej z gospodarką leśną, pozyskaniem i przetwórstwem drewna, w tym produkcją wyrobów z drewna i produkcją mebli. Działalności te zdecydowanie wyróżniają powiat i niektóre gminy, ale należy pamiętać, że nie są na jego terenie równomiernie i powszechnie rozwinięte.

Tabela. Liczba podmiotów zarejestrowanych w systemie REGON

Jednostka	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Tuchola - miasto	945	950	1004	1134	1210	1268	1312	1355	1428	1392	1420	1407	1423	1427	1450	1420	1387	1392	1397
Tuchola - obszar wiejski	169	193	207	206	214	226	242	272	286	270	274	269	273	281	272	282	278	297	301
Cekcyn	185	252	271	299	314	357	348	378	403	382	388	394	399	413	382	402	410	415	415
Gostycyn	145	199	224	243	261	287	314	329	332	315	328	322	336	354	364	371	353	357	369
Kęsowo	74	104	123	132	137	162	161	168	177	170	182	184	197	200	197	204	211	217	222
Lubiewo	129	196	217	243	267	286	294	318	333	326	331	334	328	334	338	358	329	321	345
Śliwice	182	235	259	289	291	324	310	321	330	313	322	336	330	353	319	318	329	348	343
powiat razem	1829	2129	2305	2546	2694	2910	2981	3141	3289	3168	3245	3246	3286	3362	3322	3355	3297	3347	3392

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Wskaźnik zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na 1000 mk

Jednostka	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Tuchola - miasto	67,7	67,7	70,8	79,7	86,2	90,1	93,7	97,4	102,5	99,6	101,6	100,8	102,8	102,7	104,0	101,3	98,9	99,5
Tuchola - obszar wiejski	27,9	31,5	34,2	33,8	35,6	37,8	40,2	44,6	46,9	44,3	44,8	43,9	44,1	45,2	43,3	44,4	43,5	46,0
Cekcyn	29,0	39,4	42,4	46,2	49,3	56,1	54,7	59,0	63,0	59,7	60,4	60,7	61,4	63,0	58,2	60,9	62,1	62,1
Gostycyn	26,7	36,4	41,1	44,7	49,4	54,5	59,9	62,7	63,8	60,8	63,1	62,3	64,8	68,0	70,2	70,5	67,0	67,8
Kęsowo	16,3	22,9	27,0	29,0	31,0	36,5	36,3	37,9	40,1	38,6	41,7	42,0	44,7	45,4	44,6	45,5	47,0	48,3
Lubiewo	22,3	33,8	37,4	42,2	47,6	51,2	52,4	56,6	58,9	57,7	57,8	58,5	57,2	57,5	58,5	61,3	56,3	54,8
Śliwice	34,2	44,3	49,2	54,9	55,4	61,0	58,0	59,9	61,1	57,7	59,3	61,5	60,5	64,6	58,6	56,9	59,0	62,3
powiat razem	38,5	44,7	48,3	53,2	57,3	61,9	63,4	66,7	69,8	67,2	68,7	68,6	69,5	70,7	69,8	69,7	68,4	69,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela . Wskaźnik zarejestrowanych podmiotów wg rodzajów działalności (na 1000 mk)

Sekcja/dział	Opis	Gmina Cekcyn	Gmina Gostycyn	Gmina Kęsowo	Gmina Lubiewo	Gmina Śliwice	Gmina Tuchola
	Ogółem	62,1	70,1	49,4	58,9	61,4	83,0
SEKCJA A	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	7,9	7,0	5,1	5,5	4,7	3,7
1	Uprawy rolne, chów i hodowla zwierząt, łowiectwo, włączając działalność usługową	2,4	4,7	4,7	3,8	2,1	3,1
2	Leśnictwo i pozyskiwanie drewna	5,5	2,3	0,4	1,7	2,5	0,6
3	Rybactwo	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
SEKCJA C	Przetwórstwo przemysłowe	7,2	8,4	4,4	7,3	10,6	8,6
10	Produkcja artykułów spożywczych	0,6	2,8	1,1	0,7	0,4	1,3
11	Produkcja napojów	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0
12	Produkcja wyrobów tytoniowych	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
13	Produkcja wyrobów tekstylnych	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
14	Produkcja odzieży	0,4	0,4	0,4	0,2	0,0	0,4
15	Produkcja skór i wyrobów ze skór wyprawionych	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
16	Produkcja wyrobów z drewna oraz korka,	3,3	0,4	0,9	2,1	4,5	1,7
17	Produkcja papieru i wyrobów z papieru	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
18	Poligrafia i reprodukcja zapisanych nośników informacji	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,3

Sekcja/dział	Opis	Gmina Cekcyn	Gmina Gostycyn	Gmina Kęsowo	Gmina Lubiewo	Gmina Śliwice	Gmina Tuchola
25	Produkcja metalowych wyrobów gotowych,	0,7	1,3	0,4	1,7	0,9	1,5
31	Produkcja mebli	0,1	0,4	0,4	0,5	2,5	0,4
SEKCJA F	Budownictwo	12,0	13,5	5,1	8,9	8,4	10,2
SEKCJA G	Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	10,6	16,9	16,0	11,3	14,7	19,0
45	Handel hurtowy i detaliczny pojazdami samochodowymi; naprawa pojazdów samochodowych	2,5	4,2	3,6	1,9	2,7	4,2
46	Handel hurtowy, z wyłączeniem handlu pojazdami samochodowymi	1,9	3,6	3,8	2,4	2,1	3,6
47	Handel detaliczny, z wyłączeniem handlu detalicznego pojazdami samochodowymi	6,1	9,1	8,7	7,0	9,8	11,2
SEKCJA H	Transport i gospodarka magazynowa	3,6	2,8	2,7	4,3	4,5	3,3
SEKCJA I	Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	1,5	1,1	0,9	3,2	1,4	2,0
55	Zakwaterowanie	0,4	0,2	0,2	1,0	0,0	0,4
56	Działalność usługowa związana z wyżywieniem	1,0	0,9	0,7	2,2	1,4	1,6
SEKCJA J	Informacja i komunikacja	0,3	0,4	0,7	0,3	0,9	1,8
SEKCJA K	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	1,0	1,1	1,8	1,4	1,1	1,9
SEKCJA L	Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	0,4	0,9	0,9	0,2	0,2	5,0
SEKCJA M	Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	2,2	3,6	1,1	2,2	3,2	5,7
SEKCJA N	Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	2,4	0,8	1,3	0,9	0,7	1,8
SEKCJA O	Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	1,9	1,7	2,4	1,9	1,4	1,0
SEKCJA P	Edukacja	3,1	1,5	1,6	3,1	2,5	4,7
SEKCJA Q	Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	2,5	2,8	0,7	2,2	2,3	6,0
SEKCJA R	Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	1,0	0,9	1,1	1,9	1,1	1,7
SEKCJA S	Pozostała działalność usługowa	4,0	5,3	3,3	3,6	3,4	6,0
	Pozostałe - nie wykazane powyżej	0,1	1,1	0,2	0,9	0,4	0,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Porównanie struktury zarejestrowanych podmiotów wg sekcji (% ogółu zarejestrowanych podmiotów)

Sekcja	Opis	województwo			powiat						
		obszary wiejskie	miasta	miasta (bez 4 grodzkich)	m. Tuchola	o.w. Tuchola	Cekcyn	Gostycyn	Kęsowo	Lubiewo	Śliwice
Sekcja A	Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo	7,1	0,8	1,3	3,1	10,6	12,8	10,0	10,4	9,3	7,6
Sekcja B	Górnictwo i wydobywanie	0,2	0,1	0,1	0,1	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sekcja C	Przetwórstwo przemysłowe	10,3	8,6	9,2	10,5	9,3	11,6	11,9	9,0	12,5	17,2
Sekcja D	Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych	0,3	0,2	0,3	0,2	0,7	0,0	0,8	0,0	0,6	0,0
Sekcja E	Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją	0,6	0,3	0,4	0,3	0,7	0,2	0,8	0,5	0,9	0,6
Sekcja F	Budownictwo	14,7	10,4	11,4	11,6	15,6	19,3	19,2	10,4	15,1	13,7
Sekcja G	Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle	26,4	27,3	28,4	23,1	21,6	17,1	24,1	32,4	19,1	23,9
Sekcja H	Transport i gospodarka magazynowa	7,3	6,2	6,1	4,0	3,7	5,8	4,1	5,4	7,2	7,3
Sekcja I	Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi	2,2	2,5	2,6	2,3	3,0	2,4	1,6	1,8	5,5	2,3
Sekcja J	Informacja i komunikacja	1,3	2,5	1,5	2,4	1,3	0,5	0,5	1,4	0,6	1,5
Sekcja K	Działalność finansowa i ubezpieczeniowa	2,5	3,9	3,1	2,3	2,3	1,7	1,6	3,6	2,3	1,7
Sekcja L	Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości	2,0	5,5	6,4	6,2	5,0	0,7	1,4	1,8	0,3	0,3
Sekcja M	Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	5,1	8,5	6,2	7,4	4,0	3,6	5,1	2,3	3,8	5,2
Sekcja N	Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca	2,5	2,8	2,3	1,9	3,3	3,9	1,1	2,7	1,4	1,2
Sekcja O	Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne	1,6	0,4	0,8	0,9	2,7	3,1	2,4	5,0	3,2	2,3
Sekcja P	Edukacja	3,3	3,8	4,0	6,2	3,7	5,1	2,2	3,2	5,2	4,1
Sekcja Q	Opieka zdrowotna i pomoc społeczna	4,6	7,5	7,0	8,1	3,3	4,1	4,1	1,4	3,8	3,8
Sekcja R	Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją	1,8	2,0	2,0	2,0	2,3	1,7	1,4	2,3	3,2	1,7
Sekcje S i T	Pozostała działalność usługowa	6,0	6,7	6,9	7,4	6,6	6,5	7,6	6,8	6,1	5,5
Sekcja U	Organizacje i zespoły eksterytorialne	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Gminy powiatu tucholskiego pod względem planistycznym nie są przygotowane do rozwoju gospodarczego na większą skalę, w tym do wyznaczania terenów inwestycyjnych. Studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego są w części gmin zdezaktualizowane i nie mogą być już obecnie skutecznym narzędziem planowania przestrzennego. Brak jest miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego na cele P i P/U dla obszarów o większych powierzchniach – gdzie realne byłoby wyznaczenie terenów inwestycyjnych już nawet nie o dużej, ale o średniej skali przestrzennej. Największe tego typu powierzchnie oferują plany w: Gostycynie - przy drodze numer 1043, jednak jest to zaledwie około 15 ha i w większości są to tereny przeznaczone na cele usług oraz Śliwicach - tereny przeznaczone na cele zabudowy produkcyjno-usługowo-mieszkalnej (powierzchnia terenu pod zabudowę – 17ha). Brak miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego jest bardzo dużą barierą o charakterze formalnym dla wyznaczania terenów inwestycyjnych.

Tabela. Oferta obszarów inwestycyjnych w gminie Tuchola.

charakterystyka terenu
<ul style="list-style-type: none"> Tuchola, ul. Usługowa, teren typu greenfield, przemysłowo-usługowo-składowy. Uzbrojenie – pełne (sieć energetyczna i gazowa konieczne dłuższe przyłączy). Powierzchnia 6,5242 ha (wł. Gmina Tuchola, Powiat Tucholski, osoby fizyczne); Tuchola, ul. Sępoleńska, teren typu greenfield, usługowy. Uzbrojenie - pełne. Powierzchnia 1,3874 ha (wł. Gmina Tuchola); Tuchola, ul. Witosa, teren typu greenfield, handlowo-gastronomiczny. Uzbrojenie – pełen zakres usług wodno-kanalizacyjnych, sieć energetyczna w pobliżu. Powierzchnia 0,15 ha. Wł. Gmina Tuchola; Tuchola, ul. Cegielniana, teren typu greenfield, handlowo-usługowy. Uzbrojenie – pełne. Powierzchnia 1,352 ha. Wł. Gmina Tuchola. Tuchola, ul. Przemysłowa, teren typu brownfield, przemysłowo-usługowo-składowy (biurowiec wraz z halami i parkingiem). Infrastruktura techniczna – pełna. Własność prywatna; Tuchola, ul. Budowlana, teren o pow. 3,11 ha typu brownfield przemysłowo-usługowo-składowy (mały budynek oraz około 1,5 ha utwardzone betonem). Infrastruktura techniczna – pełna. Własność prywatna; Tuchola, ul. Miejski Rów, teren typu brownfield po wytwórni mas bitumicznych o pow. 11 ha, częściowo utwardzony, kilka niewielkich budynków, infrastruktura techniczna – b.d., własność: syndyk masy upadłości sp. z o.o.; Tuchola, ul. Bydgoska, teren po tartaku o pow. ok. 4 ha, infrastruktura techniczna – b.d.. Wł. prywatna; i. Tuchola, ul. Kochanowskiego, teren typu greenfield, usługowy. Uzbrojenie – częściowe. Powierzchnia 0,91 ha. Wł. prywatna.

Źródło: Informacja Urzędu Miejskiego w Tucholi

Podkreślić należy nieustanny postęp w planowaniu przestrzennym, stąd studia sporządzane jeszcze w ubiegłej dekadzie (według ówczesnie obowiązujących standardów) cechują się w stosunku do opracowań współczesnych - dużo mniejszą wartością merytoryczną oraz wyraźnie mniejszą dokładnością we wskazywaniu przestrzeni na określone rodzaje przeznaczenia. Zmieniające się uwarunkowania formalne, a przede wszystkim coraz szersza i wciąż aktualizowana baza informacyjna o przestrzeni (serwisy o charakterze GIS-owym) sugerują dokonywanie aktualizacji (formalnie: „zmiany”) studiów uwarunkowań w cyklach nie dłuższych niż 5-letnie, gdyż starsze opracowania tracą walor pełnej użyteczności. Tylko pozornie w obszarach o małej intensywności procesów rozwojowych, do jakich zaliczają się gminy powiatu tucholskiego, nie zachodzi potrzeba częstej aktualizacji opracowań planistycznych – należy pamiętać, że każdorazowo zmiana studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego pozwala na całościową weryfikację założeń polityki przestrzennej z uwzględnieniem bieżących trendów rozwojowych. Brak aktualnych dokumentów planistycznych jest więc uwarunkowaniem obniżającym konkurencyjność gminy - tym bardziej, iż tryb

formalny sporządzania studium lub planu miejscowego powoduje, iż ich wykonanie jest procesem długotrwałym (a więc brak jest możliwości szybkiego ich uzyskania w przypadku pojawienia się takiej potrzeby). Polityka przestrzenna wymaga więc działań planowych, a nie doraźnych.

Tabela. Ocena aktualności studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego w kontekście możliwości wyznaczania terenów rozwoju gospodarczego.

gmina	aktualność studium	możliwości rozwoju gospodarczego
Cekcyn	2001	<u>studium jest zdezaktualizowane (merytorycznie i metodologicznie) – sugeruje się dokonanie możliwie szybkiej aktualizacji (zmiany studium)</u>
Gostycyn	2013	wyznacza się niewielkie powierzchnie na cele rozwoju gospodarczego – w rejonie miejscowości Łyskowo (przy DW 237) oraz w Gostycynie przy drodze powiatowej 1043 (teren objęty mpzp) – ogólnie możliwości rozwoju przestrzennego funkcji gospodarczych należy ocenić jako niewielkie <u>brak możliwości wyznaczenia wielkopowierzchniowych terenów inwestycyjnych</u>
Kęsowo	2013	wyznacza się niewielkie powierzchnie na cele rozwoju gospodarczego – w rejonie miejscowości Żalno (przy DW 240) – ogólnie możliwości rozwoju przestrzennego funkcji gospodarczych należy ocenić jako niewielkie <u>brak możliwości wyznaczenia wielkopowierzchniowych terenów inwestycyjnych</u>
Lubiewo	2000	<u>studium jest zdezaktualizowane (merytorycznie i metodologicznie) – sugeruje się dokonanie możliwie szybkiej aktualizacji (zmiany studium)</u>
Śliwice	2003	<u>studium jest zdezaktualizowane (merytorycznie i metodologicznie) – sugeruje się dokonanie możliwie szybkiej aktualizacji (zmiany studium)</u>
Tuchola	2006	rysunek studium nie wskazuje przestrzeni rozwoju gospodarczego – teoretycznie możliwe jest wyznaczenie terenów rozwojowych w dużej południowej i centralnej części gminy <u>studium jest zdezaktualizowane (merytorycznie i metodologicznie) – sugeruje się dokonanie możliwie szybkiej aktualizacji (zmiany studium)</u>

Źródło: Opracowanie własne

Powiat tucholski należy do obszarów o najmniej sprzyjających warunkach prowadzenia gospodarki rolnej. Sytuacja w poszczególnych gminach jest bardzo zróżnicowana, niemniej jednak, ogólne wskaźniki sytuują powiat wśród najmniejszych producentów żywności.

Niesprzyjające warunki rozwoju rolnictwa wynikają przede wszystkim z charakteru pokrywy glebowej. Na terenie powiatu około 40% stanowią gleby rdzawe o małej i bardzo małej przydatności dla rolnictwa. W gminie Śliwice ich udział sięga 2/3 ogółu powierzchni, a w gminie Cekcyn - połowy. Ponad 1/3 powierzchni powiatu stanowią gleby płowe oraz brunatne wylugowane. Ich przydatność rolnicza jest dobra lub średnia. Cechą charakterystyczną powiatu jest duży udział (sięgający 20%) gleb organogenicznych - mułowo-torfowych, torfowych i murszowo-torfowych. Szczególnie duże powierzchnie gleb tego typu notuje się w gminach Cekcyn i Śliwice. Optymalnym wykorzystaniem tych gleb jest utrzymywanie trwałych użytków zielonych.

Tabela. Struktura pokrywy glebowej

gmina	AB	A	Bw	B	D	M	E	Tn
Tuchola	38	18	22	3	śladowe	2	6	11
Cekcyn	49	12	10	śladowe	śladowe	śladowe	5	21
Gostycyn	14	śladowe	76	2	0	0	8	śladowe
Kęsowo	23	19	37	śladowe	śladowe	0	3	18
Lubiewo	38	18	27	śladowe	śladowe	6	4	5
Śliwice	67	śladowe	0	0	2	0	6	24
powiat	41	11	25	1	0	1	5	14

AB - gleby rdzawe, A - gleby płowe, Bw - gleby brunatne właściwe wylugowane, B - gleby brunatne właściwe typowe, D - czarne ziemie, M - gleby murszowo-mineralne, E - gleby mułowo-torfowe, Tn - gleby torfowe i murszowo-torfowe

Źródło: „Środowiskowe uwarunkowania zróżnicowanego rozwoju rolnictwa”, ATR Bydgoszcz 1998 r.

Tabela. Udział gruntów ornych poszczególnych klas bonitacyjnych (%)

gmina	I	II	IIIA	IIIB	IVA	IVB	V	VI i VIz
Cekcyn	0,0	0,0	0,9	8,6	17,2	10,1	24,2	39,0
Gostycyn	0,0	0,9	16,2	29,1	29,9	9,0	8,3	6,5
Kęsowo	0,0	0,1	3,9	18,1	31,3	21,9	18,1	6,6
Lubiewo	0,0	0,0	2,7	11,6	30,3	15,5	18,9	21,1
Śliwice	0,0	0,0	0,0	0,1	2,7	10,1	32,1	55,0
Tuchola	0,0	0,2	7,9	23,2	23,7	13,2	17,6	14,3

Źródło: IUNG Puławy

Tabela. Udział użytków zielonych poszczególnych klas bonitacyjnych (%)

gmina	I	II	III	IV	V	VI i VIz
Cekcyn	0,0	0,0	15,3	39,5	33,5	11,7
Gostycyn	0,0	0,0	4,4	60,8	24,0	10,8
Kęsowo	0,0	0,0	9,1	63,3	22,3	5,3
Lubiewo	0,0	0,0	2,7	47,2	34,4	15,7
Śliwice	0,0	0,0	0,4	51,2	37,3	11,2
Tuchola	0,0	0,2	10,4	55,7	19,2	14,5

Źródło: IUNG Puławy

Także udziały gruntów w poszczególnych klasach bonitacyjnych, wskazują na relatywnie słabą przydatność gleb. W stosunku do średniej dla byłego województwa bydgoskiego, tylko gmina Gostycyn wykazuje lepsze uwarunkowania. W gminie Tuchola są one zbliżone, w gminie Kęsowo - gorsze, natomiast w pozostałych gminach - znacznie gorsze. Szczególnie niekorzystne warunki notują:

gmina Cekcyn - gdzie udział gruntów ornych klas V, VI i VIz sięga 2/3 ogółu oraz gmina Śliwice, gdzie grunty orne tych klas przekraczają 87% powierzchni (przy średniej dla byłego bydgoskiego równej 23,6%).

Równie niekorzystnie, w stosunku do średnich dla byłego województwa bydgoskiego, klasyfikują się użytki zielone. Na tle gmin powiatu, największą przydatność wykazują gminy: Kęsowo, Gostycyn i Tuchola.

Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej (WjRPP), uznawany za najbardziej wiarygodny, syntetyczny miernik uwarunkowań rozwoju rolnictwa, przyjmuje w gminach wartości od 43,3 (Śliwice) do 73,4 (Gostycyn). Średnia dla byłego województwa bydgoskiego wynosi 69,5 i tylko gmina Gostycyn wykazuje korzystniejszą wartość wskaźnika. W gminie Kęsowo i Tuchola jest on o około 10% gorszy, natomiast w pozostałych - znacznie gorszy.

Warto podkreślić, że najważniejszy z wskaźników cząstkowych WjRPP - wskaźnik jakości i przydatności użytków rolnych (czyli warunki glebowe), w gminie Śliwice jest prawie 2-krotnie gorszy od średniej, a jedynie w gminie Gostycyn - lepszy. Wskaźnik agroklimatu jest generalnie dobry, podobnie jak wskaźnik rzeźby terenu. Wszystkie, z wyjątkiem gminy Gostycyn, gminy powiatu mają także gorszy od przeciętnej wskaźnik warunków wodnych. Niemniej jednak, za złe warunki rozwoju rolnictwa odpowiada przede wszystkim słaba jakość gleb.

Tabela. Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej w gminach powiatu tucholskiego

gmina	wskaźnik jakości i przydatności użytków rolnych	wskaźnik agroklimatu	wskaźnik rzeźby terenu	wskaźnik warunków wodnych	Wskaźnik jakości Rolniczej Przestrzeni Produkcyjnej
Tuchola	48,4	9,0	3,5	2,7	63,6
Cekcyn	35,8	9,0	4,0	1,8	50,6
Gostycyn	58,0	9,2	3,1	3,1	73,4
Kęsowo	48,7	9,0	3,5	2,7	63,9
Lubiewo	42,5	9,0	4,0	2,2	57,7
Śliwice	28,8	8,6	4,2	1,7	43,3

Źródło: IUNG Puławy

Klasyfikacja gleb według kompleksów rolniczej przydatności, dowodzi zróżnicowania przydatności gleb dla rolnictwa w poszczególnych gminach. W gminie Cekcyn dominują kompleksy 7, 5 i 6 (odpowiednio: żytńi bardzo słaby, żytńi dobry, żytńi słaby), a jedynie fragmentarycznie (na wschód od jez. Cekcyńskiego) spotyka się kompleks 4 (żytni bardzo dobry). Użytki zielone głównie klasy 2. W gminie Gostycyn przeważa kompleks 4 (żytni bardzo dobry - na południu gminy - sołectwa Pruszcz i Bagienica, rzadziej na północy) oraz 5 (żytni dobry - na północy gminy, szczególnie wielki Mędromierz, Łyskowo). Na południu gminy stosunkowo duże powierzchnie zajmuje kompleks 2 (pszenny dobry). Występuje tu także (na pograniczu sołectw Pruszcz i Gostycyn), jedyny na terenie powiatu, niewielki fragment gruntów kompleksu 1 (pszenny bardzo dobry). W gminie Kęsowo przeważają grunty kompleksów 5 (żytni dobry) i 6 (żytni słaby). W północnej części gminy (sołectwa: Żalno, Piastoszyn) notuje się zwarte, a w środkowej rozproszone (głównie Kęsowo) grunty klasy 4 (żytni bardzo dobry). Dość liczne użytki zielone mają prawie wyłącznie klasę 2. W gminie Lubiewo przeważają kompleksy 5 i 6 (żytni dobry, żytńi słaby). W centralnej części gminy (sołectwa Lubiewo i Klonowo) duże zwarte powierzchnie zajmuje

kompleks 4 (żytni bardzo dobry). Spore powierzchnie, zwłaszcza w części północnej (sołectwa: Lubiewice, Wełpin), zajmuje kompleks 7 (żytni bardzo słaby). Użytki zielone w przewadze w klasie 3. W gminie Śliwice występują praktycznie tylko grunty kompleksu 6 i 7 (żytni słaby, żytni bardzo słaby). Użytki zielone są w większości klasy 2. W gminie Tuchola grunty dobrej przydatności występują przede wszystkim w sołectwach Stobno, Kiełpin i Raciąż, gdzie przeważa kompleks 4 (żytni bardzo dobry) i 2 (pszenny dobry). Dość powszechny jest także kompleks 5 (żytni dobry). W sołectwie Bładowo, oprócz wymienionych znaczne powierzchnie zajmuje kompleks 6 (żytni słaby), w sołectwie Mały Mędromierz - 5, 6 i 7. W północnej części gminy najlepszym kompleksem jest kompleks 7.

Oceniając przydatność rolniczą gleb w poszczególnych gminach można wskazać na następujące rozmieszczenie gleb, według ich potencjału produkcyjnego:

- Cekcyn – gleby najlepszej jakości należą do kompleksu 5-żytniego dobrego, a jedynie bardzo nieduże i nieregularne pod względem kształtu fragmenty (pomiędzy Cekcynem a Kruszką) zajmuje kompleks 4-żytni bardzo dobry. Obszarem o najlepszych warunkach są okolice wsi Cekcyn – Nowy Sumin – Zalesie. W pozostałych częściach gminy w praktyce nie występują gleby kompleksów lepszych od 6-żytniego słabego.
- Gostycyn – gmina wykazuje wyraźną dwudzielność: południowa i częściowo środkowa część to obszary o dobrej (w skali powiatu – bardzo dobrej) przydatności rolniczej gleb – występują tu gleby kompleksów: 4-żytni bardzo dobry i 2-pszenny dobry. Najlepsze gleby na terenie gminy to rejon miejscowości Wielka Klonia, Mała Klonia, Bagienica, Pruszcz i na południe od Kamienicy. Także okolice Gostycyna i Gostycyna Wybudowanie to przydatne gleby kompleksu 4. W północnej części dominuje kompleks 5-żytni dobry, z enklawami kompleksu 6-żytniego słabego i 7-żytniego bardzo słabego.
- Kęsowo – gmina charakteryzuje się mozaiką gleb, będącą konsekwencją najbardziej wśród gmin powiatu zróżnicowanej rzeźby terenu (z rozległym centralnym obniżeniem i znacznymi różnicami wysokości w strefie krawędziowej), ale także występowania enklaw lasów, burzących ciągłość rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Większość wysoczyznowej części gminy to kompleks 5-żytni dobry, ze sporym udziałem kompleksu 6-żytniego słabego. Najlepsze gleby występują w części północnej (okolice miejscowości Nowe Żalno – Grochowo) – są tu zwarte obszary kompleksu 4-żytniego bardzo dobrego (mające swą kontynuację w gminie Tuchola). W pozostałej części gminy stosunkowo najlepszą przydatność wykazują grunty (kompleks 4) w okolicach Kęsowo – Jeleńcz - Wieszczyce oraz w Przymuszewie i Obrowie, jednak we wszystkich tych przypadkach stanowią one bardzo niewielkie obszary.
- Lubiewo – gmina wykazuje duże zróżnicowanie kompleksów glebowych. Najlepsze grunty notują okolice Lubiewa – Klonowa, gdzie znajduje się duży obszar zajmowany przez kompleks 4-żytni bardzo dobry w otoczeniu kompleksu 5-żytniego dobrego i w mniejszym stopniu kompleksu 6-żytniego słabego. W okolicach Bysławia oraz Bysławka spotyka się niewielkie powierzchnie zajmowane przez kompleks 4, jednak ich sąsiedztwo stanowi już przede wszystkim kompleks 6 i 7, a w dużo mniejszym udziale – kompleks 5. Niewielkie powierzchnie zajmowane przez kompleks 4, w otoczeniu gruntów kompleksu 5 i 6 występują w okolicach Suchej i Cierplewa. Ogólnie pokrywą glebową w gminie należy ocenić jako mozaikę gleb średnich i słabych z różnymi ich proporcjami w różnych częściach gminy.

- Śliwice – gleby na terenie gminy zaliczają się wyłącznie do kompleksów 6-żytniego słabego oraz 7-żytniego bardzo słabego, przy czym udział tych kompleksów jest bardzo zbliżony. Na terenie gminy nie wyróżniają się obszary o lepszej jakości gleb – wszystkie śródlądne enklawy wykazują zbliżone – bardzo niekorzystne warunki.
- Tuchola – na północ, zachód i północny-zachód od Tucholi znajduje się dość rozległy obszar gleb o średniej i dobrej przydatności rolniczej (należy ją ocenić w warunkach powiatu tucholskiego – jako przydatność bardzo dobrą). Pomiędzy Kiełpinem, a Wysoką (miejscowości: Kiełpin, Białowieża, Stobno, Raciąż, Bładowo, Wielka Komorza, Wysoka) znajdują się duże obszary zajmowane przez kompleks 4-żytni bardzo dobry z wyspowo występującym, ale dość często spotykanym i o dość dużych jak na warunki powiatu powierzchniach – kompleksem 2-pszennym dobrym. Grunty te leżą w otoczeniu kompleksu 5-żytniego dobrego, a jedynie bardzo niewielkie powierzchnie zajmują grunty kompleksów niższych. Obszar ten – o przybliżonych wymiarach 12x5-6 km, obok południowej części gminy Gostycyn, stanowi największy na terenie powiatu obszar gleb o dobrej przydatności i ma swoją kontynuację w północnej części gminy Kęsowo. Pozostałe części gminy Tuchola wykazują już dużo słabszą przydatność: okolice Słupy – Mały Mędromierz to przede wszystkim kompleksy 6 i 5, a enklawy śródlądne w okolicach Legbąda, to prawie wyłącznie kompleks 7.

Powiat nie odgrywa istotnej roli w gospodarce rolnej województwa, choć liczba indywidualnych gospodarstw rolnych (pomimo braku sprzyjających warunków rozwoju rolnictwa w dużej części powiatu) jest dość wysoka i wynosi ponad 3,6 tysiąca, co stanowi ponad 4% wszystkich w województwie i lokuje powiat na 14. pozycji. Z tej liczby 3,2 tys. to gospodarstwa prowadzące działalność rolniczą – największą ich liczbę notuje się w gminie Tuchola, następnie Lubiewo, stosunkowo dużą także w gminie Cekcyn. Ogólnie w powiecie nieco ponad 2/3 gruntów znajduje się w gospodarstwach o powierzchni ponad 15 ha, przy czym w gminach Gostycyn i Kęsowo jest to znacznie ponad 80%, w gminie Tuchola – ponad 67%, w gminie Lubiewo – ponad 59%, w gminie Cekcyn już tylko połowa, a w gminie Śliwice – tylko 1/3. Ewidentna jest więc korelacja pomiędzy warunkami prowadzenia działalności rolniczych a komasacją gruntów w dużych gospodarstwach.

Tabela. Struktura wielkościowa gospodarstw rolnych w gminach powiatu tucholskiego (dane PSR 2010)

gmina	liczba gospodarstw prowadzących działalność rolniczą	liczba gospodarstw o powierzchni ponad 15 ha	udział gruntów w gospodarstwach o powierzchni ponad 15 ha (%)
Cekcyn	559	79	49,4
Gostycyn	346	147	84,7
Kęsowo	313	148	86,3
Lubiewo	776	157	59,2
Śliwice	438	56	35,5
Tuchola	837	135	67,2
razem	3269	722	67,4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach (niespełna 61 tys. ha), lokuje powiat na 16. pozycji – powiat stanowi tu już tylko 3,7% sumy wojewódzkiej.

Jednak pod względem powierzchni zasiewów, powiat lokuje się już na przedostatnim miejscu (3,6% sumy wojewódzkiej). Niskie są wartości dotyczące zwłaszcza upraw przemysłowych (18. pozycja) i warzyw (17. pozycja, ale udział w potencjale wojewódzkim zaledwie symboliczny). Jedynie pod względem zasiewów ziemniaków, powiat lokuje się w środku stawki – zajmuje 11. pozycję, ale stanowi ledwie ponad 4% sumy wojewódzkiej.

Tylko 2,8 tys. gospodarstw prowadzi zasiewy, w tym ponad 2,6 tys. zbóż, 1,3 tys. ziemniaków, niespełna 300 – roślin przemysłowych, w tym ok. 250 – rzepaku i rzepiku. Najwięcej gospodarstw z zasiewami zbóż pochodzi z gmin Lubiewo i Tuchola, ziemniaków – Lubiewo, Tuchola i Cekcyn, a połowa gospodarstw prowadzących rośliny przemysłowe – z gminy Gostycyn.

Podobnie jak produkcja roślinna, bardzo słabo rozwinęła się też produkcja zwierzęca – pod względem pogłowia zwierząt gospodarskich wyrażonego za pomocą uniwersalnego wskaźnika sztuk dużych, powiat lokuje się na 16. pozycji z udziałem w sumie wojewódzkiej wynoszącym 3,7%. Gospodarstw utrzymujących zwierzęta gospodarskie jest w powiecie nieco ponad 2 tys., przy czym gminy powiatu dzielą się na dwie grupy o podobnej liczbie: Lubiewo, Tuchola i Cekcyn (400-500) oraz Gostycyn, Kęsowo, Śliwice (240-250). Pogłowie wyrażone w sztukach dużych jest bardzo zbliżone w 4 gminach: Kęsowo – 7,0 tys., Gostycyn, Tuchola – 6,8 tys., Lubiewo – 6,3 tys. Wyraźnie mniejsze znaczenie w hodowli mają gminy Cekcyn – 3,3 tys. i Śliwice – 2,2 tys. Gmina Kęsowo dominuje pod względem pogłowia bydła (4,7 tys., kolejna gmina – Tuchola – 3,1 tys.). Gmina Lubiewo ma najwyższe pogłowie trzody (19 tys.), ale przewaga nad kolejnymi nie jest bardzo duża (Tuchola – 16,5 tys., Gostycyn – 15,0 tys., Kęsowo – 14,1 tys.). Gostycyn koncentruje połowę pogłowia drobiu.

Statystyczny wyraz działalności turystycznych oddaje tylko część ekonomicznego aspektu turystyki. Należy pamiętać, że ekonomiczne skutki turystyki wiążą się nie tylko z rejestrowanym statystycznie (z publikowanymi przez GUS danymi), wypoczynkiem pobytowym, ale także z (bardzo dobrze rozwiniętą na tle innych powiatów) agroturystyką, różnego rodzaju ruchem krajoznawczym (często są to jednodniowe wycieczki) oraz np. wypożyczaniem sprzętu turystycznego (np. kajaki, rowery), korzystaniem z gastronomii, lokalnego handlu, usług, itp. Skala ruchu niemierzalnego jest prawdopodobnie wysoka, aczkolwiek bardzo trudna do szacowania. Jedną z przesłanek o skali ruchu turystycznego jest także liczba zwiedzających Muzeum Borów Tucholskich – w roku 2011 (wg GUS) było to 9,2 tys., w roku 2012 – 8,6 tys., a w roku 2013 – 6,9 tys.

Powiat jest zróżnicowany pod względem rozmieszczenia bazy i skali ruchu. Według danych GUS, na terenie powiatu jest 21 obiektów noclegowych, z łączną liczbą miejsc niespełna 1,9 tys. Baza ta koncentruje się przede wszystkim w gminach Tuchola, Lubiewo i Gostycyn (po około 500 miejsc). W 2013 roku na terenie powiatu zarejestrowano 23 tysiące osób korzystających z noclegów, przy czym aż 6 tysięcy skorzystało z noclegu w hotelu. Łącznie udzielono prawie 77 tysięcy noclegów – także tu udział hotelu był bardzo wysoki (ponad 10 tysięcy). Pod względem skali ruchu dominują gmina Tuchola (ponad 33 tys. noclegów) oraz Lubiewo (ponad 29 tys.). W świetle danych GUS (bardzo niekompletnych w kontekście złożoności ruchu turystycznego) małe jest znaczenie gmin Cekcyn (choć gmina sukcesywnie poprawia wskaźniki), Kęsowo (w 2013 roku po raz pierwszy zaczął być statystycznie wykazywany ruch), a w ostatnich latach także gminy Śliwice, która jeszcze przed kilku laty należała do gmin wyróżniających się nawet w skali województwa. W stosunku do sytuacji sprzed dekady – obecnie liczba wypoczywających i liczba noclegów zmalała tu kilkunastokrotnie. Z punktu widzenia interesów powiatu, największe znaczenie ma progres w gminie Tuchola, która ostatnio skupia ponad 40% udzielonych noclegów, podczas gdy jeszcze przed kilku laty notowała udziały zaledwie kilkunastoprocentowe. Gdyby

nie rozwój tych działalności na tak dużą skalę w gminie Tuchola, obecnie powiat tucholski prezentowałby statystycznie bardzo niską pozycję w województwie.

Tabela. Stan rozwoju bazy noclegowej oraz korzystający z noclegów według gmin w roku 2013

Jednostka terytorialna	obiekty ogółem		pokoje	miejsca noclegowe		korzystający rezydenci (Polacy)		udzielone noclegi rezydentom (Polakom)		turyści zagraniczni korzystający		udzielone noclegi turystom zagranicznym	
	obiekty hotelowe	inne obiekty noclegowe - razem	obiekty hotelowe	obiekty hotelowe	inne obiekty noclegowe - razem	obiekty hotelowe	inne obiekty noclegowe - razem	obiekty hotelowe	inne obiekty noclegowe - razem	obiekty hotelowe	inne obiekty noclegowe - razem	obiekty hotelowe	inne obiekty noclegowe - razem
Powiat tucholski	1	20	19	40	1848	6026	16998	10117	65880	4	87	11	151
Cekcyn	0	1	0	0	150	0	546	0	952	0	0	0	0
Gostycyn	0	4	0	0	487	0	1752	0	7793	0	33	0	60
Kęsowo	0	1	0	0	50	0	953	0	2647	0	0	0	0
Lubiewo	0	5	0	0	510	0	9093	0	29209	0	0	0	0
Śliwice	0	2	0	0	132	0	312	0	2043	0	0	0	0
Tuchola	1	7	19	40	519	6026	4342	10117	23236	4	54	11	91
Tuchola - miasto	0	2	0	0	146	0	2784	0	17516	0	44	0	81
Tuchola - obszar wiejski	1	5	19	40	373	6026	1558	10117	5720	4	10	11	10

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Zmiana liczby korzystających z noclegów wg gmin w powiecie tucholskim

jednostka	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Powiat tucholski	23670	19811	17988	17983	15508	10180	22285	27009	29137	23115
Cekcyn	1031	84	69	35	16	70	77	338	455	546
Gostycyn	2196	2089	2005	1910	1791	1867	2077	2111	1795	1785
Kęsowo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	953
Lubiewo	11086	7932	8637	8709	8976	4292	9406	8053	9050	9093
Śliwice	3820	4524	2889	3483	1924	1613	1511	2617	1506	312
gmina Tuchola	5537	5182	4388	3846	2801	2338	9214	13890	16331	10426
Tuchola - miasto	2295	2341	2470	2599	2567	2111	3011	3085	2839	2828
Tuchola - obszar wiejski	3242	2841	1918	1247	234	227	6203	10805	13492	7598

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Zmiana liczby udzielonych noclegów wg gmin w powiecie tucholskim

jednostka	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Powiat tucholski	108847	97441	75247	79659	59424	55957	87039	93591	93946	76159
Cekcyn	1397	188	145	47	43	140	147	354	1404	952
Gostycyn	3101	3137	2685	3457	2704	3627	13514	14749	8625	7853
Kęsowo	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2647
Lubiewo	49286	42861	38625	39553	37339	34362	39994	31642	31471	29209
Śliwice	26967	29404	20974	24597	11641	10380	13408	12945	8332	2043
gmina Tuchola	28096	21851	12818	12005	7697	7448	19976	33901	44114	33455
Tuchola - miasto	9295	5412	5760	6332	5901	5707	6252	16763	19476	17597
Tuchola - obszar wiejski	18801	16439	7058	5673	1796	1741	13724	17138	24638	15858

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Według danych opublikowanych przez Główny Urząd Statystyczny, uwzględniając następujące zastrzeżenia:

- uwzględniono tylko przeptywy powyżej 9 osób,
- za dojeżdżających uznano pracowników najemnych (zatrudnionych), których miejsce pracy znajduje się poza granicami administracyjnymi ich „jednostki zamieszkania”,
- za „jednostkę zamieszkania” uważa się gminy wiejskie i gminy miejskie, ale w przypadku gmin miejsko-wiejskich - odrębne jednostki stanowią miasto i wiejską część gminy (stąd też dla gminy Tuchola odrębnie podaje się dane dla miasta Tuchola, jak i dla wiejskiej części gminy,

do gmin powiatu tucholskiego dojeżdża do pracy 1699 osób.

Największym ośrodkiem dojazdów jest Tuchola – oferuje pracę aż 1219 z 1699 dojeżdżających osób. Kolejne miejsce zajmuje gmina Cekcyn – dojeżdża tu 140 osób. Do gminy Lubiewo dojeżdża 116 osób, do gminy Śliwice – 102, na obszary wiejskie gminy Tuchola – 59, do gminy Kęsowo – 34, a do gminy Gostycyn – tylko 29. Warto także wskazać na rozległość powiązań gmin w zakresie dojazdów: do miasta Tuchola dojeżdżają mieszkańcy z 10 jednostek, do gminy Śliwice – z 6, do gminy Cekcyn – z 4, na obszary wiejskie gminy Tuchola – z 2, do gminy Gostycyn – z 2, do gminy Lubiewo – z 2, do gminy Kęsowo – tylko z 1 jednostki.

Warto także zauważyć, że Tuchola generuje największy ruch w zakresie dojazdów na terenie powiatu. Z miasta tego do gminy Cekcyn dojeżdża 59 osób, do gminy Gostycyn – 18, do gminy Kęsowo – 34, do gminy Lubiewo – 54, do gminy Śliwice – 13, a na obszary wiejskie gminy Tuchola – 45. Łącznie więc, na 480 osób, które dojeżdżają do pracy do gmin powiatu (ale poza miastem Tuchola), aż 223 to mieszkańcy miasta Tuchola. Mieszkańcy miasta Tuchola dojeżdżają więc do każdej z gmin powiatu.

Uwagę zwraca fakt, że tylko nieco ponad 10% dojeżdżających to mieszkańcy innych powiatów – a więc dojazdy do pracy na terenie powiatu dotyczą niemal wyłącznie mieszkańców tego powiatu. Spośród gmin leżących poza powiatem tucholskim wyróżniają się: Osie (z powiatu świeckiego) – skąd do pracy w gminie Cekcyn dojeżdża 20 osób, a do pracy w gminie Śliwice – 10 osób oraz Bydgoszcz, skąd do pracy w Tucholi dojeżdża 26 osób.

Tabela. Dojazdy do pracy do gmin powiatu tucholskiego

Gmina pracy	Gmina zamieszkania	Powiat zamieszkania	Województwo zamieszkania	Liczba osób
Cekcyn	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	59
Cekcyn	Lubiewo	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	50
Cekcyn	Osie	Powiat świecki	Kujawsko-pomorskie	20
Cekcyn	Tuchola - obszar wiejski	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	11
razem Cekcyn				140
Gostycyn	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	18
Gostycyn	Sośno	Powiat sępoleński	Kujawsko-pomorskie	11
razem Gostycyn				29
Kęsowo	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	34
razem Kęsowo				34
Lubiewo	Cekcyn	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	62
Lubiewo	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	54
razem Lubiewo				116
Śliwice	Osieczna	Powiat starogardzki	Pomorskie	32
Śliwice	Cekcyn	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	19
Śliwice	Czersk - miasto	Powiat chojnicki	Pomorskie	18
Śliwice	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	13
Śliwice	Osie	Powiat świecki	Kujawsko-pomorskie	10
Śliwice	Tuchola - obszar wiejski	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	10
razem Śliwice				102
Tuchola - miasto	Tuchola - obszar wiejski	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	399
Tuchola - miasto	Kęsowo	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	206
Tuchola - miasto	Cekcyn	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	184
Tuchola - miasto	Gostycyn	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	181
Tuchola - miasto	Lubiewo	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	140
Tuchola - miasto	Śliwice	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	38
Tuchola - miasto	Bydgoszcz	Powiat m.Bydgoszcz	Kujawsko-pomorskie	26
Tuchola - miasto	Czersk - miasto	Powiat chojnicki	Pomorskie	16
Tuchola - miasto	Sępólno Krajeńskie - miasto	Powiat sępoleński	Kujawsko-pomorskie	15
Tuchola - miasto	Chojnice	Powiat chojnicki	Pomorskie	14
razem miasto Tuchola				1219
Tuchola - obszar wiejski	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	45
Tuchola - obszar wiejski	Czersk - obszar wiejski	Powiat chojnicki	Pomorskie	14
razem obszar wiejski Tuchola				59

razem dojazdy do gmin powiatu	1699
w tym	
dojazdy z terenu powiatu	1523
dojazdy spoza powiatu	176 tj. 10,4%

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego. Dane za rok 2011.

Próbką obiektywnego spojrzenia na skalę dojazdów do pracy w poszczególnych jednostkach jest odniesienie liczby dojeżdżających, do liczby ludności w wieku produkcyjnym w gminie – miejscu pracy. Miasto Tuchola notuje tu wskaźnik równy 133,9 dojeżdżających/1000 mieszkańców w wieku produkcyjnym, gminy Cekcyn i Lubiewo – po ok. 32/1000, gmina Śliwice – ok. 29/1000, obszary wiejskie gminy Tuchola – 15/1000, gmina Kęsowo – 12/1000, a gmina Gostycyn – niespełna 9/1000.

Według danych opublikowanych przez Główny Urząd Statystyczny, uwzględniając zastrzeżenia wymienione wcześniej, z gmin powiatu tucholskiego **dojeżdża (wyjeżdża)** do pracy 2985 osób. Należy także zwrócić uwagę, że osoby zatrudnione w przedsiębiorstwie mającym swoją siedzibę w konkretnej miejscowości, nawet jeśli wykonują pracę w jej oddziale – będą traktowani jak osoby dojeżdżające do pracy do miejscowości siedziby. Tak jest zapewne z „dojazdami” do Brodnicy, które wykazuje 16 osób z gminy Cekcyn i 17 z gminy Śliwice i z dojazdami do Kcyni z obszaru wiejskiego gminy Tuchola (nie wydaje się bowiem prawdopodobne, by rzeczywiście miały miejsce takie codzienne przeptywy).

Największymi ośrodkami wyjazdów są: obszary wiejskie gminy Tuchola (609 osób – z czego jednak aż 399 do miasta Tuchola), miasto Tuchola (567) i gmina Cekcyn (577). Znacznie mniejsza liczba wyjeżdżających cechuje gminy: Kęsowo (359), Gostycyn (352) i Lubiewo (309), a najmniejsza gminę Śliwice (tylko 212).

Nieco ponad połowa wyjazdów do pracy dotyczy terenu powiatu. Poza powiat wyjeżdża 49% wyjeżdżających.

Najczęstsze kierunki wyjazdów, to:

- w gminie Cekcyn – miasto Bydgoszcz (193) oraz miasto Tuchola (184) (łącznie Bydgoszcz i Tuchola skupiają aż 2/3 wyjazdów), ale także gmina Lubiewo (62) oraz powiat świecki (Lniano – 38, Osie – 29, miasto Świecie – 15)
- w gminie Gostycyn – miasto Tuchola (ponad połowa wszystkich wyjazdów) oraz miasto Bydgoszcz – łącznie koncentrują prawie 4/5 wyjazdów
- w gminie Kęsowo – miasto Tuchola (ponad 57% wszystkich wyjazdów) oraz miasto Chojnice (w gminie Kęsowo wyjazdy do Chojnic są znacznie liczniejsze, niż do Bydgoszczy)
- w gminie Lubiewo – miasto Tuchola (45% wyjazdów) oraz miasto Bydgoszcz (łącznie ponad 70% wyjazdów)
- w gminie Śliwice – miasto Bydgoszcz oraz miasto Tuchola; cechą charakterystyczną jest brak dominującego kierunku – do Bydgoszczy wyjeżdża tylko 57 osób (27%); trzecią pozycję zajmuje gmina Osie (26), a czwartą miasto Gdańsk (24)

Tabela. Wyjazdy do pracy z gmin powiatu tucholskiego

Gmina zamieszkania	Gmina pracy	Powiat pracy	Województwo pracy	Liczba osób
Cekcyn	Bydgoszcz	Powiat m.Bydgoszcz	Kujawsko-pomorskie	193
Cekcyn	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	184
Cekcyn	Lubiewo	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	62
Cekcyn	Lniano	Powiat świecki	Kujawsko-pomorskie	38
Cekcyn	Osie	Powiat świecki	Kujawsko-pomorskie	29
Cekcyn	Śliwice	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	19
Cekcyn	Brodnica	Powiat brodnicki	Kujawsko-pomorskie	16
Cekcyn	Świecie - miasto	Powiat świecki	Kujawsko-pomorskie	15
Cekcyn	Gdańsk	Powiat m.Gdańsk	Pomorskie	11
Cekcyn	Toruń	Powiat m.Toruń	Kujawsko-pomorskie	10
razem gmina Cekcyn				577
Gostycyn	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	181
Gostycyn	Bydgoszcz	Powiat m.Bydgoszcz	Kujawsko-pomorskie	95
Gostycyn	Koronowo - miasto	Powiat bydgoski	Kujawsko-pomorskie	23
Gostycyn	Chojnice - miasto	Powiat chojnicki	Pomorskie	23
Gostycyn	Chojnice - gmina	Powiat chojnicki	Pomorskie	18
Gostycyn	Sępólno Krajeńskie - miasto	Powiat sępoleński	Kujawsko-pomorskie	12
razem gmina Gostycyn				352
Kęsowo	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	206
Kęsowo	Chojnice - miasto	Powiat chojnicki	Pomorskie	84
Kęsowo	Bydgoszcz	Powiat m.Bydgoszcz	Kujawsko-pomorskie	40
Kęsowo	Chojnice - gmina	Powiat chojnicki	Pomorskie	16
Kęsowo	Sępólno Kraj. - obsz. wiejski	Powiat sępoleński	Kujawsko-pomorskie	13
razem gmina Kęsowo				359
Lubiewo	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	140
Lubiewo	Bydgoszcz	Powiat m.Bydgoszcz	Kujawsko-pomorskie	78
Lubiewo	Cekcyn	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	50
Lubiewo	Świecie - miasto	Powiat świecki	Kujawsko-pomorskie	18
Lubiewo	Lniano	Powiat świecki	Kujawsko-pomorskie	12
Lubiewo	Brodnica	Powiat brodnicki	Kujawsko-pomorskie	11
razem gmina Lubiewo				309
Śliwice	Bydgoszcz	Powiat m.Bydgoszcz	Kujawsko-pomorskie	57
Śliwice	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	38
Śliwice	Osie	Powiat świecki	Kujawsko-pomorskie	26

Śliwice	Gdańsk	Powiat m.Gdańsk	Pomorskie	24
Śliwice	Brodnica	Powiat brodnicki	Kujawsko-pomorskie	17
Śliwice	Chojnice - miasto	Powiat chojnicki	Pomorskie	14
Śliwice	Gdynia	Powiat m.Gdynia	Pomorskie	14
Śliwice	Czersk - miasto	Powiat chojnicki	Pomorskie	11
Śliwice	Czersk - obszar wiejski	Powiat chojnicki	Pomorskie	11
razem gmina Śliwice				212
Tuchola - miasto	Bydgoszcz	Powiat m.Bydgoszcz	Kujawsko-pomorskie	126
Tuchola - miasto	Chojnice - miasto	Powiat chojnicki	Pomorskie	82
Tuchola - miasto	Cekcyn	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	59
Tuchola - miasto	Lubiewo	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	54
Tuchola - miasto	Tuchola - obszar wiejski	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	45
Tuchola - miasto	Kęsowo	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	34
Tuchola - miasto	Chojnice - gmina	Powiat chojnicki	Pomorskie	25
Tuchola - miasto	Gdynia	Powiat m.Gdynia	Pomorskie	19
Tuchola - miasto	Gostycyn	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	18
Tuchola - miasto	Toruń	Powiat m.Toruń	Kujawsko-pomorskie	18
Tuchola - miasto	Sępólno Krajeńskie - miasto	Powiat sępoleński	Kujawsko-pomorskie	17
Tuchola - miasto	Poznań	Powiat m.Poznań	Wielkopolskie	17
Tuchola - miasto	Grudziądz	Powiat m.Grudziądz	Kujawsko-pomorskie	14
Tuchola - miasto	M.st.Warszawa	Powiat m. st. Warszawa	Mazowieckie	14
Tuchola - miasto	Śliwice	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	13
Tuchola - miasto	Gdańsk	Powiat m.Gdańsk	Pomorskie	12
razem miasto Tuchola				567
Tuchola - obszar wiejski	Tuchola - miasto	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	399
Tuchola - obszar wiejski	Chojnice - miasto	Powiat chojnicki	Pomorskie	47
Tuchola - obszar wiejski	Bydgoszcz	Powiat m.Bydgoszcz	Kujawsko-pomorskie	41
Tuchola - obszar wiejski	Chojnice - gmina	Powiat chojnicki	Pomorskie	27
Tuchola - obszar wiejski	Czersk - miasto	Powiat chojnicki	Pomorskie	19
Tuchola - obszar wiejski	Kcynia - miasto	Powiat nakielski	Kujawsko-pomorskie	18
Tuchola - obszar wiejski	Czersk - obszar wiejski	Powiat chojnicki	Pomorskie	14
Tuchola - obszar wiejski	Tczew	Powiat tczewski	Pomorskie	13
Tuchola - obszar wiejski	Cekcyn	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	11
Tuchola - obszar wiejski	Śliwice	Powiat tucholski	Kujawsko-pomorskie	10
Tuchola - obszar wiejski	Toruń	Powiat m.Toruń	Kujawsko-pomorskie	10
razem obszary wiejskie gminy Tuchola				609

razem wyjazdy z gmin powiatu	2985
w tym	
wyjazdy do gmin powiatu	1523
wyjazdy poza teren powiatu	1462, czyli 49,0%
w tym	
do powiatu chojnickiego	391
<i>w tym do miasta Chojnice</i>	250
do powiatu sępoleńskiego	42
do powiatu świeckiego	138
do powiatu starogardzkiego	0
do miasta Bydgoszcz	630
do powiatu bydgoskiego	23

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego. Dane za rok 2011.

- w mieście Tuchola – najwięcej wyjazdów skupia miasto Bydgoszcz (ale tylko 126 – czyli 22%), następnie Chojnice (82 osoby); z Tucholi duża liczba osób wyjeżdża do każdej z gmin powiatu – ale łącznie na teren powiatu wyjeżdża tylko 40% wszystkich wyjeżdżających do pracy
- na obszarach wiejskich gminy Tuchola – miasto Tuchola (399 – czyli 2/3 wszystkich wyjazdów), miasto Chojnice (47) i miasto Bydgoszcz (41)

Analizując powiązania z powiatami sąsiednimi, należy podkreślić dosyć silne związki z powiatem chojnickim – i to nie tylko z miastem Chojnice, ale także z gminą wiejską Chojnice i z gminą Czersk (do miasta Czersk wyjeżdża 30 osób, do obszarów wiejskich tej gminy – 25; do gminy Czersk ciążenia wykazują jedynie mieszkańcy gminy Śliwice i wiejskich części gminy Tuchola). Ciężenie do Chojnic wykazują głównie mieszkańcy gmin Kęsowo, Tuchola (tak miasta, jak i wiejskiej części) i w mniejszym stopniu - Gostycyn, ale w ogóle nie wykazują mieszkańcy gmin Cekcyn i Lubiewo. Jednak związki z powiatem chojnickim, a zwłaszcza z miastem Chojnice, są znacznie słabsze niż z Bydgoszczą. Łączna liczba wyjeżdżających do Bydgoszczy to 630, a do Chojnic – 250. Małe jest znaczenie powiatu świeckiego – wyjeżdża tu do pracy tylko 138 osób i są to mieszkańcy gmin Cekcyn, Śliwice i Lubiewo (gmina Osie skupia aż 54 dojeżdżających). Jeszcze mniejsze jest znaczenie powiatu sępoleńskiego – tylko 42 osoby z gmin Gostycyn, Kęsowo i miasta Tuchola. Do powiatu bydgoskiego wyjeżdżają zaledwie 23 osoby (są to mieszkańcy gminy Gostycyn dojeżdżający do miasta Koronowo). Żadnych ciężeń nie wykazuje powiat tucholski w kierunku powiatu starogardzkiego.

Próba obiektywnego spojrzenia na skalę wyjazdów do pracy z poszczególnych jednostek jest odniesienie liczby wyjeżdżających do liczby ludności w wieku produkcyjnym w tej jednostce.

Najwyższy wskaźnik notują: obszary wiejskie gminy Tuchola - 151/1000, gmina Cekcyn – 135/1000, gmina Kęsowo – 124/1000, gmina Gostycyn – 105/1000. Niski wskaźnik notuje miasto Tuchola – 62/1000 (co jest naturalne jeśli uwzględnimy, że to właśnie miasta

skupiają znaczną liczbę miejsc pracy i są ośrodkami przede wszystkim dojazdów do pracy, a nie wyjazdów do niej), ale zaskakująco niski jest wskaźnik dla gminy Śliwice (61/1000) – co wskazuje na dużą liczbę miejsc pracy na terenie gminy.

Tabela. Porównanie skali dojazdów i wyjazdów z gmin powiatu tucholskiego

Jednostka	Liczba dojeżdżających	Liczba wyjeżdżających	Stosunek liczby wyjeżdżających do dojeżdżających
Cekcyn	140	577	4,1
Gostycyn	29	352	12,1
Kęsowo	34	359	10,6
Lubiewo	116	309	2,7
Śliwice	102	212	2,1
Tuchola - miasto	1219	567	0,5
Tuchola - obszar wiejski	59	609	10,3

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego. Dane za rok 2011.

Interesującą informacją jest porównanie skali dojazdów i wyjazdów z gmin. Świadczy ona nie tylko o dostępności miejsc pracy na terenie danej jednostki, ale także o jej atrakcyjności dla dojazdów do pracy z innych jednostek. W kilku jednostkach liczba wyjeżdżających wielokrotnie przekracza liczbę dojeżdżających – tak jest w gminie Gostycyn, w gminie Kęsowo i na obszarach wiejskich gminy Tuchola, gdzie liczba wyjeżdżających jest 10-12 razy wyższa od liczby przyjeżdżających do pracy. W gminie Cekcyn stosunek ten wynosi tylko nieco ponad 4:1, w gminie Lubiewo – niespełna 3:1, a w gminie Śliwice – tylko nieco ponad 2:1. W mieście Tuchola liczba wyjeżdżających do pracy stanowi około połowę przyjeżdżających.

Przeprowadzone analizy prowadzą do następujących wniosków:

- dla mieszkańców powiatu miasto Tuchola pozostaje najważniejsze dla kształtowania rynków pracy (liczba dojeżdżających do Tucholi jest niemal 2-krotnie wyższa, niż do Bydgoszczy) - jednak gminy powiatu są pod tym względem zróżnicowane i dla gminy Cekcyn to Bydgoszcz jest ośrodkiem nieco ważniejszym (dojazdy do Bydgoszczy są nieznacznie większe, niż do Tucholi),
- jednocześnie należy zwrócić uwagę, że Tuchola bardzo słabo oddziałuje na obszary leżące poza powiatem - spoza terenu powiatu pochodzi znikoma część dojeżdżających do pracy do tego miasta (zaledwie kilka procent),
- bardzo ważnym ośrodkiem dla rynków pracy powiatu jest Bydgoszcz - bezwzględna skala wyjazdów do tego miasta jest bardzo duża, jednocześnie jednak mieszkańcy powiatu stanowią niewielką część ogółu dojeżdżających do tego miasta (gmina Cekcyn - wykazująca w powiecie najwyższe dojazdy, lokuje się dopiero na 33. pozycji wśród jednostek, z których do Bydgoszczy dojeżdża najwięcej pracowników),
- stosunkowo mała jest natomiast skala dojazdów z powiatu do Chojnic - zwłaszcza jeśli uwzględni się znaczący potencjał tego miasta oraz relatywnie niedużą odległość i dość dobrą dostępność w komunikacji publicznej. Chojnice są po Bydgoszcz drugi najważniejszym ośrodkiem wyjazdów do pracy poza powiat, choć w porównaniu do Bydgoszczy, skala wyjazdów jest

znacznie mniejsza. W relacjach Tuchola - Chojnice, to Chojnice są znacznie silniejszym ośrodkiem: z Chojnic do Tucholi dojeżdża 14 osób, z Tucholi do Chojnic - 82,

- pozostałe ośrodki odgrywają znikomą rolę jako rynki pracy mieszkańców powiatu,
- na uwagę zasługuje brak jakichkolwiek dojazdów do sąsiedniego powiatu starogardzkiego, podczas gdy z terenu tego powiatu niewielka liczba osób dojeżdża do pracy w powiecie tucholskim - w gminie Śliwice z gminy Osieczna w powiecie starogardzkim pochodzi prawie 1/3 wszystkich dojeżdżających.

Dostępność i spójność komunikacyjna

Podstawowy układ komunikacji drogowej w gminie tworzą drogi wojewódzkie, powiatowe i gminne.

Przez teren powiatu biegną 3 drogi wojewódzkie, zbiegające się w Tucholi:

- nr 237 - Czersk - Tuchola - Gostycyn - Mąkowsko (na terenie powiatu 37 463 m),
- nr 241 - Tuchola - Sępólno Krajeńskie - Nakło - Rogoźno (na terenie powiatu 17 362 m),
- nr 240 - Chojnice - Tuchola - Świecie (na terenie powiatu 34 482 m).

Wymienione drogi wojewódzkie biegnące przez teren powiatu mają duże znaczenie dla obsługi mieszkańców województwa, a także dla organizacji ruchu tranzytowego. Dotyczy to przede wszystkim drogi nr 240 stanowiącej ważny szlak tranzytowy w relacji: centralna Polska -Toruń-Świecie-Tuchola-Chojnice-środkowe Wybrzeże (okolice Koszalina). Droga nr 237 łączy dwie drogi krajowe - nr 22 i nr 25. Stanowi główne połączenie Czerska z Bydgoszczą, wykorzystywana jest także jako alternatywne połączenie Bydgoszczy z Chojnicami (na odcinku Mąkowsko - Tuchola).

Podkreślić także należy, że drogi te umożliwiają uzyskanie łatwego i szybkiego połączenia z drogami krajowymi, stanowiącymi trzon krajowego systemu komunikacyjnego:

- nr 1 - w Świeciu (odległość od Tucholi - 45 km);
- nr 22 - w Chojnicach (odległość od Tucholi - 24 km); w Czersku (odległość od Tucholi - 24 km);
- nr 25 - w Mąkowsku (odległość od Tucholi - 23 km); w Sępólnie Krajeńskim (odległość od Tucholi - 28 km).

W odległości około 60 km (z Tucholi) dostępna jest autostrada A-1, a wraz z realizacją drogi ekspresowej S5 będzie ona dostępna w odległości około 50 km (od Tucholi).

Wymienione drogi krajowe, a zwłaszcza drogi nr 1 i nr 22 mają duże znaczenie w ruchu krajowym i międzynarodowym. Droga Nr 1 charakteryzuje się dużym natężeniem ruchu, natomiast droga Nr 22 jest traktowana jako najkrótsze połączenie Trójmiasta i Krajów Bałtyckich z Berlinem. Drogi są położone w pobliżu powiatu i dosyć dobrze dostępne z terenu powiatu. Można więc stwierdzić, że gminy powiatu mogą czerpać korzyści wynikających z korzystnego położenia komunikacyjnego, przy jednoczesnej eliminacji towarzyszących dużemu ruchowi zjawisk negatywnych (bezpieczeństwo publiczne, hałas, emisja zanieczyszczeń).

Drogi wojewódzkie mają różne znaczenie dla poszczególnych gmin powiatu. Gmina Śliwice jest jedyną gminą przez którą droga tej klasy nie biegnie. Przebieg drogi nr 240 przez gminę Cekcyn ma tylko pośrednie znaczenie w obsłudze mieszkańców gminy, ponieważ dotyczy 2 niewielkich odcinków, dodatkowo położonych w skrajnie południowej części gminy, w obszarach zalesionych i niezamieszkałych (wieś gminna leży 8 km od drogi). Na terenie gminy Gostycyn droga nr 237 stanowi główną oś rozwojową, przy której położone są 3 największe miejscowości gminy - Gostycyn, Pruszcz i Kamienica oraz duża wieś Łyskowo. Żadna istotna pod względem liczby mieszkańców miejscowość nie leży w odległości większej, niż 5 km od tej drogi. Inna duża wieś - Wielki Mędromierz leży w odległości 3-4 kilometrów od dwu dróg wojewódzkich (237 i 241). Duże jest także znaczenie drogi krajowej nr 240 w gminie Lubiewo, gdzie przy drodze tej wykształciła się największa miejscowość gminy – Bystaw (a siedziba gminy leży w odległości 5 km). W gminie Kęsowo przy drodze nr 240 leżą największa (Żalno) i trzecia co do wielkości (Piastoszyn) miejscowość gminy, natomiast przy drodze nr 241 dwie dość duże w skali gminy wsie - Wieszczyce i Pamiętowo (siedziba gminy w odległości 3 km od tej drogi). Przez gminę Tuchola biegną wszystkie drogi wojewódzkie, czyniąc z siedziby gminy główny węzeł komunikacyjny powiatu. Przy drogach wojewódzkich leżą też należące do największych w gminie, wsie: Mały Mędromierz, Kietpin, Legbąd, Bładowo, Wielka Komorza. Podejmowane są starania na rzecz realizacji obwodnicy miasta w ciągu drogi 240 – niezbędnej ze względu na duży ruch. Na obszarach wiejskich gminy największe znaczenie ma droga nr 237 ponieważ biegnie przez teren całej gminy oraz łączy z położoną na południu Tucholą sołectwa północnej części, stanowiąc praktycznie jedyną przeprawę przez Brdę w tej części gminy (w Woźwodzie).

Droga nr 240 jest jedną z najbardziej obciążonych dróg wojewódzkich na terenie kujawsko-pomorskiego (w przeciwieństwie do innych dróg, gdzie notuje się bardzo wysokie wartości, ale głównie na krótkich odcinkach podmiejskich i/lub dojazdowych, na drodze nr 240 ruch jest w miarę równomierny na całej długości). Wskaźniki ruchu notowane na tej drodze są wyższe, niż na wielu odcinkach dróg krajowych. Wyróżnia się tu tylko odcinek drogi 237 z Tucholi do Mąkowska, natomiast najmniejszy ruch na drogach wojewódzkich powiatu notuje się na drodze nr 241 do Sępólna.

Łączna długość dróg wojewódzkich w powiecie przekracza 89 km, a informacje o długości w poszczególnych gminach zawarto w tabeli. Łączna długość dróg powiatowych przekracza 396 km, z czego aż 1/4 przebiega przez gminę Cekcyn. Numerowanych dróg powiatowych jest 45. Drogi powiatowe stanowią szkielet komunikacji drogowej w każdej z gmin. Praktycznie wszystkie duże lub średnie miejscowości są dostępne za pomocą dróg tej klasy. Sieć dróg powiatowych na obszarach bezleśnych jest dość gęsta i nie notuje się wyraźnych braków utrudniających prawidłową obsługę. Układ dróg powiatowych w każdej z gmin zapewnia realizację następujących celów: połączenia pomiędzy głównymi miejscowościami, połączenia z siedzibami gmin, połączenia z drogami wojewódzkimi, połączenia z Tucholą. Prawie w każdej z gmin drogi powiatowe pełnią niezwykle istotną rolę: w Śliwicach i na zamieszkałych obszarach gminy Cekcyn jest to najwyższa dostępna kategoria dróg, zapewniająca dostępność gmin, w gminie Lubiewo bardzo gęsta sieć dróg powiatowych obsługuje największe wsie centralnej części gminy, w gminie Kęsowo drogi tej klasy zapewniają dostępność siedziby gminy i kilku dużych wsi; w gminie Tuchola obsługują wsie północno-zachodniej części gminy; stosunkowo najmniejsze znaczenie drogi powiatowe mają w gminie Gostycyn, gdzie większość ludności zamieszkuje w strefie bezpośrednio przylegającej do drogi wojewódzkiej, a łączna długość dróg powiatowych jest najmniejsza.

Tabela. Długość dróg wojewódzkich i powiatowych wg gmin

gmina	długość dróg wojewódzkich (km)	długość dróg powiatowych – razem (km)	długość dróg powiatowych – klasy D (dojazdowe) (m)	długość dróg powiatowych – klasy L (lokalne) (m)	długość dróg powiatowych – klasy Z (zbiorcze) (m)
Cekcyn	7,2	107,1	25 546	82 518	0
Gostycyn	18,1	48,5	13 375	29 659	5 477
Kęsowo	14,3	47,3	6 403	40 917	0
Lubiewo	11,2	72,1	3 848	68 253	0
Śliwice	0,00	52,9	0	52 949	0
Tuchola	38,6	68,6	23 120	45 462	0
razem powiat	89,3	396,5	71 292	319 758	5 477

Źródło: Opracowanie własne – częściowo na podstawie danych Starostwa Powiatowego w Tucholi

Na terenie powiatu szczególnie duże jest znaczenie drogi 1015C, która stanowi dojazd do węzła autostradowego w Warlubiu. Uwzględniając funkcję jaką pełni ta droga, wykracza ona poza typowe zadania dróg powiatowych i pełni rolę drogi wojewódzkiej.

Tabela. Charakterystyka dróg powiatowych na terenie powiatu tucholskiego

Lp.	numer drogi	klasa	nazwa	przebieg	kilometraż	długość całkowita [m]	gmina	długość w gminie [m]	rodzaj nawierzchni	długość nawierzchni [m]	średnia szerokość jezdni [m]	obiekt mostowy
1	1001C	D	(Ustronie) - granica woj. - Rzepiczna	Ustronie - granica woj./Powiatu Chojnickiego (droga pow. 2607G) - Rzepiczna	0+000 1+473	1473	Tuchola	1473	kostka betonowa	645	5,0	
									gruntowa	828		
2	1002C	D	(Gutowiec) - granica woj. - Woziwoda	Gutowiec - granica woj./Powiatu Chojnickiego (droga pow. 2606G) - Woziwoda	0+000 4+974	4974	Tuchola	4974	bitumiczna	4974	3,5	
3	1003C	D	(Rytel) - granica woj. - Piastoszyn	Rytel - granica woj./Powiatu Chojnickiego (droga pow. 2626G) - Nadolna Karczma - Nadolnik - Raciąż - Grochowo - Piastoszyn	0+000 11+013	11013	Tuchola	7640	bitumiczna	11013	3,0	1)
							Kęsowo	3373				2)
4	1004C	D	(Rytel stacja kolejowa) - granica województwa - Raciąż	Rytel Stacja PKP - Młyn Wysoki - granica woj./Powiatu Chojnickiego (droga pow. 2627G) - Raciąski Młyn - Raciąż	0+000 2+977	2977	Tuchola	2977	gruntowa	2977	2,9	3) 4)
5	1005C	L	(Czersk) - granica woj. - Śliwice -	Czersk - Mosna - granica woj./Powiatu Chojnickiego (droga pow. 2605G) - Lipowa -	0+000 17+874	17874	Śliwice	17874	bitumiczna	17874	5,0	

			Łązek - Tleń	Śliwice - Śliwiczki - Łąski Piec - granica Powiatu Świeckiego - Łązek - Tleń								
6	1006C	L	(Szlachta) - granica woj. - Rosochatka - Śliwice	Szlachta - granica woj./Powiatu Starogardzkiego - Lipowa - Lubocień - Rosochatka - Śliwice	0+000 9+783	9783	Śliwice	9783	bitumiczna	9783	5,3	5)
7	1007C	L	(Osieczna) - granica woj. - Byłtyczek - Woziwoda	Osieczna - Małe Krówno - Duże Krówno - granica woj./Powiatu Stargardzkiego - Byłtyczek - Śliwice	0+000 3+891	3891	Śliwice	3891	bitumiczna	3891	5,0	6)
8	1008C	L	Legbąd - Rzepiczna - Woziwoda	Legbąd - Bartogi - Rzepiczna - Biała - Woziwoda	0+000 13+579	13579	Tuchola	13579	bitumiczna	13579	5,0	7) 8) 9) 10)
9	1009C	L	(Gockowice) - granica woj. - Raciąż - Tuchola	Gockowice - granica woj./Powiatu Chojnickiego (droga pow. 2639G) - Wysoka - Raciąż - Stobno - Białowieża - Tuchola	0+000 12+562	12562	Tuchola	12562	bitumiczna	12562	5,0	
10	1010C	L	Wielka Komorza - Żalno - Drożdżenica	Wielka Komorza - Mała Komorza - Stobno - Nowe Żalno - Żalno - Tuchółka - Siciny - Kęsowo - Krajenki - Drożdżenica	0+000 22+642	22642	Tuchola	7605	bitumiczna	22642	5,0	11)
							Kęsowo	15037				
11	1011C	L	Mała Komorza - Kietpin	Mała Komorza - Kietpin	0+000 3+257	3257	Tuchola	3257	bitumiczna	3257	5,0	
12	1012C	D	Kietpin - Plaskosz	Kietpin - Wymysłowo - Plaskosz	0+000 3+503	3503	Tuchola	3503	bitumiczna	500	3,0	
									bruk	1400		
									gruntowa	1603		
13	1013C	L	Stawęcín - Wieszczyce	Stawęcín - granica woj./Powiatu Chojnickiego - Obrowo - Kęsowo - Wieszczyce	0+000 9+229	9229	Kęsowo	9229	bitumiczna	9229	5,0	
14	1014C	D	Silno - Ostrowite - granica woj. - Bładowo	Silno - Ostrowite - Ciechocin - granica woj./Powiatu Chojnickiego - Żalno - stacja PKP - Bładowek - Bładowo	0+000 5+583	5583	Kęsowo	3030	gruntowa	5583	4,5	
							Tuchola	2553				
15	1015C	L	Tuchola - Tleń	Tuchola - Miejski Rów - Plaskosz - Gołębek - Okiersk - Wielkie Gacno - Trzebciny - granica Powiatu Świeckiego - Tleń	0+000 21+730	21730	Tuchola-OM	2200	bitumiczna	21730	5,0	12)
							Tuchola-OW	1669				
							Cekcyn	10417				
							Śliwice	1679				
							Cekcyn	5765				
16	1016C	L	Okoniny Nadjeziome -	Okoniny Nadjeziome - Lińsk	0+000 3+028	3028	Śliwice	3028	bitumiczna	3028	5,0	

			Lińsk									
17	1017C	L	(Błędno) - granica woj. - Śliwice - Wielkie Gacno	Błędno - granica woj./Powiatu Starogardzkiego - Łoboda - Śliwice - Lińsk - Jabłotka - Wielkie Gacno	0+000 16+805	16805	Śliwice	16694	bitumiczna	16805	3,6	13)
							Cekcyn	111				
18	1019C	L	Przymuszewo - Drożdżenica	Przymuszewo - Drożdżenica	0+000 2+006	2006	Kęsowo	2006	bitumiczna	2006	5,0	
19	1021C	L	Kęsowo - Łyskowo	Kęsowo - Jeleń - Brzuchowo - Wielki Mędromierz - Łyskowo	0+000 9+681	9681	Kęsowo	4222	bitumiczna	9681	5,0	
							Gostycyn	5459				
20	1022C	L	Tuchółka - Bładowo	Tuchółka - Słupy - Bładowo	0+000 5+670	5670	Kęsowo	1080	bitumiczna	5670	5,0	
							Tuchola	4590				
21	1023C	D	Plaskosz - Nowy Sumin - Cekcyn	Plaskosz - Nowy Sumin - Stary Sumin - Cekcyn	0+000 7+912	7912	Cekcyn	7912	gruntowa	3703	4,3	14)
									bitumiczna	4209	15)	
22	1024C	L	Łosiny - Zalesie - Stary Sumin	Łosiny - Zalesie - Stary Sumin	0+000 5+742	5742	Cekcyn	5742	bitumiczna	5742	5,0	
23	1025C	D	Małe Gacno - Krzywogoniec - Cekcyn	Małe Gacno - Wielkie Budziska - Krzywogoniec - Okoninek - Cekcyn	0+000 8+975	8975	Cekcyn	8975	bitumiczna	8975	5,0	
24	1026C	L	Wielkie Gacno - Cekcyn - Rudzki Most	Wielkie Gacno - Mikołajskie - Małe Gacno - Małe Budziska - Wrzosowisko - Dębowiec - Cekcyn - Cekcyn - Nowy Młyn - Rudzki Most	0+000 19+793	19793	Cekcyn	19793	bitumiczna	19793	5,0	16)
25	1027C	L	Trzebciny - Zielonka - Wrzosowisko	Trzebciny - Ludwichowo - Gajdówko - Zdroje - Zielonka - Wrzosowisko	0+000 11+464	11464	Cekcyn	11464	bitumiczna	11464	5,0	
26	1028C	L	Zielonka - Brzozie	Zielonka - Brzozie	0+000 4+228	4228	Cekcyn	4228	bitumiczna	4228	4,5	
27	1029C	L	Zdroje - Wierzchy	Zdroje - Wierzchy	0+000 0+852	852	Cekcyn	852	bitumiczna	852	5,0	
28	1030C	L	Cekcyn - Lubiewo - Sokole Kuźnica	Cekcyn - Kruska - Wełpin - Bystaw - Bociany - Lubiewo - Bruchniewo - Sucha - Sucha Młyn - Wielonek - granica Powiatu Bydgoskiego - Zalew Koronowski - Sokole Kuźnica	0+000 24+102	24102	Cekcyn	3844	bitumiczna	22302	4,5	
							Lubiewo	20258	gruntowa	1800		
29	1031C	L	Cekcyn - Błądzim	Cekcyn - Ostrowo - Mały Iwiec - Iwiec - Wysoka - Wierzchucin - Wierzchlas - Błądzim	0+000 16+435	16435	Cekcyn	16435	bitumiczna	16435	5,1	
30	1032C	L	Wieszczyce - Wielka Kłonia	Wieszczyce - Przyrówka - Przyrowa - Wielka Kłonia	0+000 6+025	6025	Kęsowo	2224	bitumiczna	6025	5,3	
							Gostycyn	3801				
31	1033C	Z	Wielki	Wielki Mędromierz - Gostycyn	0+000	5477	Gostycyn	5477	bitumiczna	5477	5,5	

			Mędromierz - Gostycyn		5+477							
32	1034C	D	Świt - Szumiąca	Świt - Szumiąca	0+000 7+071	7071	Gostycyn	1838	betonowa	1300	4,0	17)
							Cekcyn	5233	gruntowa	500		
									brukowa	500		
									bitumiczna	4771		
33	1035C	L	Iwiec - Wetpin	Iwiec - Kosowo - Wetpin	0+000 4+423	4423	Cekcyn	3200	bitumiczna	4423	5,5	
Lubiewo	1223											
34	1036C	L	Szumiąca - Klonowo - Stążki	Szumiąca - Bystawek - Klonowo - Bruchniewo - Szary Koniec - granica Powiatu Świeckiego - Jania Góra - Stążki	0+000 19+926	19926	Lubiewo	19926	bitumiczna	19926	4,5	18)
35	1037C	L	Teolog - Bystaw	Teolog - Bystaw	0+000 0+804	804	Lubiewo	804	bitumiczna	804	5,0	
36	1038C	L	Gostycyn - Zamrzenica - Bystawek - Bystaw	Gostycyn - Piła Młyn - Zamrzenica - Minikowo - Bystawek - Bystaw	0+000 16+545	16545	Gostycyn	4836	bitumiczna	16545	5,0	19)
							Cekcyn	667				
							Lubiewo	11042				
37	1039C	D	Lubiewice - Lubiewo	Lubiewice - Bagno - Dury - Lubiewo	0+000 3+848	3848	Lubiewo	3848	bitumiczna	3848	4,7	
38	1040C	L	Minikowo - Lubiewo - Trutnowo	Minikowo - Klonowo - Lubiewo - Trutnowo	0+000 11+768	11768	Lubiewo	11768	bitumiczna	11768	5,0	
39	1041C	D	Błądzim - Świekatowo	Błądzim - granica Powiatu Świeckiego - Zalesie Królewskie - Świekatowo	0+000 2+426	2426	Cekcyn	2426	bitumiczna	2426	4,0	
40	1042C	L	Mała Klonia - Kamienica	Mała Klonia - Kamienica	0+000 2+600	2600	Gostycyn	2600	bitumiczna	2600	5,2	
41	1043C	D	Kamienica - Mała Klonia - Wielka Klonia	Kamienica - Bagienica - Mała Klonia - Wielka Klonia	0+000 11+537	11537	Gostycyn	11537	bitumiczna	11537	4,6	
42	1044C	L	Mała Klonia - Bagienica - Pruszcz	Mała Klonia - Bagienica - Pruszcz	0+000 6+161	6161	Gostycyn	6161	bitumiczna	6161	5,0	
43	1045C	L	Klonowo - Lubiewo	Klonowo - Lubiewo	0+000 3+232	3232	Lubiewo	3232	bitumiczna	3232	5,0	
44	1109C	L	Mała Cerkwica - Drożdzenica	Mała Cerkwica - granica Powiatu Sępoleńskiego - Drożdzenica	4+239 5+244	1005	Kęsowo	1005	bitumiczna	1005	5,0	
45	1110C	L	(Chojnice) - granica woj. - Pamiętowo	Chojnice - Lichnowy - Sławęcín - granica woj./Powiatu Chojnickiego - Dąbrówka - granica Powiatu Sępoleńskiego - Drożdzenica - Pamiętowo	3+861 9+975	6114	Kęsowo	6114	bitumiczna	6114	5,2	
46	1112C	L	Trzciany - Wałdowo -	Trzciany - Wałdowo - granica Powiatu Sępoleńskiego -	9+746 16+548	6802	Gostycyn	6802	bitumiczna	6802	4,8	20)

			Gostycyn	Wielka Klonia - Karczewo - Gostycyn								
				RAZEM:	396527		396527		396527			

obiekty mostowe

- 1) Nadolna Karczma - most drogowy na rzece Brdzie, JN1 01006735; dł. całkow. 36,06 m; szer. jezdni 6,0 m; nośność użytkowa 300 kN
- 2) Nadolnik - most drogowy na Raciąskiej Strudze, JN1 01006736; dł. całkow. 12,0 m; szer. jezdni 5,5 m; nośność użytkowa 50 kN
- 3) Raciąski Młyn I - most drogowy na Strudze Ciechocińskiej, JN1 01015475; dł. całkow. 5,4 m; szer. jezdni 4,8 m; nośność użytkowa 50 kN
- 4) Raciąski Młyn II - most drogowy na Strudze Ciechocińskiej, JN1 01006737; dł. całkow. 5,6 m; szer. jezdni 4,85 m; nośność użytkowa 50 kN,
- 5) Śliwice I - most drogowy na rzece Śliwiczce, JN1 01006738; dł. całkow. 3,6 m; szer. jezdni 9,0 m; nośność użytkowa 150 kN
- 6) Śliwice II - most drogowy na rzece Śliwiczce, JN1 01006739; dł. całkow. 6,38 m; szer. jezdni 6,0 m; nośność użytkowa 150 kN
- 7) Bartłogi I - most drogowy na Wielkim Kanale Brdy, JN1 01006740; dł. całkow. 11,9 m; szer. jezdni 4,9 m; nośność użytkowa 200 kN
- 8) Bartłogi II - most drogowy na rzece Zwierzynce, JN1 01006741; dł. całkow. 12,32 m; szer. jezdni 6,0 m; nośność użytkowa 300 kN
- 9) Biała I - most drogowy na Bielskiej Strudze, JN1 01006742; dł. całkow. 12,0 m; szer. jezdni 6,0 m; nośność użytkowa 150 kN
- 10) Biała II - most drogowy na Wielkim Kanale Brdy, JN1 01006743; dł. całkow. 15,4 m; szer. jezdni 7,8 m; nośność użytkowa 300 kN
- 11) Siciny - most drogowy na cieku bez nazwy, JN1 01006746; dł. całkow. 3,7 m; szer. jezdni 7,0 m; nośność użytkowa 150 kN
- 12) Plaskosz - most drogowy na rzece Brdzie, JN1 01006748; dł. całkow. 46,86 m; szer. jezdni 8,0 m; nośność użytkowa 300 kN
- 13) Łoboda - most drogowy na rzece Prusina, JN1 01006745; dł. całkow. 7,3 m; szer. jezdni 5,3 m; nośność użytkowa 100 kN
- 14) Nowy Sumin I - most drogowy na rzece Stążce, JN1 01006749; dł. całkow. 10,4 m; szer. jezdni 5,8 m; nośność użytkowa 100 kN
- 15) Nowy Sumin II - most drogowy na rzece Rakówce, JN1 01006750; dł. całkow. 4,8 m; szer. jezdni 5,0 m; nośność użytkowa 50 kN
- 16) Nowy Młyn - most drogowy na rzece Stążce, JN1 01006747; dł. całkow. 6,65 m; szer. jezdni 7,0 m; nośność użytkowa 150 kN
- 17) Świt - most drogowy na rzece Brdzie; JN1 01006744; dł. całkow. 33,3 m; szer. jezdni 6,0 m; nośność użytkowa 150 kN
- 18) Klonowo - wiadukt drogowy nad linią kolejową; JN1 01006751; dł. całkow. 15,90 m; szer. jezdni 5,4 m; nośność użytkowa 50 kN
- 19) Piła Młyn - most drogowy na rzece Brdzie; JN1 01006753; dł. całkow. 37,6 m; szer. jezdni 6,0 m; nośność użytkowa 300 kN
- 20) Karczewo - most drogowy na strudze Ciechocińskiej; JN1 01006754; dł. całkow. 25,3 m; szer. jezdni 6,0 m; nośność użytkowa 150 kN

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Starostwa Powiatowego w Tucholi

Sieć dróg wyższej rangi uzupełniają drogi gminne. Najdłuższą ich sieć notuje gmina Tuchola (także ze względu na dużą liczbę i długość dróg w mieście), następnie pozostałe gminy o dużej powierzchni – a więc Śliwice i Cekcyn. Większość dróg gminnych to drogi o niskich standardach technicznych, najczęściej gruntowe. Wg GUS drogi gminne o nawierzchni twardej mają w powiecie długość – 191,7 km, twardej ulepszonej – 140,8 km, a gruntowej – 362,3 km. W większości gmin drogi gminne nie mają kluczowego znaczenia w zapewnieniu dostępności, ponieważ dobrze rozwinięta jest sieć dróg powiatowych obsługujących praktycznie wszystkie duże i średnie wsie. Wyjątkiem są nieliczne duże miejscowości nie dostępne z dróg wojewódzkich i powiatowych. Ważne są także

drogi gminne mające znaczenie gospodarcze – zapewniające jedyny dojazd do zakładów, na pola, dla gospodarczej eksploatacji lasów. W przypadku niektórych obszarów / obiektów atrakcyjnych turystycznie drogi gminne stanowią jedyną możliwość dojazdu.

Powiat jest dostępny w komunikacji kolejowej. Obecnie ruch osobowy realizowany przez firmę Arriva, na terenie powiatu prowadzony jest na liniach:

- Bydgoszcz - Kościerzyna - Gdynia (linia nr 201)
- Przystanki w: Wierzchucinie, Zielonce (Zielonka Pomorska), Małym Gacnie, Zaroślu, Rosochatce i Lipowej (Lipowa Tucholska); na pograniczu gmin Cekcyn i Lniano znajduje się przystanek Błądzim (który może obsługiwać mieszkańców wschodniej części gminy Lubiewo – do Lubiewa odległość wynosi ok. 6, a do Bystawia – ok. 7 km).
- Działdowo - Grudziądz - Chojnice (linia nr 208)
- Znajdują się tu przystanki w: Wierzchucinie - 2 (drugim przystanek - Wierzchucin Stary), Cekcynie i Tucholi.
- Bąk - Czersk - Laskowice Pomorskie (linia nr 215)
- Przystanki w: Śliwiczkach, Śliwicach, Lipowej (Lipowa Wschodnia), Laskach Tucholskich.

Warto zauważyć, że przy wytyczaniu wszystkich linii biegnących przez teren powiatu (i stacji na nich) uwzględniano przede wszystkim ich międzyregionalny charakter, ewentualnie znaczenie strategiczne (militarne) lub gospodarcze (eksploatacja lasu), stąd też niektóre przystanki nie mają większego znaczenia dla obsługi mieszkańców, ponieważ leżą w dużej odległości od większych skupisk ludności (np. Wierzchucin Stary, Lipowa Tucholska, Lipowa Wschodnia, Laski Tucholskie), a jednocześnie niektóre większe wsie pominięto przy wyznaczaniu przebiegu tych linii (np. przy wytyczaniu linii Bydgoszcz – Kościerzyna pominięto tak duże wsie jak Lubiewo, Bystaw, Cekcyn i Śliwice, pozostawiając je w odległości kilku kilometrów od linii). Szczególnie duże znaczenie mają natomiast następujące przystanki i stacje: Tuchola, Śliwice, Cekcyn, Wierzchucin (węzeł przesiadkowy), Zielonka (obsługa wsi Zielonka, Brzozie, Zdroje o łącznej liczbie ludności ponad 800 osób), Małe Gacno (obsługa Małe Gacno, Wielkie Gacno, Wielkie Budziska, Ludwichowo – łącznie ponad 400 osób), Zarośle (obsługa wsi Lińsk, Lisiny, Okoniny Nadjeziorne, Brzozowe Błota, Kamionka – łącznie ponad 1 tys. osób), Rosochatka (obsługa sąsiednich wsi zamieszkałych przez ponad 400 osób oraz najbliższej względem Śliwic położona stacja na linii Bydgoszcz – Kościerzyna), Błądzim (potencjalnie obsługa środkowowschodniej części gminy Lubiewo – w strefie kilku kilometrowej odległości leżą takie duże miejscowości jak: Lubiewo, Bystaw, Lubiewice, Trutowo z łączną liczbą ludności ponad 3 tys.).

Obecnie komunikacja pasażerska zapewnia dobrą dostępność w relacjach z Tucholi przez Cekcyn i Wierzchucin do Bydgoszczy, ale już znacznie słabszą w relacjach ze Szlachty przez Wierzchucin do Bydgoszczy i ze Szlachty do Laskowic Pomorskich.

Na terenie powiatu do przewozów towarowych wykorzystywana jest okazjonalnie linia Tuchola - Pruszcz - Koronowo (dawniej linia wykorzystywana do przewozów pasażerskich - znajdowały się tu przystanki/stacje w Tucholi, Brzuchowie, Przyrowie, Gostycynie, Pruszczu-Bagienicy).

Nieczynna linia Świecie - Pruszcz - Więcbork – Złotów, na której znajdowały się przystanki/stacje w: Bruchniewie, Klonowie, Pruszczu (przystanek Pruszcz-Bagienica) oraz Małej Klonii jest przeznaczona do rozbiórki.

Infrastruktura

Bezpieczeństwo energetyczne powiatu – rozumiane jako pewność utrzymywania zasilania o właściwych parametrach oraz dostawę takiej ilości energii jaka jest niezbędna dla funkcjonowania gospodarki i gospodarstw domowych – należy ocenić gorzej, niż w większości powiatów województwa. Ocena taka wynika z ograniczonej dostępności do sieci przesyłowych i zasilających wysokich rang. Powiat leży poza przebiegiem rurociągów paliw, a sieć zasilająca w zakresie energii elektrycznej oraz gazu jest rozwinięta słabiej, niż przeciętnie. Za szczególnie duży problem uważa się słaby rozwój sieci gazowej – wprowadzie przez teren powiatu biegnie gazociąg, który mógłby stanowić podstawę dla rozwoju sieci dystrybucyjnej, ale zbyt mały potencjał odbiorców, czyni w ocenie gestora sieci, jej rozwój nieoptycalnym.

Znacznie lepiej rozwinięta jest infrastruktura techniczna należąca do zadań własnych gmin. Gospodarka odpadami realizowana jest w oparciu o plan wojewódzki (powiat obsługiwany jest przez instalację przetwarzania odpadów znajdującą na terenie gminy Tuchola). Powiat wciąż notuje potrzeby w zakresie sieci wodociągowej, ale wyróżnia się relatywnie dobrym stanem rozwoju sieci kanalizacyjnej.

Stan rozwoju sieci wodociągowej i kanalizacyjnej ma kluczowe znaczenie dla trzech aspektów:

- ochrony środowiska – zwłaszcza zasobów wodnych,
- jakości życia mieszkańców – poprzez zapewnienie warunków zamieszkania adekwatnych dla poziomu rozwoju cywilizacyjnego początku XXI wieku,
- atrakcyjności inwestycyjnej – stan podstawowej infrastruktury technicznej jest bardzo ważny dla większości rodzajów działalności gospodarczych, ale dla niektórych dostęp do sieci – tak wodociągowej, jak i kanalizacyjnej, jest niezbędny. Szereg działalności gospodarczych ma charakter wodochłonny – w procesie technologicznym zużywają duże ilości wody, a niekiedy wytwarzają także duże ilości ścieków. Dostęp do sieci jest tu więc warunkiem niezbędnym, aby daną lokalizację w ogóle rozpatrywać w procesie lokalizacji przedsięwzięcia.

W przypadku powiatu tucholskiego drugi i trzeci aspekt są tak samo ważne, jak we wszystkich innych powiatach, ale pierwszy ma znaczenie fundamentalne, gdyż wiąże się z oddziaływaniem na walory będące główną przewagą powiatu nad innymi obszarami – czyli bardzo wysokiej jakości środowisko przyrodnicze. Stan i walory środowiska nie tylko świadczą o unikatowości powiatu, ale też są podstawą rozwoju działalności turystycznych, które w niektórych częściach powiatu są postrzegane jako istotne dla kształtowania bazy ekonomicznej gmin i ludności.

Na terenie powiatu istnieją wciąż duże potrzeby w zakresie zaopatrzenia w wodę z wodociągów komunalnych. Jednoznacznie pozytywnie ocenić można tylko sytuację w gminie Gostycyn, gdzie prawie wszyscy mieszkańcy mają możliwość korzystania z wody z gminnego wodociągu, nieco gorzej – gminy Cekcyn i Kęsowo, gdzie wskaźniki są niższe, ale mogą być uznane za satysfakcjonujące.

W gminie Lubiewo dostęp do komunalnego wodociągu ma już tylko 4/5 mieszkańców, a w gminie Śliwice i na obszarach wiejskich gminy Tuchola – zaledwie około 70% mieszkańców. Wśród wszystkich 127 obszarów wiejskich województwa, wskaźniki notowane w gminach Śliwice i Tuchola, lokują je wśród najgorszych gmin¹.

Miasto Tuchola, podobnie jak większość miast, notuje niemal powszechną obsługę mieszkańców w zakresie zaopatrzenia w wodę. Powiat tucholski na tle 19 powiatów ziemskich notuje dopiero 14 pozycję (86,5%) i jak się wydaje, jest ona zawyżana przez miasto, notujące dobry wskaźnik, a grupujące dużą część mieszkańców całego powiatu.

W przeciwieństwie do zaopatrzenia w wodę, bardzo dobrze na tle innych powiatów wygląda obsługa w zakresie odprowadzenia ścieków. Oczywiście obiektywnie wskaźniki nie są wciąż w pełni satysfakcjonujące i istnieją jeszcze znaczące potrzeby w zakresie rozwoju sieci, ale już obecnie na tle innych obszarów wiejskich województwa, wskaźniki na terenie powiatu tucholskiego są bardzo korzystne. Gmina notująca najniższy w powiecie wskaźnik (Lubiewo) zajmuje 36. pozycję wśród 127 obszarów wiejskich, a gminy o najwyższych wskaźnikach - Gostycyn, Kęsowo i Tuchola (na obszarach wiejskich), zajmują odpowiednio 6., 10. i 12 pozycję. W najlepszych gminach ze zbiorczej sieci kanalizacyjnej korzystać może obecnie znacznie ponad 50% mieszkańców.

Osiąganiu wysokich wskaźników, sprzyja koncentracja zaludnienia w dużych miejscowościach – wskutek powyższego, wskaźniki wynoszące kilkadziesiąt procent ludności gminy, osiągnąć można już przy podłączeniu do sieci kilku największych miejscowości.

W gminie Cekcyn wciąż trwa rozwój sieci wodociągowej – niemal corocznie notuje się przyrosty długości sieci oraz wzrost podłączeń do budynków mieszkalnych. W stosunku do roku 2005 sieć wodociągowa jest obecnie około 6-krotnie dłuższa. Sieć kanalizacyjna rozwijana jest od około 15 lat, ale najbardziej dynamiczny przyrost miał miejsce pomiędzy rokiem 2003 a 2006 - nastąpiło wówczas podwojenie długości sieci i liczby podłączeń do budynków.

W gminie Gostycyn sieć wodociągowa prezentowała bardzo dobry stan rozwoju już w połowie lat 90-tych (wówczas gmina należała do zdecydowanie najlepiej rozwiniętych pod tym względem gmin województwa bydgoskiego). Od tego czasu ma miejsce rozbudowa związana jedynie z podłączeniami kolejnych budynków, ale długość sieci zasadniczo się nie zwiększa. Pomiędzy 2001 a 2004 rokiem ukształtował się zasadniczy kształt sieci kanalizacyjnej (co wówczas lokowało gminę na niezwykle wysokich pozycjach w województwie pod względem stopnia skanalizowania). Rozbudowa nastąpiła roku 2011 i ostatnia w roku 2014.

W gminie Kęsowo od połowy lat 90-tych aż do roku 2010 nie zachodziły żadne zmiany w długości sieci wodociągowej, a po roku 2010 nastąpiło niemal podwojenie długości sieci, co pozwoliło także na znaczne zwiększenie liczby podłączeń do budynków (o prawie 30%). Rozwój sieci kanalizacyjnej na bardzo dużą skalę miał miejsce pomiędzy rokiem 2001 a 2003 (wzrost długości sieci z 2,1 do 56,4 km). Przez szereg kolejnych lat (od 2004 do 2011) nie zachodziły żadne zmiany w długości sieci, a pomiędzy 2011 a 2012 nastąpił jej wzrost o około 10% (jednak bez wzrostu liczby podłączeń budynków).

W gminie Lubiewo od roku 2007 rozbudowa sieci związana jest już tylko z podłączeniami nowej zabudowy. Wcześniej zanotowano kilka „fal” rozwoju sieci – bardzo duży rozwój miał miejsce pomiędzy rokiem 1996 a 2000, a następnie pomiędzy 2004 a 2005 i

¹ W opracowaniu wykorzystano dane Głównego Urzędu Statystycznego ponieważ przyjęto się, że są one powszechnie używane dla dokonywania wszelkich porównań. Bez względu na stan rzeczywisty, gminy, powiaty i województwa są oceniane i postrzegane właśnie na podstawie danych systemu statystyki publicznej. Dane GUS nie zawsze są wiarygodne, a w zakresie tzw. zadań własnych, są powszechnie negowane przez urzędy gmin. W tym konkretnym przypadku – wg danych UG Śliwice, wskaźnik zwodociągowania przekracza 88%.

między 2007 a 2008. Sieć kanalizacyjną rozpoczęto budować dopiero w roku 1998 i jej rozwój trwa praktycznie przez cały czas, w tym bardzo dynamicznie w ostatnich latach – między 2010 a 2012 długość sieci wzrosła o 1/3, choć przyrosty liczby podłączonych budynków nie są już obecnie znaczące.

W gminie Śliwice długość sieci wodociągowej jest w praktyce niezmienna od roku 2006 (przyrost od tego czasu jest bardzo niewielki). Kilka wcześniejszych lat to okres dynamicznego rozwoju sieci – największe zmiany miały miejsce w okresie od 2002 do 2006. Rozwój sieci kanalizacyjnej następował w kilku okresach – aż do roku 2000 długość sieci była bardzo niewielka, ale do 2003 nastąpiło jej podwojenie. Następne inwestycje dokonano pomiędzy rokiem 2007 a 2008, a kolejne pomiędzy 2010 a 2011.

W gminie Tuchola rozwój sieci obecnie ma miejsce przede wszystkim w mieście, gdzie corocznie obserwuje się nieznaczne przyrosty związane z rozwojem nowej zabudowy. Na obszarach wiejskich pomiędzy rokiem 2004 a 2010 nie zanotowano żadnych przyrostów, dopiero w kolejnych latach miał miejsce niezbyt duży wzrost. Największa akcja budowy sieci na obszarach wiejskich gminy miała miejsce w okresie 1999-2001 a następnie 2003-2004. Na tle innych gmin powiatu, biorąc pod uwagę powierzchnię gminy Tuchola, długość sieci wodociągowej jest jednak niewielka. Rozwój sieci kanalizacyjnej na obszarach wiejskich rozpoczął się dopiero w roku 1999 i był bardzo dynamiczny do roku 2006. Począwszy od roku 2007 nie notuje się już jednak żadnych zmian (choć zwiększa się liczba podłączonych budynków). W mieście Tuchola istotny wzrost długości sieci miał miejsce pomiędzy rokiem 2005 a 2007, a następnie – pomiędzy 2008 a 2009. W kolejnych latach zmiany są już tylko symboliczne.

Na bazie oczyszczalni działających na terenie powiatu, wyznaczono cztery aglomeracje kanalizacyjne: Aglomeracja Lubiewo (o równoważnej liczbie mieszkańców – RLM – równej 4650), Aglomeracja Gostycyn (RLM 6920), Aglomeracja Śliwice (RLM 4555), Aglomeracja Tuchola (RLM 4555).

- Gmina Cekcyn - gmina należy do aglomeracji kanalizacyjnej Tuchola. Ścieki komunalne z terenu gminy trafiają do oczyszczalni ścieków komunalnych w Tucholi. Według ewidencji Urzędu Gminy, na terenie gminy zlokalizowanych jest 230 zbiorników na nieczystości ciekłe oraz funkcjonują 42 przydomowe oczyszczalnie ścieków.
- Gmina Gostycyn - gmina należy do aglomeracji kanalizacyjnej Gostycyn, która oprócz obszaru gminy Gostycyn obsługuje także osiem miejscowości z gminy Koronowo. Według ewidencji Urzędu Gminy na terenie gminy zlokalizowanych jest 145 zbiorników na nieczystości ciekłe (2006 r.) oraz funkcjonują 34 przydomowe oczyszczalnie ścieków (2010 r.).
- Gmina Kęsowo - gmina należy do aglomeracji kanalizacyjnej Tuchola. Ścieki komunalne z terenu gminy trafiają do oczyszczalni ścieków komunalnych w Tucholi (sieć kanalizacyjna połączona jest z kolektorem biegnącym ze wsi Bładowo do oczyszczalni ścieków komunalnych w Tucholi). Na terenie gminy funkcjonuje łącznie 59 przepompowni ścieków oraz 34 przydomowe oczyszczalnie ścieków komunalnych. Urząd Gminy nie prowadzi ewidencji zbiorników bezodpływowych na nieczystości ciekłe.
- Gmina Lubiewo - gmina należy do aglomeracji kanalizacyjnej Lubiewo. Ścieki trafiają do oczyszczalni w miejscowości Bystaw. Według ewidencji Urzędu Gminy, na terenie gminy zlokalizowanych jest ok. 200 zbiorników bezodpływowych na nieczystości ciekłe oraz funkcjonuje 314 przydomowych oczyszczalni ścieków.

- Gmina Śliwice - gmina należy do aglomeracji kanalizacyjnej Śliwice. Ścieki z terenu gminy trafiają do oczyszczalni w Śliwicach. Według ewidencji Urzędu Gminy na analizowanym terenie zlokalizowanych jest 188 zbiorników bezodpływowych na nieczystości ciekłe oraz funkcjonuje 47 przydomowych oczyszczalni ścieków. Aktualnie do sieci kanalizacyjnej podłączone są wszystkie miejscowości, które spełniają ekonomiczne warunki podłączenia dla sieci zbiorczej. Spośród miejscowości, które warunków ekonomicznych nie spełniają, wskazuje się następujące, które z innych względów (głównie środowiskowych) powinny być podłączone do sieci: Główka, Okoniny, Brzeźno, Linówek, Łoboda, Łąski Piec. Ścieki z miejscowości Krąg odprowadzane są do oczyszczalni gminy Czersk (miejscowość Krąg znajduje się w graniach aglomeracji Czersk). Z miejscowości Łąski Piec planuje się odprowadzanie ścieków do Gminy Osie (miejscowość Łąski Piec nie znajduje się jednak w graniach aglomeracji Osie).
- Gmina Tuchola - gmina Tuchola objęta jest aglomeracją kanalizacyjną Tuchola, z oczyszczalnią w mieście Tuchola, obejmującą także miejscowości gmin Cekcyn i Kęsowo. Według ewidencji Urzędu Miejskiego, w gminie funkcjonuje 39 przydomowych oczyszczalni ścieków.

Tabela. Charakterystyka oczyszczalni ścieków na terenie powiatu wg danych WIOŚ

Oczyszczalnia	Typ	Przepustowość	Zlewnia lub	Ładunki w ściekach oczyszczonych				
		rzeczywista (tys. m ³ /rok)	odbiornik ścieków	BZT5	ChZT	Zawiesina ogólna	Azot ogólny	Fosfor ogólny
Gostycyn	m-b	167	Kamionka	3006	10813	2396	-	-
Lubiewo-Bystaw	m-b	109	Brda	576	5344	884	1185	154
Śliwice	m-b	96	Prusina	2045	5800	1997	-	-
Tuchola	m-b-c	897	Kicz	5468	45513	5796	10948	619

Typ: m-b = mechaniczno-biologiczna, m-b-c=mechaniczno-biologiczno-chemiczna

Źródło: Raport o stanie środowiska województwa kujawsko-pomorskiego w 2012 roku, Wojewódzki Inspektorat Ochrony Środowiska w Bydgoszczy

Na tle innych oczyszczalni komunalnych działających na terenie województwa, przepustowość oczyszczalni w powiecie należy uznać za typową i porównywalną – przepustowość jest przede wszystkim pochodną liczby obsługiwanych mieszkańców. Dla przykładu – na tle oczyszczalni w Tucholi (o przepustowości rzeczywistej rocznej równej 897 tys. m³ – wszystkie dane w tym akapicie za rok 2012) - oczyszczalnia w Rypinie ma rzeczywistą przepustowość roczną na poziomie 880 tys. m³, w Wąbrzeźnie – 729 tys. m³, w Nakle – 993 tys. m³, a w Żninie – 1074 tys. m³. Oczyszczalnie w gminach wiejskich w sąsiednim powiecie świeckim, notują przepustowość od kilkunastu do ponad 300 tys. m³ (oczyszczalnia w Gostycynie ma 167, oczyszczalnia Lubiewo-Bystaw – 109, a Śliwice – 96).

Pod względem wielkości ładunku zanieczyszczeń w ściekach oczyszczonych, niekorzystnie wyróżniają się oczyszczalnie w Tucholi i Gostycynie. Wskaźnik BZT5 jest to stosunkowo duży. Jeszcze bardziej niekorzystne są wskaźniki ChZT – oczyszczalnia w Tucholi zalicza się do największych emitentów tego typu zanieczyszczeń wśród oczyszczalni w województwie. W obydwu tych oczyszczalniach

wysoka jest także wielkość odprowadzanej zawiesiny ogólnej. Dane dotyczące skali odprowadzanego azotu i fosforu dostępne są tylko dla wybranych oczyszczalni. W obydwu parametrach oczyszczalnia w Tucholi należy do dużych emitentów.

Zazwyczaj uważa się, że realizacja przedsięwzięć z zakresu lokalnej infrastruktury technicznej, jest bardzo dobrym polem dla współpracy sąsiednich samorządów. Jeśli więc na poziomie strategii rozwoju dla obszaru powiatu poszukuje się obszarów współpracy i integracji, to jako jedna z najczęściej wskazywanych sfer, wymieniana jest infrastruktura zaopatrzenia w wodę oraz odprowadzania i oczyszczania ścieków. Należy jednak zauważyć, że często lokalne warunki mają tak duży wpływ na kształtowanie lub ograniczanie możliwości tego typu współpracy, że w większym stopniu jej obecność lub jej brak jest skutkiem właśnie tych uwarunkowań, a nie woli współpracy (lub jej braku) wśród samorządów sąsiednich gmin. Należy zauważyć nietypowe uwarunkowania typowe dla obszaru powiatu – przede wszystkim gminy są w większości dosyć duże, w większości silnie zalesione, w większości charakteryzują się specyficznym stanem rozwoju osadnictwa – to znaczy rozproszeniem zabudowy na wiele miejscowości, przy dużym udziale koncentracji zaludnienia w niewielkiej liczbie dużych wsi. Są to czynniki, które mogą ograniczać możliwości współpracy, lub czynić ją bezzasadną ekonomicznie – w takich warunkach rozwój sieci wymaga rozwijania niewspółmiernie długich połączeń. Obecnie na terenie powiatu obserwuje się współpracę trzech gmin (Tuchola, Cekcyn, Kęsowo) w zakresie odprowadzania ścieków do jednej oczyszczalni. Gmina Gostycyn w zakresie gospodarki ściekowej współpracuje z gminą Koronowo, a gmina Śliwice – z gminą Czersk (zamierza także współpracować z gminą Osie). Lokalnie ma miejsce współpraca w zakresie zaopatrywania przygranicznych miejscowości w wodę z wodociągów sąsiednich gmin.

W praktyce możliwości współpracy wewnątrzpowiatowej, służącej racjonalizacji funkcjonowania usług publicznych w sferze zaopatrzenia w wodę i gospodarki ściekowej na większą skalę, zostały już wyczerpane lub będą realizowane tylko niewielkie wspólne projekty dotyczące terenów przygranicznych (w dużym stopniu – z gminami spoza powiatu). Gminy notują wciąż duże potrzeby – ale powinny być one zaspokajane przez działania „samodzielne”, a ewentualna współpraca powinna wynikać z faktycznych sprzyjających uwarunkowań - poszukiwanie „za wszelką cenę” współpracy wewnątrzpowiatowej mogłoby wiązać się z niewspółmiernym podnoszeniem kosztów i komplikowaniem rozwiązań technicznych.

Analiza obecnego stanu rozwoju sieci wodociągowej i kanalizacyjnej wskazuje na wciąż duże potrzeby notowane w większości obszaru powiatu. Podkreślić należy, że zaopatrzenie w wodę z wodociągu komunalnego należy traktować jako dobro, które powinno być absolutnie powszechnie dostępne. Nawet duże rozproszenie osadnictwa nie może być tu usprawiedliwieniem dla zaniedbywania tej sfery usług publicznych. Paradoksalnie - mniejsze są potrzeby w zakresie rozwoju sieci kanalizacyjnej. W tej dziedzinie nie dąży się do objęcia wszystkich mieszkańców dostępem do sieci kanalizacyjnej, a do osiągnięcia poziomu uzasadnionego ekonomicznie, wyznaczanego przez granice aglomeracji kanalizacyjnych. W przypadku pozostałej zabudowy dopuszcza się stosowanie oczyszczalni przydomowych lub szczelnych okresowo opróżnianych zbiorników. Nie można więc wyznaczyć uniwersalnego wskaźnika docelowego stopnia dostępności mieszkańców do sieci – jest on określany indywidualnie dla każdej z gmin.

Tabela. Udział ludności obszarów wiejskich powiatu tucholskiego obsługiwanej za pomocą sieci wodociągowej i kanalizacyjnej

Jednostka	Udział ludności obsługiwanej przez sieć wodociągową										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007 %	2008	2009	2010	2011	2012
Cekcyn	54,9	56,6	58,9	61,7	65,4	91,1	91,8	91,9	92	92,3	92,4
Gostycyn	95,1	95,4	95,5	95,6	95,8	95,8	95,8	95,8	95,8	95,8	95,6
Kęsowo	87,4	87,4	87,4	87,4	87,4	87,4	87,4	87,4	87,4	89,7	89,7
Lubiewo	75,6	75,8	75,8	77,4	77,9	78,4	78,4	79,8	79,8	81	81,3
Śliwice	58,4	61,6	63,6	63,7	66,3	66,6	67,3	68	68,3	69,1	69,5
o.w.Tuchola	69,4	69,5	70,1	70,4	70,4	70,5	70,8	70,9	71,1	71,9	72,1
lokata wśród 127											
Cekcyn	121	122	120	119	116	16	14	15	15	15	15
Gostycyn	5	3	4	3	3	3	3	3	3	4	4
Kęsowo	26	29	30	31	34	38	40	40	43	27	28
Lubiewo	84	84	86	79	81	83	84	80	81	79	79
Śliwice	118	116	113	114	114	116	116	116	116	116	116
o.w.Tuchola	99	101	101	105	107	109	110	113	113	111	112
Jednostka	Udział ludności obsługiwanej przez sieć kanalizacyjną										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007 %	2008	2009	2010	2011	2012
Cekcyn	16,8	21,5	34,2	34,2	40,8	41,2	42,1	42,9	43,3	44,2	44,5
Gostycyn	42,7	48,4	51,5	52,8	53,9	54,1	54,6	54,6	54,6	56,7	56,9
Kęsowo	20,8	20,8	31,7	54,8	54,8	54,8	54,8	55	55	56,4	56,4
Lubiewo	26	27,2	29,1	29,1	30,6	31,9	35,2	36	36	36,9	38,6
Śliwice	33	39,5	39,5	39,6	39,6	39,6	42,5	42,8	42,9	45	45,2
o.w.Tuchola	26,8	35,2	35,2	39,4	42,5	43,5	43,7	43,8	49,3	54,4	54,5
lokata wśród 127											
Cekcyn	60	49	27	30	18	20	20	23	25	28	29
Gostycyn	5	3	3	5	6	7	7	7	7	5	6
Kęsowo	42	52	29	3	4	4	6	6	6	6	10
Lubiewo	35	38	37	40	38	41	37	37	39	41	36
Śliwice	18	10	14	17	20	22	19	24	26	26	27
o.w.Tuchola	32	18	23	18	16	18	18	22	13	10	12

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Tabela. Udział ludności miasta Tuchola obsługiwanej za pomocą sieci wodociągowej i kanalizacyjnej

Jednostka	Udział ludności obsługiwanej przez sieć wodociągową										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	%										
Tuchola	94,2	94,2	94,3	94,4	94,5	94,5	94,5	94,6	94,6	94,7	94,7
lokalna wśród 52	35	35	35	36	36	36	37	36	37	36	37
Jednostka	Udział ludności obsługiwanej przez sieć kanalizacyjną										
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
	%										
Tuchola	82,9	83	83,4	83,6	83,8	84,1	84,1	84,2	84,2	84,5	84,6
lokalna wśród 52	16	16	17	19	20	20	20	20	20	21	21

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Od kilkunastu lat w planowaniu rozwoju oraz zarządzaniu przestrzenią przywiązuje się coraz większą wagę do zagadnień gospodarki niskoemisyjnej. Pod pojęciem tym mieści się ogół działań zmierzających do ograniczania emisji dwutlenku węgla do atmosfery. Cel ten osiąga się za pomocą bardzo zróżnicowanych działań, takich jak przede wszystkim: zwiększanie udziału energii wytwarzanej ze źródeł odnawialnych, ograniczanie emisji spalin przez pojazdy samochodowe (na przykład poprzez zachęty do korzystania z transportu publicznego lub transportu rowerowego w miejsce motoryzacji indywidualnej) w tym pojazdy komunikacji publicznej (poprzez zmianę rodzaju zasilania na nisko- lub bez-emisyjne lub zwiększania efektywności istniejących systemów), poprzez ograniczanie utraty ciepła przez budynki (termomodernizacja, zmiana technologii budowy – „inteligentne budynki”), czy wreszcie poprzez zmianę zachowań społecznych w kierunku wykształcania postaw oszczędności energii. Jest to więc jedna z bardziej innowacyjnych dziedzin życia, gdyż stosowanie rozwiązań niskoemisyjnych bardzo często wiąże się ze stosowaniem nowoczesnych technologii lub nowoczesnych rozwiązań organizacyjnych. W minionym okresie programowania bardzo duży nacisk kładziono na zagadnienia efektywności energetycznej zabudowy, czego skutkiem były bardzo liczne projekty w kierunku termomodernizacji budynków mieszkalnych wielorodzinnych oraz budynków użyteczności publicznej (zwłaszcza w dużych miastach). Obecnie bardzo duże nadzieje wiąże się z ograniczaniem emisji pochodzenia komunikacyjnego, poprzez zachęty do korzystania z komunikacji publicznej, stosowanie nowoczesnych technologii napędzania pojazdów komunikacji publicznej, a także rozwój sieci dróg rowerowych, które poprzez stwarzanie komfortowych warunków korzystania z transportu rowerowego w założeniu mają przyczyniać się do ograniczania lokalnego ruchu samochodowego. Podkreślić należy, że zwłaszcza na obszarach wiejskich rower był tradycyjnym i bardzo popularnym środkiem transportu, wykorzystywanym na co dzień przez wszystkie grupy wiekowe, w tym także dzieci i młodzież dojeżdżające do szkół. Rozwój infrastruktury dróg rowerowych przyczyni się więc przede wszystkim do poprawy bezpieczeństwa rowerzystów i należy oczekiwać znacznej poprawy wskaźników, jednak należy być świadomym, że obecnie głównym celem realizacji sieci dróg rowerowych, z którego będą rozliczane poszczególne projekty, będzie ograniczenie emisji CO₂.

W ostatnich latach na terenie powiatu tucholskiego dokonano termomodernizacji szeregu budynków użyteczności publicznej, choć należy podkreślić, że obecny stan jest daleki od oczekiwanego – potrzeby w tej dziedzinie są nadal znaczne. W większości gmin wykonano także różnej długości drogi rowerowe lub inne wydzielone ciągi służące separacji ruchu rowerowego i samochodowego. Kierowano się tu przede wszystkim potrzebami komunikacyjnymi lokalnych społeczności, a więc drogi te nie stanowią spójnej sieci.

Także w tej dziedzinie identyfikuje się bardzo rozległe potrzeby. Powiat tucholski nie wykazuje szczególnych predyspozycji dla rozwoju energetyki odnawialnej. Najbardziej popularna jej forma – energetyka wiatrowa – jest wysoce kolizyjna środowiskowo i w praktyce nie jest możliwa realizacja siłowni na obszarach chronionych. Na terenie powiatu funkcjonują tylko trzy elektrownie – zaliczające się do obiektów niewielkich i pod względem wysokości i pod względem zainstalowanej mocy. Są to technologicznie obiekty stare. Za kolizyjną może być także uważana energetyka wodna – zwłaszcza, że większość cieków potencjalnie przydatnych dla celów energetycznych, jest objęta ochroną i to często o wysokiej randze ochrony. W tej sytuacji największe znaczenie mieć może energetyka odnawialna rozproszona, rozwijana na potrzeby własne indywidualnych inwestorów – przede wszystkim instalacje geotermalne i słoneczne zmniejszające koszty codziennego użytkowania budynków mieszkalnych. Rozwój zawodowej energetyki odnawialnej może być utrudniony ze względów środowiskowych, ale także ze względu na konieczność ochrony przestrzeni dla działalności turystycznych – bardzo wrażliwych na tak duże dominanty przestrzenne, jakie stanowią siłownie.

Tabela. Istniejące drogi rowerowe

jednostka	wykaz dróg
Cekcyn	Na sieci dróg gminnych nie ma wydzielonych pasów bądź ścieżek rowerowych. Wydzielono jeden ciąg pieszo-rowerowy - przy ul. Dworcowej w Cekcynie w ciągu drogi powiatowej nr 1026C
Gostycyn	Na terenie gminy istnieje jedna ścieżka rowerowa o długości ok 300 metrów wzdłuż drogi powiatowej nr 1038C
Kęsowo	brak
Lubiewo	brak
Śliwice	Ścieżka pieszo-rowerowa na odcinku Śliwice – Lińsk wzdłuż drogi powiatowej 1017C (2,3 km) Ścieżka pieszo-rowerowa na odcinku Śliwice – Łoboda wzdłuż drogi powiatowej 1007C (2,3 km)
Tuchola	Oznakowane ścieżki rowerowe/pieszo-rowerowe: <ul style="list-style-type: none"> • Przy drogach wojewódzkich: <ul style="list-style-type: none"> • Legbąd-Kłoczek (do modernizacji). Długość około 3 km; • Tuchola-Rudzki Most; • Tuchola-Szosa Bydgoska. • Przy drogach gminnych: <ul style="list-style-type: none"> • Tuchola: ul. Świecka, długość 0,83 km; • ścieżka rowerowa pomiędzy ul. Podmiejską, a Jeziorną (j. Głęboć). Długość: 1,47 km.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

Tabela. Odcinki dróg wskazywane jako wymagające realizacji dróg rowerowych w pierwszej kolejności

jednostka	odcinki dróg
Cekcyn	Cekcyn – Rudzki Most Cekcyn – Bystaw Cekcyn – Wierzchlas Cekcyn – Krzywogoniec – Małe Gacno
Gostycyn	Tuchola - Gostycyn – Mąkowsko Gostycyn – Piła (kontynuacja) Gostycyn-Łyskowo Kamienica –Pruszcz

Kęsowo	<p>ścieżka pieszo – rowerowa Tuchótka - Jeleńcz</p> <p>ścieżka pieszo – rowerowa Kęsowo - Pamiętowo</p> <p>ścieżka pieszo – rowerowa Kęsowo - Obrowo</p> <p>ścieżka pieszo – rowerowa Kęsowo - Jeleńcz</p> <p>ścieżka pieszo – rowerowa Kęsowo - Adamkowo (przebieg przez ulicę Pamiętowską)</p> <p>ścieżka pieszo – rowerowa Kęsowo - Drożdżenica (do bunkra)</p>
Lubiewo	<p>ścieżka pieszo-rowerowa Bystaw-Bystawek</p> <p>ścieżka pieszo-rowerowa Bystaw-Wępin</p> <p>ścieżka pieszo-rowerowa Bystaw-Lubiewo</p> <p>ścieżka pieszo-rowerowa Bystaw-Tuchola</p> <p>ścieżka pieszo-rowerowa z Minikowa do jeziora w Bystawku</p>
Śliwice	<p>010209C Rosochatka - Jeziorna - Okoniny Nadjeziorne</p> <p>010216C Lińsk – Zarośle</p> <p>010217C Lińsk - Lisiny</p> <p>010218C Brzozowe Błota - Zarośle Dw.</p> <p>010219C Brzozowe Błota - Kamionka</p> <p>010222C Okoniny Nadjeziorne - Główka</p> <p>010223C Okoniny Nadjeziorne – Zarośle</p> <p>Lińsk – Brzozowe Błota wzdłuż drogi powiatowej (1,5 km)</p> <p>Lińsk – Okoniny Nadjeziorne wzdłuż drogi powiatowej (3 km)</p> <p>Śliwice – Rosochatka - Lipowa – Śliwice (12 km)</p> <p>Rosochatka – Okoniny (11 km)</p>
Tuchola	<p>Przy drogach wojewódzkich:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tuchola-Bładowo, • Tuchola-Legbąd, • Tuchola-Mały Mędromierz, • Tuchola – łączniki pomiędzy istniejącymi ścieżkami rowerowymi na ul. Świeckiej i Bydgoskiej. <p>Przy drogach powiatowych:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tuchola-Raciąż, • Tuchola-Plaskosz (Gołębek). <p>Przy drogach gminnych:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Tuchola – ciąg ulic Poczтовая-Dworcowa, • Tuchola – rozbudowa promenady pieszo-rowerowej nad j. Głęboć.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

Tabela. Budynki użyteczności publicznej poddane termomodernizacji

jednostka	wykaz budynków
Cekcyn	brak danych – do uzupełnienia
Gostycyn	Żaden z budynków publicznych w gminie nie został poddany modernizacji energetycznej. Jedynie w Świetlicy Wiejskiej w Przyrowie zamontowano pompę ciepła do ogrzewania budynku (wymagane są dalsze prace)
Kęsowo	Urząd Gminy, Zespół Szkół w Kęsowie
Lubiewo	budynki, które zostały poddane termomodernizacji i można ją uznać za zakończoną: świetlica wiejska w Bystawku, świetlica wiejska w Suchej, Szkoła Podstawowa w Klonowie, Szkoła Podstawowa w Suchej, budynek Ośrodka Zdrowia w Bystawiu i Lubiewie, Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Lubiewie budynki, które zostały poddane termomodernizacji, ale wymagają dalszych prac: świetlica wiejska w Bystawiu, świetlica wiejska w Płazowie, świetlica wiejska w Trutnowie, świetlica wiejska w Wętpinie, Zespół Szkół w Bystawiu
Śliwice	Gminny Ośrodek Kultury w Śliwicach Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Śliwicach
Tuchola	budynek Wiejskiego Domu Kultury w Raciążu (filia TOK Tuchola)
Powiat	Dom Dziecka w Tucholi Dom Pomocy Społecznej w Wysokiej Tucholskie Centrum Edukacji Zawodowej Zespół Szkół Licealnych i Technicznych w Tucholi Zespół Szkół Ogólnokształcących Specjalny Ośrodek Szkolno – Wychowawczy Poradnia Psychologiczna – Pedagogiczna Budynki Szpitala w Tucholi: 1. Budynek główny szpitala 2. Administracja 3. Rehabilitacja i statyka 4. Kotłownia 5. Garaż i chłodnia zwłok 6. Warsztat i pomieszczenie agregatora 7. Laboratorium

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin i Starostwa Powiatowego w Tucholi

Tabela. Budynki użyteczności publicznej wskazywane do termomodernizacji

jednostka	wykaz budynków
Cekcyn	Przedszkole w Zielonce – oddział zamiejscowy w Zdrojach Budynek wielofunkcyjny w Nowym Suminie Świetlica wiejska w Ostrowie Świetlica wiejska w Wielkich Budziskach Świetlica wiejska w Zalesie Obiekt poszkolny „Stara Szkoła” w Trzebcinach Ośrodek Turystyczny w Zdrojach
Gostycyn	Budynek Urzędu Gminy w Gostycynie

	<p>Budynki wchodzące w skład Zespołu Szkół w Gostycynie Szkoła Podstawowa w Pruszczu budynki świetlic wiejskich Remizy OSP Budynek Gminnego Ośrodka Kultury w Gostycynie</p> <p>W najbliższym czasie planuje się montaż pomp ciepła w remizach OSP, w budynku Astrobazy, budynku Centrum Sportowo – Rehabilitacyjnego i Domku Miodowym w Wielkim Mędomierzu</p>
Kęsowo	<p>świetlica w Obrowie sala w Drożdzenicy częściowo szkoła w Kęsowie</p>
Lubiewo	<p>Zespół Szkół w Lubiewie świetlica wiejska w Klonowie świetlica wiejska w Minikowie świetlica wiejska w Lubiewicach świetlica wiejska w Cierplewie OSP w Lubiewie</p>
Śliwice	<p>Modernizacja energetyczna budynku Urzędu Gminy Śliwice Modernizacja energetyczna budynku GOPS w Śliwicach Modernizacja energetyczna budynku przedszkola gminnego Modernizacja energetyczna budynku gimnazjum i szkoły podstawowej w Śliwicach Modernizacja energetyczna budynku OSP Śliwice</p>
Tuchola	<p>budynek Urzędu Miejskiego w Tucholi budynek Tucholskiego Ośrodka Kultury w Tucholi budynek Przedszkola nr 1 w Tucholi budynek Szkoły Podstawowej nr 1 w Tucholi budynek Szkoły Podstawowej nr 3 w Tucholi budynek Szkoły Podstawowej nr 5 w Tucholi</p> <p>Planowane jest zamontowanie instalacji solarnej wspierającej sieć CO i CWU w ramach planowanej termomodernizacji Przedszkola nr 1 Tucholi. Rozważana jest instalacja ulicznych lamp solarnych na terenach słabiej zaludnionych, o wysokim koszcie rozbudowy sieci. Rozważane jest też zainstalowanie źródeł OZE na budynku Tucholskiego Ośrodka Kultury w Tucholi (wiatraki, panele solarne, panele fotowoltaiczne) w ramach planowanej termomodernizacji budynku.</p>
Powiat	brak danych – do uzupełnienia

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin i Starostwa Powiatowego w Tucholi

Tabela. Stan prac nad gminnymi planami gospodarki niskoemisyjnej

gmina	stan prac
Cekcyn	do 30 czerwca 2015 r. zostanie opracowany plan gospodarki niskoemisyjnej dla gminy Cekcyn
Gostycyn	zamierza się sporządzić plan gospodarki niskoemisyjnej
Kęsowo	zamierza się sporządzić plan gospodarki niskoemisyjnej

Lubiewo	plan w trakcie opracowywania
Śliwice	plan w trakcie opracowywania
Tuchola	plan w trakcie opracowywania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych urzędów gmin

Wykaz instalacji produkujących energię ze źródeł odnawialnych:

Działające:

- Elektrownia wiatrowa typ BONUS 600kW, H zw=50,10m, na terenie działki nr ewid. 109 położonej w miejscowości BLADOWO, gmina TUCHOLA.
- Elektrownia wiatrowa typu Bonus 600kW o wysokości zawieszenie wirnika Hzw=50.10m na terenie działki nr ewid. 245/1 w miejscowości Jeleńcz, gmina Kęsowo.
- Elektrownia wiatrowa typu „ENERCON E40/500” o wysokości zawieszenie wirnika Hzw=64.85m na terenie działki nr ewid. 638 w miejscowości Kiełpin.
- sześć elektrowni wodnych – wg tabeli

Tabela. Małe elektrownie wodne na terenie powiatu

Lp.	nazwa	Określenie położenia MEW				Rok uruchomienia	Moc zainstalowana (kW)
		obręb	miejscowość	nr działki	nazwa cieku, km cieku		
1	Mała Elektrownia Wodna w Kamienicy	Gostycyn	Kamienica	550/3, 507	Kamionka w km 13 + 265 cieku	11.10.1994 r.	40,0
2	Mała Elektrownia Wodna w Karczewie	Wielka Klonia	Karczewo	312/1, 312/2, 312/3, 311/1, 311/2	Kamionka w km 19 + 000 cieku	10.01.1990 r.	40,0
3	Mała Elektrownia Wodna w Zielonce	Kłoczek	Zielonka	950	Wielki Kanał Brdy w km 0 + 000 cieku	30.06.1992 r.	15,0
4	Mała Elektrownia Wodna w Piszczku	Tuchola	Piszczek	3810	Kicz w km 0 + 105 cieku	07.08.2006 r.	20,0
5	Mała Elektrownia Wodna w Szumiącej Młyn	Płazowo	Szumiąca Młyn	190	Szumiąca w km 5 + 650 cieku	12.09.2005 r.	15,0
6	Mała Elektrownia Wodna w Racińskim Młynie	Raciąż	Raciński Młyn	1110	Struga Ciechocińska w km 5 + 800 cieku	05.08.2005 r.	47,8

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Starostwa Powiatowego w Tucholi

Wydane pozwolenia na budowę:

- Farma wiatrowa Tuchola – trzy wolnostojące turbin VESTAS V90 (2MW) na terenie działek nr ewid. 608 i 651 położonych w miejscowości Kiełpin, gmina Tuchola.
- Wolnostojące moduły słoneczne (fotowoltaiczne) w obiekcie Mała Elektrownia Słoneczna „ZIELONKA” (moc projektowana – 52 kWp) na terenie działki o nr ewid. 213/9 położonej w miejscowości Zielona Łąka, obręb geodezyjny Kłoczek, gmina Tuchola.

Zewnętrzne czynniki rozwoju

Pod względem podziału administracyjnego, powiat tucholski należy do jednostek o typowej liczbie gmin – aż 5 powiatów ziemskich (w tym tucholski) notuje po 6 gmin (jeśli uwzględnimy powiaty o liczbie gmin 5 i 7, to łącznie ta grupa powiatów składających się z „kilku” gmin stanowi ponad połowę wszystkich). Wyróżnia się jednak obecnością tylko jednego miasta przy tak dużej powierzchni.

Pod względem zajmowanej powierzchni, powiat tucholski należy do jednostek dosyć dużych – z powierzchnią ponad 1 tys. km kw. skupia aż 6% całej powierzchni województwa, co lokuje go na 7. pozycji. Jeśli jednak uwzględnimy tylko powierzchnię bezleśną, to zajmuje dopiero 14. pozycję i stanowi już tylko 4% całej powierzchni województwa. Pod względem powierzchni lasów, zajmuje 3. pozycję (do niedawna – drugą, w ostatnich latach większą powierzchnię lasów notuje świecki – obecnie różnica wynosi niespełna 50 ha, przy ponad 52 tys. ha). Lasy w powiecie stanowią 12,4% wszystkich powierzchni lasów w województwie.

Pod względem liczby ludności, powiat należy do jednostek typowych w kujawsko-pomorskim. W przedziale od 41,0 do 55,5 tysięcy (a więc +/-15% wartości powiatu tucholskiego) mieści się aż 7 powiatów ziemskich (dodatkowe 2 – minimalnie poza tymi granicami). Powiat skupia 2,3% ogółu ludności województwa i 3,7% ludności powiatów ziemskich. Pod względem liczby ludności w powiatach ziemskich lokuje się na 12. pozycji. Jest wyraźnie mniejszy od największego powiatu ziemskiego – inowrocławskiego – bowiem stanowi zaledwie 29,5% jego ludności, ale też o prawie 38% przewyższa najmniejszy powiat ziemski, czyli wąbrzeski.

Pod względem liczby ludności wiejskiej, należy także do jednostek typowych – lokuje się na 11. pozycji i grupuje nieco ponad 4% ludności wiejskiej województwa. Pod tym względem nie odstaje aż tak bardzo od największego powiatu, za to wyraźnie wyprzedza najmniejszy.

Znacznie słabszy jest jednak potencjał powiatu pod względem liczby ludności miejskiej – tu powiat stanowi tylko 1,1% sumy wojewódzkiej i wyprzedza tylko dwa powiaty.

Konsekwencją dużej na tle innych powiatów powierzchni, ale porównywalnej liczby mieszkańców, są niskie wskaźniki gęstości zaludnienia. Ogólny wskaźnik gęstości zaludnienia wynosi zaledwie 45 osób/1 km kw, co jest wartością najniższą wśród powiatów ziemskich, stanowi niespełna 60% wartości średniej i dosyć wyraźnie ustępuje kolejnemu powiatowi (sępoleńskiemu), który na tle pozostałych powiatów także wykazuje obiektywnie niską wartość. Jeśli uwzględnimy bardziej obiektywny wskaźnik – liczby ludności w stosunku do powierzchni bezleśnych – wartość notowana w powiecie tucholskim jest już znacznie bardziej typowa. Wynosi 87 osób/1km kw., co lokuje powiat na 11. pozycji i stanowi ponad 89% wartości średniej. Podkreślić należy, że obydwa wskaźniki gęstości

są ważną cechą diagnostyczną – ale dla szeregu dziedzin to właśnie ten pierwszy w większym stopniu świadczy o potencjale danego obszaru (dla niektórych zagadnień nie ma znaczenia, czy występują powierzchnie leśne – ważne jest, że popyt generowany przez dany obszar, wyrażany właśnie liczbą mieszkańców w danej powierzchni – jest niski). Ogólnie niska gęstość zaludnienia jest więc bez wątpienia ograniczeniem rozwoju danego obszaru.

W ostatnich latach powiat cechował się stosunkowo korzystną dynamiką ludności, wskutek której w roku 2013 liczył o 2,6% mieszkańców więcej, niż w roku 2002. Zmiana ta, aczkolwiek może wydawać się niewielka, wyróżnia powiat bardzo pozytywnie, bowiem poza obszarami podmiejskimi Bydgoszczy i Torunia (gdzie ma miejsce bardzo silny napływ z tych miast), większość powiatów notuje stagnację, a nawet spadek liczby ludności. Korzystniejszy trend zmian liczby ludności notowały w tym czasie tylko wspomniane powiaty podmiejskie bydgoski i toruński oraz powiaty brodnicki, grudziądzki i nakielski.

Dodatni bilans zmian liczby ludności powodowany jest stosunkowo wysokim dodatnim przyrostem naturalnym, który rekompensuje ujemne saldo migracji międzypowiatowych. W tym miejscu należy jednak podkreślić, że podobnie jak we wszystkich powiatach, także w tucholskim na przestrzeni ostatnich dwóch dekad zmniejszyła się liczba urodzeń, na korzystnym, wciąż stosunkowo niezmiennym poziomie, utrzymuje się liczba zgonów, zarówno wskaźniki urodzeń, jak i zgonów są w powiecie lepsze od średnich (powiat stanowi 2,3% ludności województwa, ale koncentruje w ostatnich latach aż 2,6-2,8% liczby urodzeń, a tylko 2,0-2,2% liczby zgonów), pod względem wskaźnika przyrostu naturalnego, powiat corocznie lokuje się wśród najlepszych w województwie, saldo migracji międzypowiatowych jest w ostatnich latach corocznie ujemne jednak wartości w powiecie tucholskim są stosunkowo korzystne na tle innych powiatów, a wartości bezwzględne salda są stosunkowo niewielkie (corocznie przewaga osób opuszczających powiat, nad osiedlającymi się na jego obszarze, wynosi tylko kilkadziesiąt osób).

Istotnym wyzwaniem demograficznym jest proces starzenia społeczeństwa, przejawiający się spadkiem liczby i udziału ludności młodej oraz wzrostem liczby i udziału ludności starszej. Na terenie powiatu tucholskiego te niekorzystne zmiany także są obserwowane, ale sytuacja jest wciąż – na tle innych powiatów – stosunkowo korzystna. Powiat prezentuje jeden z najwyższych udziałów ludności w wieku przedprodukcyjnym, choć obecnie grupa ta stanowi tylko 21% ogółu ludności, podczas gdy przed dekadą (2002) było to 27%. Mniejszy, niż w większości powiatów jest też udział ludności najstarszej.

Powiat charakteryzuje się nieco odmienną od innych powiatów województwa, strukturą utrzymania ludności. Przede wszystkim, notuje najwyższy udział ludności utrzymywanej – jest to aż 36,1% ogółu, podczas gdy w powiatach ziemskich jest to najczęściej 30-34%. W grupie tej mieszczą się dzieci i młodzież (pod względem ich udziału powiat nie wyróżnia się szczególnie), ale także osoby nie pracujące (więc pod tym względem sytuacja powiatu jest niekorzystna na tle innych). Dodatkowo ponad 21% mieszkańców utrzymuje się z emerytur i rent (przy czym udział emerytów jest niski, ale rencistów jest dosyć wysoki na tle innych powiatów). Udział ludności utrzymującej się z pracy najemnej (26,2%) jest typowy, podobnie jak udział utrzymujących się z własnej działalności lub z wynajmu (jednak jest to tylko 3,1% mieszkańców). Powiat lokuje się na 11 miejscu pod względem udziału utrzymujących się z pracy w rolnictwie – takie źródło utrzymania deklaruje ponad 5% ogółu mieszkańców. Jest to wartość wysoka na tle innych powiatów, zwłaszcza jeśli uwzględni się niezbyt korzystne warunki rozwoju rolnictwa w dużej części powiatu.

Powiat tucholski charakteryzuje się specyfiką wykształcenia ludności. Wyróżnia się najwyższym w województwie odsetkiem osób z wykształceniem zasadniczym zawodowym – jest to prawie 32% jeśli liczyć w ogóle mieszkańców, a prawie 41% wśród mężczyzn i

prawie 23% wśród kobiet (także wskaźniki dla poszczególnych płci lokują powiat na pierwszej pozycji w województwie). Skutkiem tak dużego udziału grupy z wykształceniem zasadniczym zawodowym, niski jest udział grupy z wykształceniem średnim ogólnokształcących – lokuje powiat wśród 19 powiatów ziemskich na 16. pozycji (mężczyźni na 18., kobiety – na 14.). Pozostałe wskaźniki nie wyróżniają powiatu. Pod względem udziału ludności z wykształceniem wyższym, powiat tucholski lokuje się wśród powiatów ziemskich na 10 pozycji (mężczyźni na 8., kobiety na 11.), pod względem udziału grupy z wykształceniem średnim zawodowym – na 8. (mężczyźni – na 10., kobiety – na 4. – także ten wskaźnik potwierdza, że kształcenie zawodowe w powiecie zawsze posiadało silną pozycję).

Wskaźniki dotyczące wychowania przedszkolnego, są jedynymi z głównych mierników stanu rozwoju społecznego danego obszaru. Województwo w ostatniej dekadzie zanotowało bardzo znaczący wzrost udziału dzieci objętych opieką przedszkolną – przeciętny wskaźnik dla dzieci w grupie 3-5 lat wzrósł z niespełna 30 do prawie 62%. W powiecie tucholskim wzrost ten był znacznie silniejszy, niż przeciętnie – w okresie 2003-12 udział dzieci objętych edukacją przedszkolną w tej grupie wiekowej w powiecie wzrósł około 3,5-krotnie, wskutek czego poprawiła się też pozycja powiatu tucholskiego na tle innych powiatów (w roku 2003 powiat lokował się na 17. pozycji – obecnie są to lokaty około 10-ej). Wskaźnik w powiecie wynosi obecnie około 60%, co jest wartością nieco niższą od przeciętnej wojewódzkiej, ale uwzględniając trudniejsze niż przeciętnie warunki obsługi (wynikające z dużej powierzchni i rozdrobnienia sieci osadniczej) nie jest to wartość odbiegająca negatywnie.

Porównanie liczby podmiotów gospodarczych na terenie powiatu tucholskiego z terenem województwa, prowadzi do następujących wniosków:

- wśród powiatów województwa kujawsko-pomorskiego, powiat tucholski z liczbą 3392 podmiotów, w roku 2013 lokował się na 17. pozycji (pozycje 16-17 są typowe dla powiatu dla całego analizowanego okresu 1995-2013); najbardziej podobną liczbę podmiotów wykazywały powiaty: golubsko-dobrzyński (3408), rypiński (3363) i mogileński (3314),
- miasto Tuchola lokuje się na 15. pozycji wśród 52 miast województwa (w 2013 roku liczyło 1397 podmiotów) – podobną liczbę działających podmiotów gospodarczych prezentują: Żnin (1448), Golub-Dobrzyń (1259), Ciechocinek (1502), Solec Kujawski (1510),

Porównanie wskaźników przedsiębiorczości na terenie powiatu tucholskiego, z terenem województwa, prowadzi do następujących wniosków:

- powiat tucholski lokuje się na 18. pozycji,
- miasto Tuchola lokuje się na 19. pozycji (na 52 miasta województwa) w grupie miast o bardzo podobnych wskaźnikach (Tuchola ma wskaźnik 99,5 – a w przedziale od 95 do 105 mieści się aż 14 miast).

Porównanie dynamiki zmian liczby podmiotów na terenie powiatu tucholskiego z terenem województwa, prowadzi do następujących wniosków:

- powiat lokuje się na 13. pozycji pod względem dynamiki w okresie 1995-2013 – jeśli rok 1995 przyjąć za 100, to w roku 2013 wskaźnik dynamiki dla powiatu wynosi 185,

- miasto Tuchola należy do miast, które w okresie 1995-2013 zwiększały liczbę podmiotów w stosunkowo niewielkim tempie – aż 31 miast (czyli 2/3 miast województwa) notowało wyższą dynamikę – w najlepszych liczba podmiotów zwiększyła się 3-krotnie, w 10-ciu – ponad 2-krotnie (w Tucholi wzrost wyniósł tylko 48%).

Na obszarach wiejskich powiatu tucholskiego należy zwrócić uwagę na następujące cechy charakterystyczne struktury branżowej:

- znacznie wyższy jest udział sekcji A – jednak w stosunku do innych obszarów wiejskich województwa, gdzie dominują działalności stricte rolnicze, w powiecie tucholskim dobrze rozwinęły się także działalności w zakresie leśnictwa – w gminach Cekcyn i Śliwice takich podmiotów jest więcej, niż „rolniczych”; na terenie województwa kujawsko-pomorskiego, powiat tucholski ma najwyższy wskaźnik liczby podmiotów w dziale 02 (leśnictwo i pozyskiwanie drewna) w odniesieniu do liczby ludności (1,8/1000 mieszk.; kolejny powiat - sępoleński, ma wskaźnik 1,5, a kolejny – świecki – 1,1),
- gmina Cekcyn wykazuje największą wśród 144 gmin województwa liczbę podmiotów w dziale 02 (leśnictwo i pozyskiwanie drewna) – jest to 37 (w całym powiecie – 88) na 796 w województwie; gmina Śliwice zajmuje pod tym względem miejsce 18., Tuchola – 19., Gostycyn – 21., Lubiewo – 29., a Kęsowo – 79. Pod względem wskaźnika tego rodzaju firm na 1000 mieszkańców, gmina Cekcyn zajmuje 1. pozycję, Śliwice – 9., Gostycyn – 14., Lubiewo – 17., Tuchola – 52., a Kęsowo – 63.,
- pod względem ogólnego stanu przetwórstwa przemysłowego, gminy powiatu (poza Tucholą) zajmują dosyć odległe lokaty (gmina Tuchola zajmuje pod względem liczby podmiotów w sekcji C - 16. pozycję, pozostałe od 59. do 128.), ale gmina Tuchola i Gostycyn wyróżniają się dużą liczbą firm w zakresie produkcji artykułów spożywczych (9. i 16. lokata), a gminy Tuchola, Śliwice i Cekcyn dużą liczbą firm w zakresie produkcji wyrobów z drewna oraz korka (odpowiednio: 6., 10. i 12. pozycja); gmina Tuchola zajmuje 11. pozycję pod względem liczby firm prowadzących produkcję maszyn, 9. – pod względem liczby firm prowadzących produkcję pojazdów samochodowych i naczep oraz 2. pod względem produkcji pozostałego sprzętu transportowego (pod względem wartości bezwzględnych nie są tu duże liczby – odpowiednio: 8, 2 i 5 podmiotów – są to jednak działalności bardzo rzadko reprezentowane w województwie).

Ponieważ ogólny wskaźnik przedsiębiorczości (liczba podmiotów w stosunku do liczby ludności) na terenie powiatu jest dosyć niski, to także wskaźniki cząstkowe (obliczone dla poszczególnych rodzajów działalności), będą niższe, niż w obszarach o ogólnie dobrym stanie rozwoju przedsiębiorczości. Na terenie powiatu uwagę zwraca przede wszystkim zróżnicowana sytuacja w zakresie działalności uważanych za kluczowe dla rozwoju („kluczowe” – ponieważ mające podstawowe znaczenie dla obsługi ludności oraz tworzące liczne miejsca pracy). W szczególności (na obszarach wiejskich powiatu):

- w sekcji C (przetwórstwo przemysłowe) – poza obszarami wiejskimi gminy Tuchola, wszystkie gminy wykazują wskaźniki korzystniejsze od średniej,
- w sekcji F (budownictwo) – korzystna sytuacja gmin Gostycyn i Cekcyn (wyraźnie powyżej średniej), pozostałe gminy poniżej średniej, w tym Kęsowo na poziomie około połowy wartości średniej,
- w sekcji G (handel i naprawy) – wszystkie gminy wyraźnie poniżej średniej (przy średniej równej 18,2/1000 najlepsza gmina – Gostycyn – wykazuje wskaźnik 16,9/1000; bardzo niekorzystna sytuacja w gminach Cekcyn, Lubiewo i w obszarach wiejskich gminy Tuchola – wskaźniki na poziomie 10-11/1000),

- w sekcji H (transport i gospodarka magazynowa) – wszystkie gminy wyraźnie poniżej średniej (przy średniej 5,0/1000 najlepsza gmina Śliwice ma wskaźnik 4,5/1000),
- w zakresie usług publicznych rozszerzonych o działalność związaną z kulturą i rozrywką (sekcja R – część podmiotów w tej sekcji to podmioty publiczne, większość – komercyjne) – w gminach Lubiewo i Cekcyn sytuacja korzystniejsza od średniej, w gminach Śliwice i Gostycyn – nieco gorsza, w gminie Kęsowo i na obszarach wiejskich gminy Tuchola – znacznie poniżej średniej).

Przeprowadzone analizy prowadzą do następujących generalnych wniosków:

- Powiat tucholski ogółem, ale także każda z gmin powiatu, prezentują relatywnie niskie wskaźniki przedsiębiorczości.
- Niekorzystny jest fakt, że z wyjątkiem powiatu sępoleńskiego, wszystkie powiaty sąsiadujące (także w województwie pomorskim) prezentują wskaźniki korzystniejsze lub znacznie korzystniejsze. Także powiat sępoleński – mniejszy pod względem powierzchni i liczby mieszkańców, w niektórych aspektach jest lepszy od tucholskiego.
- Szczególnie niekorzystny jest stan rozwoju działalności handlowych – mających bezpośredni wpływ na jakość życia mieszkańców, ale także tworzący lokalne miejsca pracy. W niektórych gminach słaby stan rozwoju można powiązać z rozproszaniem osadnictwa, ale nie jest to wyjaśnienie dla aż tak niskich ogólnych wskaźników.
- W ostatnich latach rozwój przedsiębiorczości na terenie powiatu przebiegał znacznie wolniej niż przeciętnie w województwie oraz wolniej niż w powiatach sąsiednich. W efekcie – powiększyły się dysproporcje pomiędzy powiatem tucholskim, a powiatami sąsiednimi i znacznie obniżyły się pozycje gmin powiatu – niektóre z nich przed 10-15 laty były postrzegane jako obszary o wysokiej przedsiębiorczości, obecnie wszystkie gminy powiatu należy zaliczyć do obszarów na tle województwa wykazujących wskaźnik słabe, bardzo słabe lub co najwyżej – przeciętne. Względnie (na tle innych obszarów) nastąpiło więc istotne pogorszenie stanu przedsiębiorczości powiatu.
- Analiza struktur przedsiębiorczości pozwala na wskazanie specjalizacji gospodarki powiatu związanej z gospodarką leśną, pozyskaniem i przetwórstwem drewna, w tym produkcją wyrobów z drewna i produkcją mebli. Działalności te zdecydowanie wyróżniają powiat i niektóre gminy, ale należy pamiętać, że nie są na jego terenie równomiernie i powszechnie rozwinięte.

Wskaźniki opisujące wartości produkcji sprzedanej przemysłu dowodzą, że powiat tucholski nie ma przemysłowego charakteru. Bezwzględna wartość jest wyższa tylko od tej notowanej w powiatach sępoleńskim i lipnowskim, i stanowi niespełna 0,9% sumy wojewódzkiej. Wartość w przeliczeniu na 1 mieszkańca jest również bardzo niska, ale lokuje powiat nieco wyżej – bo na 18-19 miejscu wśród wszystkich powiatów (choć pod tym względem wartość w powiecie jest ponad 2-krotnie wyższa, niż w powiecie o najniższym wskaźniku).

Powiat nie odgrywa także istotnej roli w gospodarce rolnej województwa, choć liczba indywidualnych gospodarstw rolnych (pomimo braku sprzyjających warunków rozwoju rolnictwa w dużej części powiatu) jest dosyć wysoka i wynosi ponad 3,6 tysiąca, co stanowi ponad 4% wszystkich w województwie i lokuje powiat na 14. pozycji.

Powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwach (niespełna 61 tys. ha), lokuje powiat na 16. pozycji – powiat stanowi tu już tylko 3,7% sumy wojewódzkiej.

Jednak pod względem powierzchni zasiewów, powiat lokuje się już na przedostatnim miejscu (3,6% sumy wojewódzkiej). Niskie są wartości dotyczące zwłaszcza upraw przemysłowych (18. pozycja) i warzyw (17. pozycja, ale udział w potencjale wojewódzkim zaledwie symboliczny). Jedynie pod względem zasiewów ziemniaków, powiat lokuje się w środku stawki – zajmuje 11. pozycję, ale stanowi ledwie ponad 4% sumy wojewódzkiej.

Podobnie jak produkcja roślinna, bardzo słabo rozwinięta się też produkcja zwierzęca – pod względem pogłowia zwierząt gospodarskich wyrażonego za pomocą uniwersalnego wskaźnika sztuk dużych, powiat lokuje się na 16. pozycji z udziałem w sumie wojewódzkiej wynoszącym 3,7%.

Działalności turystyczne są w systemie statystyki publicznej w Polsce analizowane w sposób bardzo wybiórczy (tylko niektóre aspekty), a charakter tej branży gospodarki powoduje, że uzyskiwane wyniki często są obciążone trudnym do oszacowania błędem. Działalności turystyczne należą do najgorzej opomiarowanych przez Główny Urząd Statystyczny aspektów życia społeczno-gospodarczego. Częściowo wynika to z błędnych założeń badań statystycznych, ale w największej mierze jest winą specyfiki działalności turystycznych, w tym także pewnego zakresu tzw. szarej strefy, zwłaszcza w zakresie działalności noclegowej. Poza statystyczną rejestracją pozostają: ruch krajoznawczy, agroturystyka, korzystanie z bazy ogólnodostępnej (np. boisk, kąpielisk, szlaków, punktów widokowych), większość różnego rodzaju imprez (zwłaszcza jeśli udział w nich nie jest biletowy – tego rodzaju imprezy plenerowe, festyny tematyczne, rekonstrukcje, itp. są coraz bardziej popularne i kształtują tożsamość danego miejsca), wypoczynek realizowany w bazie indywidualnej (np. w domach letniskowych i ogrodach działkowych), w praktyce nawet jeżeli są rejestrowane dla potrzeb podatkowych, to nie są objęte statystyką wypożyczenia sprzętu (np. kajaki – nie ma możliwości oceny liczby uczestników spływów), ruch w stadninach, itp. Statystyka nie obejmuje też w praktyce w ogóle obiektów ogólnodostępnej infrastruktury turystycznej – brak jest więc możliwości wykonania rzetelnej analizy porównawczej turystyki na podstawie danych GUS. Wysokiej pozycja powiatu dowodzą inne przesłanki - wynikające z dokumentów regionalnych, analiz poszczególnych rodzajów ruchu, analizy bazy, czy też analizy potencjału dla rozwoju turystyki.

Tabela. Porównanie skali ruchu turystycznego w powiatach województwa kujawsko-pomorskiego. Wartości sumaryczne za okres 2011-13

powiat	korzystający rezydenci (Polacy)	udzielone noclegi rezydentom (Polakom)	turyści zagraniczni korzystający	udzielone noclegi turyście zagranicznym
suma za lata 2011-13				
aleksandrowski	322301	3441018	4499	36723
brodnicki	86583	226432	2556	4741
bydgoski	110508	242020	3858	8100
chełmiński	16600	32715	4780	9988
golubsko-dobrzyński	42292	58346	608	1143
grudziądzki	4107	23390	0	0
inowrocławski	166637	1520746	3878	12554
lipnowski	17363	35885	642	1079
mogileński	26071	88409	632	688

nakielski	14680	19092	1236	1959
radziejowski	2893	14953	0	0
rypiński	8384	30417	0	0
sępoleński	23163	76176	1084	2313
świecki	89339	169599	6525	13551
toruński	84025	115465	1817	3757
tucholski	78754	262683	507	1013
wąbrzeski	9953	35661	231	648
włocławski	29973	295765	536	560
żniński	80396	194136	3588	5358
m.Bydgoszcz	327725	562741	51557	163894
m.Grudziądz	86280	148341	7366	16138
m.Toruń	559719	821818	155689	251667
m.Włocławek	80669	144626	9639	35232
udział powiatu tucholskiego (%)	3,5	3,1	0,2	0,2
udział powiatu tucholskiego wśród 19 powiatów ziemskich (%)	6,5	3,8	1,4	1,0
pozycja powiatu tucholskiego (wśród 23 ogółem)	12	6	19	17
pozycja powiatu tucholskiego (wśród 19 ziemskich)	8	4	15	13

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS BDL

Atrakcyjność turystyczna powiatu tucholskiego wynika przede wszystkim z wybitnych walorów przyrodniczych, w tym znacznych powierzchni chronionych oraz atrakcyjności krajoznawczej i - w mniejszym stopniu - walorów kulturowych. Najważniejszą mocną stroną powiatu tucholskiego w zakresie szeroko rozumianej branży turystycznej jest ukształtowana renoma obszaru bardzo atrakcyjnego – wręcz gwarantującego wysoką jakość wypoczynku dla osób ceniących takie walory jak stan środowiska, dostępność lasów, rzek i jezior. Renoma obszaru bardzo atrakcyjnego wynika z obiektywnie wysokiej jakości walorów – głównie przyrodniczych, gdyż potencjał kulturowy powiatu jest znacznie słabszy i nie wyróżnia się zdecydowanie na tle województwa. Bardzo ważną mocną stroną jest także duża różnorodność walorów pozwalających na budowanie zróżnicowanej oferty turystycznej (co oznacza, że powiat może być atrakcyjny dla różnych grup odbiorców - zagadnienie to zostało przedstawione szerzej we wcześniejszej części niniejszego opracowania). Ważne jest także jednoznaczne postrzeganie powiatu tucholskiego w polityce regionalnej województwa kujawsko-pomorskiego jako obszaru rozwoju funkcji turystycznych. Jest to swoista przewaga konkurencyjna – bowiem inne powiaty o dobrze (a nawet statystycznie – lepiej) rozwiniętej funkcji turystycznej mają charakter bardziej złożony i turystyka nie jest w nich postrzegana jako funkcja tak ważna. Ze względów marketingowych korzystny jest także fakt, że inne gminy powiązane z Borami Tucholskimi (jak Osie, czy częściowo Koronowo), prezentujące duży potencjał turystyczny, budują pozytywny wizerunek Borów Tucholskich, a więc pośrednio – poprawiają turystyczny image powiatu.

Powiat tucholski wciąż wykazuje niskie wskaźniki obsługi w zakresie zaopatrzenia w wodę z wodociągów komunalnych. Obecnie poziom zwodociągowania wynosi tylko około 87% (a na wsi – 83%) i należy do niższych w województwie. Należy podkreślić, że jest to zagadnienie, które ma kluczowe znaczenie dla jakości życia ludności, ale także dla rozwoju gospodarczego. Na terenie powiatu duże rozproszenie osadnictwa, niska gęstość zaludnienia, duże odległości do niektórych miejscowości (powodowane także dużą lesistością) powodują, że rozwój infrastruktury sieciowej jest ponadprzeciętnie kosztowny, a zapewnienie obsługi na wysokim poziomie wymaga rozwoju bardzo długich sieci. Paradoksalnie – pomimo wszystkich tych niedogodności, bardzo korzystnie powiat wypada w zakresie obsługi w zakresie kanalizacji. Prawie połowa ludności wiejskiej korzysta ze zbiorczej sieci kanalizacyjnej. Pod względem stanu rozwoju sieci na obszarach wiejskich powiat od lat jest liderem – ale przewaga w stosunku do pozostałych powiatów, wciąż wzrasta. Tak wysoki wskaźnik wynika z faktu, że skanalizowano duże miejscowości, które zamieszkuje znacząca część ogółu mieszkańców – wciąż zdecydowana większość miejscowości nie ma podłączenia do sieci, ale te wsie, które zostały podłączone, zapewniają tak wysoki – na tle pozostałych powiatów ziemskich – wynik. O ile jednak w przypadku sieci wodociągowej, poziomem docelowym wyznaczanym przez aspiracje cywilizacyjne, bez względu na uwarunkowania fizyczno-geograficzne, jest wskaźnik 100-procentowy, to w przypadku gospodarki ściekowej dopuszczalne są także inne rozwiązania, wynikające z relacji kosztów do liczby obsługiwanej ludności – jak rozwój oczyszczalni przydomowych, a nawet obsługę za pomocą szczelnych, okresowo opróżnianych zbiorników. Oczywiście obsługa za pomocą sieci zbiorczej uchodzi zawsze za wariant optymalny ze względów środowiskowych, ale nie zawsze porównanie potencjału różnych obszarów za pomocą tego wskaźnika jest obiektywne. Zagadnienia ochrony wód w powiecie tucholskim, ze względu na bezpośrednie przełożenia stanu czystości wód na atrakcyjność turystyczną, jest szczególnie ważne – już obecnie osiągnięty wskaźnik świadczy o dużej odpowiedzialności lokalnych samorządów za ten aspekt.

O ile w przypadku rozwoju sieci wodociągowej i kanalizacyjnej, odpowiedzialność i inicjatywa leży po stronie samorządów gminnych, to o rozwoju sieci gazowej decydują plany gestora sieci, opierające się na symulacjach zapotrzebowania – na które składają się odbiorcy indywidualni, instytucje i przemysł. Na terenie powiatu potencjał nabywczy jest niewielki – stąd też rozwój sieci jak dotąd objął tylko kilka miejscowości i to głównie ze względu na ich położenie w pobliżu gazociągu magistralnego (gazyfikacja nastąpiła niejako „przy okazji” rozwoju sieci o znaczeniu wojewódzkim). Obecnie tylko około 4% ludności wiejskiej w powiecie tucholskim ma dostęp do gazu sieciowego. Jest to wskaźnik niski – i pomimo, że tylko 9 powiatów w ogóle posiada dostęp do gazu sieciowego na obszarach wiejskich – nie stanowi przewagi konkurencyjnej powiatu na tle innych.

Powiat tucholski należy do obszarów położonych poza przebiegiem najważniejszych ciągów infrastruktury technicznej i komunikacyjnej znaczenia wojewódzkiego, krajowego, czy międzynarodowego. Przebiegająca przez teren powiatu infrastruktura ma oczywiście duże znaczenie dla prawidłowego funkcjonowania regionu, a częściowo także położonych w sąsiedztwie powiatu tucholskiego powiatów województwa pomorskiego (zwłaszcza chojnickiego), jednak pod względem rangi i znaczenia nie zalicza się ona do najwyższych kategorii i ustępuje pod tym względem infrastrukturze zlokalizowanej w innych częściach województwa kujawsko-pomorskiego.

W zakresie infrastruktury transportowej na terenie powiatu znaczenie regionalne i ponadregionalne mają:

- linia kolejowa nr 201 - w relacji Nowa Wieś Wielka - Gdynia Port Centralny; linia znaczenia państwowego,

- linia kolejowa nr 208 - w relacji Działdowo - Chojnice; linia znaczenia państwowego na odcinku Jabłonowo Pomorskie – Chojnice,
- linia kolejowa nr 215 - w relacji Laskowice Pomorskie - Bąk, linia zaliczana do kategorii „pozostałych” (nie znaczenia państwowego),
- droga wojewódzka nr 240 w relacji Świecie - Tuchola - Chojnice; droga klasy głównej (G),
- droga wojewódzka nr 241 w relacji Tuchola - Sępólno - Nakło - Rogoźno; droga klasy zbiorczej (Z),
- droga wojewódzka nr 237 w relacji Czersk - Tuchola - Gostycyn - Mąkowsko; droga klasy głównej (G).

Gęstość dróg wojewódzkich na terenie powiatu jest dosyć niska (choć nie należy też do najniższych). W większości powiatów sytuacja jest lepsza między innymi ze względu na występowanie dróg krajowych, które nie tylko zagęszczają sieć, ale też sprzyjają rozwojowi dróg wojewódzkich; wiele z powiatów ma mniejszą powierzchnię co ułatwia obsługę za pomocą sieci dróg, a także większą gęstość zaludnienia i/lub większą liczbę miast - co również w naturalny sposób sprzyja rozwojowi sieci drogowej; wreszcie część powiatów ma bardziej tranzytowy charakter. Gorsze uwarunkowania rozwoju sieci dróg są więc w dużej mierze wynikiem peryferyjnego położenia oraz występowania określonych - niezbyt sprzyjających - warunków naturalnych. W powiązaniu z drogami powiatowymi sieć dróg wojewódzkich zapewnia jednak warunki do prawidłowej obsługi powiatu. Wszystkie drogi wojewódzkie w powiecie zbiegają się w Tucholi, stanowiącej najważniejszy węzeł drogowy tej części województwa - Tuchola jest jedyną miejscowością położoną na północ od Bydgoszczy i na zachód od Świecia, skąd drogi rangi wojewódzkiej lub krajowej biegną w 5 kierunkach (z Sępólna, Więcborka i Koronowa - w 4 kierunkach). Podkreślić jednak należy, że znaczna część powiatu nie jest obsługiwana przez drogi wojewódzkie - dotyczy to całej gminy Śliwice oraz zdecydowanej większości gminy Cekcyn (droga 240 biegnie w jej skrajnie południowej części). Spośród wiejskich siedzib gmin na terenie powiatu przy drodze wojewódzkiej leży jedynie Gostycyn.

Na terenie województwa, tylko przez teren dwóch powiatów nie biegną drogi krajowe - tucholskiego i rypińskiego. Dostępność powiatu rypińskiego jest jednak lepsza, gdyż sieć dróg wojewódzkich jest tu nieco gęstsza, a odległości do biegnących w sąsiednich powiatach dróg krajowych - nieco mniejsze.

Oceniając więc znaczenie drogi 240 - głównej osi komunikacyjnej powiatu, można stwierdzić, że pomimo niższej jej rangi (w randze drogi wojewódzkiej), droga ta jest bardziej obciążona ruchem niż położone najbliżej powiatu drogi krajowe (22 i 25) i pełni dużą rolę także w obsłudze ruchu tranzytowego, uzupełniając sieć dróg krajowych.

Warto zauważyć, że dla mieszkańców wschodniej części powiatu, zwłaszcza gminy Lubiewo, duże znaczenie w zapewnieniu dostępności międzyregionalnej ma - położony stosunkowo niedaleko (ok. 30 km) węzeł drogowy w Świeciu, zapewniający połączenie z dużo ważniejszymi i charakteryzującymi się znacznie większym natężeniem ruchu, drogami krajowymi nr 91 i nr 5.

Oceniając dostępność powiatu w komunikacji kolejowej, stwierdzić należy, że biegnące przez jego teren linie nie są wykorzystywane do komunikacji międzyregionalnej - służą właściwie tylko celom lokalnym, przewozom ludności na niewielkie dystanse. Linie 201 i 208, a zwłaszcza linia Kościerzyna - Bydgoszcz (201), cechują się bardzo dużym znaczeniem społecznym. Wschodnia część powiatu tucholskiego i zachodnia część powiatu świeckiego wykazują dosyć silne i utrwalone od kilkudziesięciu lat, ciążenia do Bydgoszczy

(wynika to także z faktu słabej obsługi tych terenów przez PKS i utrudnionym dostępem - zwłaszcza do Świecia, ale także Tucholi; Bydgoszcz jest dzięki komunikacji kolejowej najłatwiej dostępnym miastem dla mieszkańców niektórych gmin z tych okolic). Układ sieci drogowej w tej części województwa powoduje utrudnioną dostępność Bydgoszczy w samochodowym transporcie indywidualnym (pomimo stosunkowo małej odległości czas jazdy jest bardzo długi), a PKS praktycznie nie prowadzi połączeń bezpośrednich tych gmin z Bydgoszczą. Komunikacja kolejowa jest więc najszybszym, bądź jedynym środkiem komunikacji z Bydgoszczą. Tym samym funkcjonowanie tej linii ma bardzo duże znaczenie dla lokalnego rynku pracy i dla młodzieży szkolnej, jednak ze względu na małe zaludnienie tej części regionu, potoki ruchu, mimo iż w stosunku do liczby mieszkańców tego terenu - duże, są obiektywnie niewielkie i stanowią zagrożenie zawieszenia komunikacji ze względów ekonomicznych. Tak duże znaczenie społeczne transportu kolejowego, związane z niekorzystnymi warunkami funkcjonowania komunikacji PKS i motoryzacji indywidualnej, nie jest praktycznie spotykane w żadnej innej części województwa i musi być podkreślane jako jeden z podstawowych argumentów na rzecz utrzymania i wzmacniania pasażerskiego transportu kolejowego na tej linii (leży to także w interesie powiatu świeckiego).

Od kilku lat powiat jest obsługiwany w komunikacji kolejowej przez przewoźnika ARRIVA. Obecnie zapewnia on ponad 10 par połączeń z Tucholi do Bydgoszczy. Czas jazdy z Tucholi do Bydgoszczy wynosi przeciętnie około 1 godz. 10 minut do 1 godz. 20 minut (z Cekcyna jest o ok. 10 minut krótszy). Kilka par tych połączeń (ok. 5) realizowanych jest na trasie Bydgoszcz – Chojnice, dzięki czemu w bezpośredniej komunikacji do Bydgoszczy dostępne są też stacje na terenie gminy Kęsowo (Żalno i Piastoszyn) – czas jazdy z Żalna do Bydgoszczy jest o ok. 10 minut dłuższy niż z Tucholi.

Za pomocą przesiadki na stacji w Wierzchucinie dostępne są także miejscowości leżące na północ od tej stacji, na linii prowadzącej w kierunku Kościerzyny – zarówno na terenie gminy Cekcyn, jak i gminy Śliwice. Jest tu dobowo kilka par połączeń.

Ten sam przewoźnik obsługuje także linię z Czerska do Laskowic Pomorskich, przy której leży stacja w Śliwicach. Liczba połączeń jest mała (ok. 4 par) a czas jazdy do Laskowic wynosi aż ok. 50 minut, a więc dojazd do Bydgoszczy lub Grudziądza wymaga znacznie dłuższego czasu. Linia ta zapewnia jednak dojazd – w krótkim czasie (ok. 20 minut) ze Śliwic do Czerska (to jest ważne dla lokalnych rynków pracy i dojazdów do szkół).

Oceniając dostępność powiatu tucholskiego w komunikacji kolejowej na tle innych powiatów województwa, należy więc podkreślić, że w przypadku powiatu tucholskiego podstawowe znaczenie ma zapewnienie prawidłowej obsługi w relacjach do Bydgoszczy i Chojnic (jako miejsc pracy, nauki i zaspokajania różnego rodzaju potrzeb z zakresu handlu i usług). Chodzi więc o wykorzystanie kolei do zaspokajania codziennych, podstawowych potrzeb mieszkańców. Powiat nie ma ambicji posiadania szybkich połączeń międzyregionalnych. Miarą sukcesu będzie funkcjonowanie takiej liczby połączeń i w takich porach, które będą realizowały właśnie te potrzeby ludności. Jest to, w porównaniu z innymi powiatami, sytuacja specyficzna, ponieważ w żadnym z powiatów znaczenie społeczne kolei nie jest tak duże.

Spośród infrastruktury technicznej znaczenie regionalnego i ponadregionalnego, na terenie powiatu znajdują się: linia elektroenergetyczna WN 110 kV oraz gazociąg wysokiego ciśnienia.

Zarówno linia energetyczna, jak też gazociąg, są częścią dosyć rozbudowanych na terenie regionu sieci mających na celu zasilanie poszczególnych powiatów i gmin. Linia WN 110 kV biegnie z elektrowni wodnej Żur na Wdzie w gminie Drzycim przez GPZ (główny

punkt zasilania) w Tucholi do Chojnic (na terenie powiatu linia biegnie przez środkową część gminy Cekcyn, na północ od Tucholi oraz przez północną część gminy Kęsowo). Linie tego rodzaju oraz zlokalizowane na ich bazie główne punkty zasilania są powszechne na terenie województwa. (Do przesyłu energii w dalszych relacjach - zasilanie w relacjach międzyregionalnych - służą linie WN220 kV i 400 kV).

Biegnący przez teren powiatu gazociąg wysokiego ciśnienia Dn150 stanowi również część systemu służącego do zaopatrywania odbiorców na poziomie lokalnym. Odcinek biegnący przez powiat łączy Świecie z Chojnicami (przebieg gazociągu jest zbliżony do przebiegu drogi 240; gazociąg biegnie przez gminy Lubiewo, Cekcyn, Gostycyn, Tuchola oraz Kęsowo) i zasila obecnie stacje redukcyjno-pomiarowe dla gmin Lubiewo, Cekcyn, Tuchola, a potencjalnie może także zaopatrywać gminy Lniano, Drzycim, Gostycyn i Kęsowo. Na wysokości Żalna znajduje się odgałęzienie tego gazociągu do Czerska (Dn 100; ten gazociąg biegnie przez zachodnią część gminy Tuchola).

Województwo kujawsko-pomorskie jest silnie zróżnicowane pod względem występowania zainwestowania infrastruktury technicznej znaczenia regionalnego i ponadregionalnego. Powiat tucholski należy do obszarów o raczej małym natężeniu zainwestowania (mierzonym zarówno liczbą infrastruktury, jak też jej rangą). Infrastruktura o charakterze tranzytowym nie przynosi korzyści dla danego obszaru, natomiast jej obecność wiąże się z występowaniem pewnego rodzaju ograniczeń przestrzennych. Plan zagospodarowania przestrzennego województwa nie przewiduje rozwoju tranzytowej infrastruktury technicznej znaczenia regionalnego lub ponadregionalnego (o charakterze tranzytowym) na terenie powiatu, co można uznać za pozytywne uwarunkowanie.

Wysoka jakość środowiska przyrodniczego jest obok turystyki podstawowym wyróżnikiem powiatu tucholskiego w województwie kujawsko-pomorskim. Dostępne dane statystyczne i wyniki analiz Inspekcji Ochrony Środowiska potwierdzają, iż powiat tucholski charakteryzuje się wysoką jakością środowiska, niskim poziomem emisji zanieczyszczeń oraz dużym udziałem powierzchni chronionych - w zakresie wymienionych cech lokuje się wśród obszarów o najkorzystniejszych uwarunkowaniach w regionie. Dostępne dane na temat korzystania z zasobów przyrody oraz emisji zanieczyszczeń za ostatnie lata wskazują, że zwłaszcza od względem emisji energetycznej zanieczyszczeń, powiat należy do najmniejszych emitentów. Powiat należy do obszarów o największym udziale powierzchni chronionych. Wskaźnik ten wynosi 64,4% i lokuje powiat na drugiej pozycji, po powiecie sępoleńskim (77,6%). Średni udział powierzchni chronionych w powierzchni województwa wynosi 32,4%, a najniższy wśród powiatów ziemskich wynosi poniżej 10% (nakielski - 7,4%). Oprócz powiatów sępoleńskiego i tucholskiego, tylko brodnicki notuje udział obszarów chronionych na poziomie ponad 50% (55,2%), a świecki, golubsko-dobrzyński i bydgoski - powyżej 40%. Bezwzględna powierzchnia obszarów chronionych w powiecie tucholskim wynosi 69,2 tys. ha i jest to obok powiatu świeckiego (70,9 tys. ha) najwyższa wartość wśród powiatów województwa. Na terenie powiatu leży prawie 12% wszystkich obszarów chronionych w województwie.

Powiat tucholski charakteryzuje się najwyższym wśród powiatów województwa wskaźnikiem lesistości - lasy i grunty leśne zajmują aż 48,2% powierzchni ogólnej, przy średniej wojewódzkiej 2-krotnie niższej i wskaźnikach dla kolejnych powiatów wynoszących - niespełna 41% w bydgoskim i ok. 35% w świeckim i toruńskim (w 4 powiatach ziemskich wskaźnik jest niższy od 10%, minimalny w radziejowskim nie przekracza 5%). Pod względem bezwzględnej powierzchni lasów (52,3 tys. ha) powiat tucholski ustępuje jednak znacznie większym powierzchniowo powiatom - bydgoskiemu (56,8 tys. ha) i minimalnie świeckiemu (52,3 tys. ha). Pod względem powierzchni leśnej przypadającej na 1 mieszkańca, powiat tucholski notuje zdecydowanie najwyższy wskaźnik - jest jedynym

powiatem w województwie, gdzie wskaźnik ten wynosi powyżej 1 ha (1,1 ha), przy średniej wojewódzkiej równej 0,2 ha, średniej dla powiatów ziemskich - 0,3 ha i wskaźnikach dla powiatów ziemskich wynoszących od 0,06 ha (aleksandrowski) do 0,6 ha (bydgoski - zajmujący drugą po tucholskim, lokatę).

Istotnym zewnętrznym uwarunkowaniem rozwoju powiatu są także jego relacje w stosunku do priorytetów polityki rozwoju regionalnego województwa. Województwo posiada pewną wizję rozwoju, będącą wypadkową zarówno jego uwarunkowań i predyspozycji, jak też woli społeczno-politycznej (wyrażanej w dokumentach opisujących wizję rozwoju regionu - różnego rodzaju strategiach, planach i programach). Ulokowanie danego obszaru w sferze tych priorytetów rozwoju jest bardzo korzystne, gdyż pozwala przypuszczać, iż uwarunkowania zewnętrzne rozwoju będą sprzyjające (rozwój powiatu będzie wzmacniany niejako „przy okazji” realizacji przez województwo własnych zamierzeń rozwojowych). Z kolei brak identyfikacji rozwoju powiatu z tymi celami, jest niekorzystny z dwóch względów - po pierwsze - powiat nie zyskuje tych dodatkowych impulsów, a po drugie - inne obszary leżące w sferze oddziaływania czy też realizacji tych celów, zyskują przewagi konkurencyjne wobec powiatu.

Odnosząc się więc do ustaleń Strategii rozwoju województwa oraz innych dokumentów kształtujących politykę regionalną kujawsko-pomorskiego, należy stwierdzić, iż większość priorytetów rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego ma charakter horyzontalny i nie dotyczy aspektów, które w większym stopniu dotyczyłyby powiatu tucholskiego lub miasta Tuchola – a więc „faworyzowały” tę część województwa w stosunku do pozostałych. Począwszy od opublikowania „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego” (rok 2010) w polityce rozwoju prowadzonej przez rząd wobec regionów (ale ujęcie to jest przenoszone także na poziom relacji regionów wobec powiatów i gmin) dominuje paradygmat wykorzystywania potencjałów endogenicznych – co ma skłaniać każdy z obszarów do poszukiwania swoich (a więc „endogenicznych”) mocnych stron (a więc „potencjałów”), dających szanse na zdynamizowanie rozwoju, a zwłaszcza na uzyskanie przewag konkurencyjnych nad innymi obszarami (uzyskaniu przewag sprzyja specyfika danego obszaru – wówczas potencjały endogeniczne stają się unikatowe). Tym samym głównym celem polityki szczebla wojewódzkiego wobec powiatów i gmin jest inspirowanie pozytywnych procesów oddolnych, prowadzących do rozwoju gospodarczego i sukcesywnej poprawy jakości życia mieszkańców. Zakłada się jednak, że inicjatywa tych zmian powinna pochodzić z powiatów i gmin, a z poziomu regionalnego idee te będzie się jedynie wspierać lub wzmacniać w ramach posiadanych instrumentów rozwoju.

Dla powiatu tucholskiego kluczowe znaczenie w polityce województwa kujawsko-pomorskiego wobec powiatów i gmin, mają:

- zapewnienie właściwej dostępności komunikacyjnej (fundamentalne znaczenie pasażerskiego transportu kolejowego w relacjach do Bydgoszczy) – w tym także realizacja obwodnic w przebiegu drogi nr 240 oraz realizacja połączenia z węzłem autostradowym za pomocą drogi nr 1015C,
- stymulowanie rozwoju obszarów cechujących się gorszymi warunkami fizyczno-geograficznymi (wysoka lesistość, rozdrobnienie osadnictwa, niska gęstość zaludnienia),
- stymulowanie rozwoju wszelkich form lecznictwa „o profilu około uzdrowiskowym” i wszelkich form opieki nad ludnością starszą (powiat posiada bardzo korzystne predyspozycje dla tego typu działalności),
- stymulowanie rozwoju gospodarki leśnej i przetwórstwa drewna,
- stymulowanie rozwoju infrastruktury zasilającej w gaz ziemny (powiat mógłby być znaczącym beneficjentem rozwoju sieci),

- wzmacnianie inicjatyw społeczności lokalnych na rzecz rozwoju społecznego (przy ponadprzeciętnym stanie kapitału społecznego na terenie powiatu daje to duże szanse wykorzystania wsparcia),
- stymulowanie markowych (i wyłącznie markowych) produktów turystycznych (powiat wciąż jest lokowany wśród obszarów najważniejszych w województwie dla tej dziedziny gospodarki).

Podkreślić należy, że realizacja ustaleń Strategii rozwoju województwa przyczyniać się będzie do poprawy sytuacji społeczno-gospodarczej powiatu – jednak nie należy oczekiwać, że powiat będzie rozwijał się szybciej od innych, jeśli samorządy nie będą podejmowały własnych działań w tym kierunku (wszystkie powiaty będą odczuwać efekty rozwoju). Wskutek realizacji ustaleń Strategii niektóre powiaty mogą zyskać znaczne impulsy rozwojowe - dotyczy to na przykład powiatów wschodniej części województwa, gdzie ze względu na zapóźnienia rozwojowe oczekuje się „specjalnych” instrumentów wsparcia (takie założenia zostały zawarte w Strategii). Niektóre z priorytetów będą się wręcz wiązały z wystąpieniem niekorzystnych dla powiatu tucholskiego uwarunkowań związanych np. z rozwojem działalności konkurencyjnych w innych powiatach (wystąpienie „przewag konkurencyjnych”) oraz zmian układów relacji między powiatami i potencjałów poszczególnych powiatów, w wyniku czego niektóre powiaty mogą wzmocnić swoją pozycję, także kosztem osłabienia pozycji powiatu tucholskiego.

Podsumowując zewnętrzne uwarunkowania rozwoju powiatu tucholskiego, należy podkreślić jego wyraźną specyfikę na tle województwa kujawsko-pomorskiego. Pod względem ogólnego charakteru i pełnionych funkcji silnie odróżnia się od pozostałych powiatów, wskutek czego nie ma praktycznie na terenie regionu innych powiatów, które byłyby pod wieloma względami podobne do tucholskiego. Najważniejsze cechy wyróżniające powiat, to:

- bardzo wysokie zalesienie,
- ogólnie niekorzystne warunki rozwoju rolnictwa i małe znaczenie rolnictwa,
- obecność tylko jednego miasta, przy relatywnie dużym obszarze powiatu,
- nieco peryferyjne położenie względem głównych ciągów komunikacyjnych i głównych osi rozwoju województwa,
- jednoznaczne utożsamianie powiatu z obszarem o bardzo korzystnym stanie środowiska.

Specyfika powiatu powoduje, iż w przeciwieństwie do wielu innych powiatów (zarówno w województwie jak też poza jego granicami) nie prezentującymi, podobnie jak tucholski dużego potencjału społecznego czy gospodarczego, powiat jest dobrze znany i łatwo identyfikowany, a cechy które się mu przypisuje budzą zazwyczaj pozytywne skojarzenia.

Główną płaszczyzną podobieństwa powiatu tucholskiego z innymi obszarami jest pełnienie przez niektóre powiaty funkcji turystycznej o podobnym charakterze oraz posiadanie siedzib o podobnym do Tucholi potencjale społeczno-gospodarczym. Ten brak „powiatów podobnych” stanowi także sytuację szczególną, bowiem na terenie województwa można znaleźć liczne powiaty, które pod wieloma względami są bardzo podobne i ich porównania pozwalają w łatwy sposób zidentyfikować różnice w stanie rozwoju oraz mocne i słabe strony.

Szeroko pojmowane uwarunkowania zewnętrzne można ocenić jako umiarkowanie niekorzystne uwarunkowanie rozwoju powiatu.

Najważniejsze szanse i mocne strony powiatu wynikające z analizy uwarunkowań zewnętrznych, to:

- bardzo dobra sytuacja powiatu w zakresie wielu zagadnień świadcząca o dobrym stanie rozwoju lub występowaniu pozytywnych uwarunkowań rozwoju - dotyczy to np. stanu środowiska, procesów i struktur demograficznych, podstawowej infrastruktury technicznej, częściowo przedsiębiorczości oraz pewnych aspektów turystyki - w zakresie wielu z tych zagadnień powiat wykazuje na tle innych powiatów bardzo korzystne wskaźniki, niejednokrotnie sytuujące wśród liderów;
- wciąż bardzo korzystne postrzeganie roli i pozycji powiatu w opracowaniach regionalnych (jako lidera turystyki i obszaru o bardzo wysokich walorach ekologicznych);
- brak realnego konkurenta dla Tucholi w tej części województwa - w północno-zachodniej części województwa (na północ od Nakła i na zachód od Świecia) ze względu na charakter sieci osadniczej, Tuchola nie ma konkurencji wśród miast - jest jedynym istotnym ośrodkiem obsługi o pełnym potencjale miasta powiatowego (sąsiednia siedziba powiatu - Sępólno - wykazuje znacznie mniejszy potencjał).

Najważniejsze zagrożenia i słabe strony powiatu wynikające z uwarunkowań zewnętrznych, to:

- zbyt mały potencjał Tucholi jako ośrodka ponadpowiatowego - wciąż nie wykształca się strefa silnych i wyraźnych ciąż do miasta z innych powiatów,
- położenie powiatu na peryferiach najważniejszych realizowanych i planowanych przedsięwzięć związanych z podnoszeniem konkurencyjności województwa (BTOM, drogi ekspresowe, innowacyjność w gospodarce) - w kolejnych latach istnieje ryzyko pogłębienia już dziś peryferyjnego charakteru powiatu;
- realne ryzyko wzmocnienia niektórych ważnych konkurentów powiatu w kolejnych latach (dotyczy to zarówno powiatów, jak też siedzib powiatów, na terenie których będą miały miejsce realizacje inwestycji, głównie o charakterze komunikacyjnym);
- silna konkurencja ze strony innych powiatów wykazujących podobieństwo funkcji turystycznej i ogólnego potencjału - zarówno na terenie województwa (brodnicki, żniński, mogileński, świecki, sępoleński) jak też w sąsiednich regionach - zwłaszcza sąsiedztwo silnych powiatów chojnickiego i starogardzkiego;
- regres tradycyjnej turystyki i spadek znaczenia powiatu w tej dziedzinie (oprócz skutków ekonomicznych, to także bardzo istotna kwestia prestiżu i image'u powiatu - dziedzina, z której powiat stynał i czerpał wymierne korzyści jest obecnie znacznie mniej popularna, niż kilkanaście lat wcześniej, jednocześnie wzrasta rola powiatów wykazujących predyspozycje dla innego charakteru ruchu turystycznego).

Wskazania do kierunków rozwoju wynikające z uwarunkowań zewnętrznych:

- poszukiwanie „nisz”, czyli rozwój specjalizacji na bazie specyfiki powiatu (szukanie dziedzin, w których powiat prezentuje ponadprzeciętnie dobrą sytuację i mogą one pełnić rolę dźwigni rozwoju);
- presja na samorząd regionalny w kierunku wsparcia rozwoju powiatu - dotyczy to zarówno potencjału Tucholi jako siedziby, jak też infrastruktury komunikacyjnej (w tym społeczne znaczenie linii kolejowych) i wsparcia dla rozwoju i restrukturyzacji bazy turystycznej;
- wyrównywanie / nadrabianie zapóźnień wynikających z zadań własnych (w tym m.in. lokalna sieć dróg, lokalna infrastruktura techniczna).